

УДК _____
 КП _____
 Реєстраційний 0122U000217
 Інв. № _____

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
 УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ**

УНІВЕРСИТЕТ МИТНОЇ СПРАВИ ТА ФІНАНСІВ

49000, м.Дніпро, вул. Володимира Вернадського 2/4

тел. (056) 745-55-96

ЗАТВЕРДЖУЮ

Ректор

Д. Бочаров

2024 р.

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

**ЛЮДИНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ
 (ПРИКЛАДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)
 (ЗАКЛЮЧНИЙ)**

Керівник НДР

**Завідувач кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну,
 д.філол.н., проф.**

О. Калашнікова

Розроблено оригінальну методику ідентифікації та реєстрації культурних цінностей, уперше в Україні розроблено Освітньо-професійну програму «Експертиза культурних цінностей», розроблено і надано до штабквартири ЮНЕСКО заявку про відкриття кафедри ЮНЕСКО на базі кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ

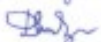
Рукопис закінчено "20" 12 2024 р.

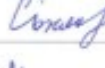
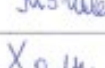
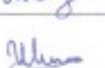
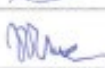
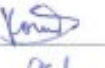
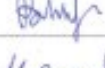
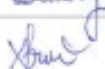
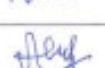
Результати цієї роботи розглянуто вченою радою УМСФ
 протокол № 8 від "28" 12 2024 р.

2024

СПИСОК ВИКОНАВЦІВ

№ п/п	Посада, вчене звання, науковий ступінь	Підпис	Дата	Ініціали, прізвище
1.	Завідувач кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, д.філол.н., професор (керівник)		09.12.2024.	Калашнікова О.Л.
2.	Професор кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, д.філос.н., професор		10.12.24.	Корх О. М.
	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філос.н., доцент		10.12.24.	Антонова В. Ю.
	Доцент кафедри гуманітарної підготовки, філософії та митної ідентифікації культурних цінностей, к.філол.н., доцент		10.12.24.	Гапонова Л.Є.
	Доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, к.філол.н., доцент		10.12.24.	Дашко Н.С.

Доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, к.філол.н., доцент		16.12.24.	Жарко С.Ю.
Доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, к.філос.н., доцент		18.12.24.	Башкеєва О.М.
Доцент кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, к.філос.н., доцент		18.12.24.	Заєць О. М.
Ст. викладач кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну, док. філософії		18.12.24.	Несмачний С. М.
Провідний фахівець кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну		17.12.24.	Лойко О.О.
Завідувач навчальної лабораторії митної ідентифікації культурних цінностей		10.12.2024	Захарова Л.В.
Студентка гр. ЖР-21-2		16.12.24.	Бунак Софія
Студентка групи ЖР-21-2		20.12.24.	Діденко Каміла
Студентка групи ЖР-21-2		17.12.24.	Нікітіна Аліна
Студентка гр. ІК-22		19.12.24.	Колісник Поліна
Студентка групи ІК-22		10.12.24.	Цикало Поліна
Студентка групи ІК-22		19.12.24.	Башмак Наталя
Студентка групи ІК-22		20.12.24.	Кононєко Аріна
Студент групи ІК-23		16.12.24.	Сушко Олег

Студентка гр. ІК-23		19.12.24.	Кий Олеся
Студент групи ІК-22		11.12.24.	Безотосний Іван
Студент групи ІК-22		13.12.24.	Божко А.
Студент групи ІК-24		16.12.24.	Некраса В,А
Студент групи ІК-23		18.12.24.	Пашенко Є.Д.
Студентка групи ІК-24		10.12.24.	Казімірова Е.В.
Студент групи ІК-24		17.12.24.	Ліщук М.В.
Студентка групи ІК-24		17.12.24.	Хомідова А.З.
Студент групи ІК-24		16.12.24.	Заскока В.А.
Студентка групи П-24		13.12.24.	Ількова М.В.
Студент групи ЕО-24		14.12.24.	Шишов П.О.
Студентка групи ЕО-24		15.12.24.	Шинкарюк Е.М.
Студентка групи МТ-24-1		16.12.24.	Молодецька Г.В.
Студент групи ФК-24-4		19.12.24.	Кузяков Б.
Студент групи ЕМ-24		10.12.24.	Кривошей А.А.
Студентка групи ПУ-24		29.12.24.	Кошак М.А.
Студентка групи ЕО-24		17.12.24.	Калмикова А.О.
Студент групи ФЛ-24-1		18.12.24.	Лайчук В.Б
Студентка групи РС24-1		16.12.24.	Макаринська Ю.В.
Студентка групи РС24-1		19.12.2024.	Насірова А.Р.
Студентка групи РС24-1		20.12.2024.	Кабардинська К.Д.
Студентка групи ПС 24-1		17.12.24.	Хвостенко К. І.
Студентка групи ФК 24-3		10.12.24.	Ковальчук А. О.
Студентка групи ФК 24-3		16.12.24.	Ковальчук М. О.

РЕФЕРАТ

Звіт про НДР: 190 с., 22 рис., 102_ джерела.

Актуальність НДР.

Однією з особливостей розвитку сучасної цивілізації є глобальні процеси, які охопили як економічне, політичне й геополітичне буття різних народів, так і увесь світ їх культури. Людина як творець культури – «другої природи» і водночас продукт цієї культури є центральною фігурою процесів подальшого розвитку людства на шляху до «дивного нового світу». Дослідження світоглядно-теоретичних концептів сучасної культури, що зумовлюють різні типи суб'єктивності: зорієнтований на самоуправління і самостворення – «Self-made-man», на поєднання природних можливостей людини із створеним нею штучним інтелектом – «постлюдина, HUMANITY +» і т. ін., зумовлюють актуальність визначення шляхів гармонізації новітніх технології та суспільної свідомості й необхідність дослідження форм гармонізації стосунків людини та культури.

Об'єкт дослідження – світоглядно-теоретичні концепти сучасної культури, що зумовлюють різні типи суб'єктивності: зорієнтований на самоуправління і самостворення – «Self-made-man», на поєднання природних можливостей людини із створеним нею штучним інтелектом – «постлюдина, HUMANITY +» і т. ін.; шляхи гармонізації новітніх технології та суспільної свідомості; форми удосконалення стосунків людини та культури; мовні виклики, а також форми художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною інформаційної епохи; механізми збереження культурної спадщини в умовах цивілізаційних протистоянь.

Метою НДР «Людина в контексті сучасної культури» є ідентифікація змін у світогляді людини ХХІ ст. в умовах глобальних проблем сучасної цивілізації; розкриття світоглядних трансформацій буття сучасної молоді в контексті сучасних субкультур; визначення форм впливу культури на

формування особистості; дослідження нових типів суб'єктивності; окреслення проблем розвитку світової культури та ролі української культури як культури титульного етносу України; осмислення прагматичного потенціалу української мови в полікультурному суспільстві, а також форм і ролі художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною інформаційної епохи; дослідження світового досвіду та досягнень у галузі експертизи культурних цінностей, що дозволить зберегти та захистити національну культурну спадщину; створення нових програм викладання гуманітарних дисциплін у вишах з урахуванням накопиченого міжнародного та вітчизняного досвіду та нових викликів постмодерну; розробка, теоретичне обґрунтування та апробація методики викладання української мови іноземним студентам на крос-культурній основі.

Метод дослідження – у дослідженні активно використовується програмно-цільовий метод, базисом якого є загальна методологія вирішення задач системного характеру та можливий інструментарій для їх вирішення, а також можливості добору комбінацій методик при дотриманні основоположних принципів рішення задач в цілому. При вирішенні цих задач обов'язковим елементом є експертні аналіз і оцінка.

У дослідженні започатковано новий напрямок філософської рефлексії та наукових пошуків у гуманітарній та поведінковій сферах функціонування сучасного суспільства.

У дослідженні започатковано нові напрями філософської рефлексії та наукових пошуків у гуманітарній сфері функціонування сучасного суспільства:

- *Визначення форм впливу культури на формування особистості;*
- *Розробка новітніх технологій експертизи культурних цінностей та методик їх збереження та охорони;*
- *Окреслення шляхів та умов запровадження в Україні європейських стандартів підготовки фахівців із вищою освітою.*

Уперше: проаналізовано феномен так званого «Self-made-man», що дозволяє здійснити історико-філософську реконструкцію генезису сутності самої ідеї, показано генетичний зв'язок ідеї «Self-made-man» з формуванням принципу індивідуалізму, смисловим ядром якого є визнання права людини на незалежне самовизначення, покладання на свої власні сили та персональну відповідальність за свою долю.

Запропоновано

- у контексті визначення форм впливу культури на формування особистості через аналіз нових типів суб'єктивності та дослідження світоглядно-теоретичних концептів сучасної культури розроблено алгоритми протидії сучасним соціокультурним викликам у гуманітарній сфері та конкретних прогнозів щодо визначення основних тенденцій цивілізаційного розвитку у XXI ст.

Досліджено і визначено

- форми міжкультурного діалогу як ознаки сучасного культурного простору;
- напрями розв'язання проблеми єдності буття українського етносу та значення збереження самотутнього «духу народності» українців в умовах глобальних проблем сучасної цивілізації;
- особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинників формування особистості в умовах постмодерного світу.

Розроблено

- інформаційно-аналітичні матеріали щодо визначення архетипів культурної пам'яті та форм їх репрезентації у сучасній художній культурі;

Окреслено

- проблеми цифрових трансформацій у сфері культури.

Досліджено і впроваджено у практику музеїв Дніпра

- методи проведення експертизи культурних цінностей, що відповідають міжнародним стандартам;
- принципи каталогізації музейних колекцій відповідно до стандартів ICOM, ВМО, Інтерполу.

Запропоновано:

- принципи удосконалення системи музейного збереження, контролю за переміщенням через кордон, реституції культурних цінностей відповідно до стандартів ICOM, ВМО, Інтерполу;

Уперше в Україні розроблено Освітньо-професійну програму «Експертиза культурних цінностей» і розпочато підготовку унікальних і конче потрібних сучасній Україні фахівців у сфері збереження, захисту та реституції культурних цінностей:

Визначено і запропоновано:

- принципи формування програм зі спеціальних культурознавчих дисциплін «Філософія культури», «Антикварна справа», «Арт-галерея і сучасний ринок культурних цінностей».

Розроблено і введено в навчальний процес УМСФ

- *авторські курси:* «Історія мистецтва», «Історія культури», «Порівняльна міфологія», «Раритетні колекції культурних цінностей», «Археологічне пам'яткознавство та експертиза об'єктів археології», «Експертиза та оцінка творів образотворчого мистецтва (графіка, живопис, іконопис)», «Експертиза та оцінка виробів декоративно-ужиткового мистецтва», «Видатні художники Придніпров'я», «Музейні колекції Дніпропетровщини»;
- *навчально-методичні комплекси авторських курсів* «Історія мистецтва», «Історія культури», «Порівняльна міфологія», «Раритетні колекції культурних цінностей», «Археологічне пам'яткознавство та експертиза об'єктів археології», «Експертиза та оцінка творів образотворчого мистецтва (графіка, живопис, іконопис)», «Експертиза та оцінка виробів декоративно-ужиткового мистецтва», «видатні художники Придніпров'я», «Музейні колекції Дніпропетровщини»;

Розроблено і надано до штабкватири ЮНЕСКО заявку про відкриття кафедри ЮНЕСКО на базі кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ

- позначено основні завдання кафедри «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція»;
- обгрунтовано доцільність відкриття кафедри ЮНЕСКО саме в УМСФ;
- окреслено основні напрями роботи кафедри в контексті актуальних задач, позначених у конвенціях і звітах ЮНЕСКО;
- визначено цілі діяльності кафедри «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція» в умовах російської агресії проти України.

Удосконалено:

- принципи формування програм з гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах;

- систему викладання української мови як важливого маркера національної свідомості та ідентичності.

ВСТУП.....

I. СВІТОГЛЯДНІ ОБРІЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

- 1.1. Історико-філософський аналіз ідеї «Self-made-man».....
- 1.2. Аналіз проблеми єдності буття українського етносу та значення збереження самобутнього «духу народності» українців в умовах глобальних проблем сучасної цивілізації.....
- 1.3. Конструктивістські засади дослідження сучасних комунікативних практик
- 1.4. Турбота про себе як перспектива аутентичного буття людини.....

II. МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

- 2.1. Сучасні форми діалогу культур.....
- 2.2. Методики дослідження давніх культур: результати археологічних розвідок
- 2.3 Міждисциплінарні дослідження: Україна-Крим. Україна- культура мая
- 2.4 Репрезентація символізму в живописі Михайла Сапожникова (1871-1937): мистецтвознавче дослідження та атрибуція колекції Дніпровського художнього музею.....

III. ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СВІТОГЛЯДУ ТА ПОШУКІВ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНОЮ ЕПОХИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ТА ТРАНСКУЛЬТУРАЛІЗМУ У ХУДОЖНЬОМУ КУЛЬТУРІ ЯК ВАЖЛИВОМУ ЧИННИКУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНОГО СВІТУ

- 3.1. Художня культура на шляху пошуку відповідей на соціокультурні виклики
 - 3.1.1 Роман як поле пошуків відповідей на соціокультурні виклики.....
 - 3.1.2 Український літературний дискурс.....
 - 3.1.3 Синкретизм художньої парадигми масової культури.....
- 3.2 Нові форми мистецтва
 - 3.2.1 Мультимедійні постмодерністські художні простори.....
 - 3.2.2 Театральні концепції картини світу.....

IV. ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

- 4.1 Цифрове мистецтво, авторське право та мистецький ринок.....
- 4.2 Діджиталізація як спосіб пізнання культурної спадщини людства.....

V. ШЛЯХИ ТА УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

5.1 Охорона та популяризація розмаїття форм культурного самовираження як виклик XXI століття: завдання кафедри ЮНЕСКО. Проблеми становлення екологічного мислення і формування екологічної культури людини

5.2. Проблемні аспекти підготовки судових експертів: мистецтвознавча експертиза. Мотивації до вивчення латинської мови у майбутніх експертів культурних цінностей

VI. ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

5.1 Механізми здійснення впливу на адресата засобами української мови.....

5.2. Мова як ключова ознака національної ідентичності та її динаміка під призмою викликів у сучасному мультикультурному середовищі.....

ВИСНОВКИ.....

СПИСОК ПОСИЛАНЬ.....

ВСТУП

Дослідження основних форм буття сучасної людини ХХІ століття та зміни її світогляду в умовах глобальних проблем сьогодення цивілізації є одним з найважливіших завдань сучасних гуманітарних наук. Осмислення актуальних проблем світової культури, розкриття світоглядних трансформацій у бутті молоді третього тисячоліття в контексті сучасних субкультур, науковий аналіз ролі української культури як культури титульного етносу України, дослідження самотності та унікальності української народності у порівнянні із іншими національними культурами, закономірно опиняються у фокусі наукових досліджень, результати яких можуть дати можливість систематизувати та узагальнити можливі соціальні, економічні, політичні, міжнародні наслідки взаємодії різних типів культур та зберегти власну культурну самотність та цілісність, а також, застосовувати набуті знання при аналізі проблем, пов'язаних із процесами глобалізації в Україні та світі.

НДР «Людина в контексті сучасної культури» спрямована на вивчення мовних викликів, осмислення прагматичного потенціалу української мови в полікультурному суспільстві, а також форм і ролі художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною інформаційної епохи. Важливим напрямом НДР є дослідження світового досвіду та досягнень у галузі експертизи культурних цінностей, що дозволить зберегти та захистити національну культурну спадщину, сприяти відтворенню та охороні культурних цінностей, не допустити незаконного переміщення через кордон пам'яток культури. Кожна складова цього наукового завдання являє собою важливу актуальну проблему, без розв'язання якої неможливий подальший розвиток суспільства у сучасному світі.

I. СВІТОГЛЯДНІ ОБРІЇ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

1.1. Історико-філософський аналіз ідеї «Self-made-man»

Серед трендів сучасного світу помітне місце займає поступове поширення людини нового типу, так званої «Self-made-man», тобто людини, що зробила себе сама. Цілком природною у цьому зв'язку є виразна увага і літераторів, і науковців, у тому числі філософів, до різних аспектів феномену «Self-made-man». При всій суперечливості сучасного світу в його розвитку помітні загальні тенденції, пов'язані з виразною автономізацією цілепокладань і способів самоідентифікації особистості. Йдеться зокрема про доволі виразне поширення, причому серед представників різних культур та страт, ідеї «Self-made-man», тобто «людини, що створила себе сама». Про це свідчить і стрімке зростання кількості описів історій успіху різного роду celebrities; і виразне збільшення популярності усіляких методичних настанов та тренінгів на кшталт «як досягти успіху» або «як стати творцем власної долі»; і поширення відповідних теоретичних розвідок у галузі педагогіки, психології, соціології та філософії. І така затребуваність аж ніяк не випадкова. Вона є цілком природним наслідком по суті архетипової інтенції людини до самовизначення та самореалізацію, яка набуває особливої актуалізації в сучасних умовах і свідчить, що сучасна людина стає все більш «повнолітньою», тобто такою, за Кантом, що має мужність, виключаючи будь-чию опіку, чинити згідно зі своїм власним розумом. Осмислення та філософсько-правова легітимації цієї інтенції починається ще в добу Античності, продовжується в часи Середньовіччя і набуває особливої глибини в модерні часи.¹

¹ Korkh, O. M., & Antonova, V. Y. (2023). Metaphysical and Anthropological Principles of the Self-Made-Man Idea in Western Philosophy of the 17th Century. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (23), 95-104. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i23.283610>

Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, який ставить під сумнів до цього часу поширену думку, за якою виникнення ідеї «Self-made-man» локалізоване процесом формування американського культурного коду та ідейною спадщиною Бенджаміна Франкліна. На наш погляд становлення цієї ідеї є результатом дуже тривалого процесу, що зароджується ще в античному світі та набирає особливого розмаху в часи Пізнього Середньовіччя – добу Відродження та Реформації. Саме в культурному контексті останніх антична інтенція на визнання права індивіда на самовизначення та самоврядування, яка в надрах християнської теології набуває лише потенційно універсального характеру, стає не просто припустимою але і єдино прийнятною, фактично облігаторною життєвою настановою індивіда.

Гуманістичні та реформаційні ідеї цілком природно (хоча, напевно, і не завжди очікувано для їх авторів) привели до подальшої світоглядної легітимації ідеї людини, що створює себе сама. Ця легітимація відбувалася в ході складної взаємодії численних чинників культури Пізнього Середньовіччя, а також успадкованих від Античності ідей та інтенцій. Ключовими серед них були поступове формування нового суспільного устрою, у своїй сутності цілком байдужого до патерналістських рудиментів, а також відповідної йому етики протестантизму. Саме остання не лише легалізує але й де факто сакралізує переорієнтацію індивіда від сподівань на синергію Божої благодаті та власної свободи волі у справі особистого спасіння, до розрахунку насамперед на свої власні сили та особисті зусилля, усвідомлення персональної відповідальності за власну долю як ключових принципів концепту «Self-made-man».

Останній набуває важливих метафізичних обґрунтувань в філософських та морально-правових метаморфозах XVII століття, представлених зокрема в ідеях Декарта, Гоббса і Локка. Саме ці ідеї теоретично обґрунтували і радикально прискорили перехід від містичного до раціонального, від теоцентричного до антропоцентричного світобачення, визнання інтелектуальної автономії індивіда та свободи його волі, появу конструкту

природного стану та природних прав людини, вимог віротерпимості та свободи совісті, врешті решт принципу покладання на власні сили та особистої відповідальності індивіда за власну долю. І саме ці ідеї, у взаємодії з ідеями пуританізму, стануть основним, власне теоретичним підґрунтям формування світогляду американських просвітників, у тому числі Б. Франкліна. Визначальну роль в ньому, як відомо, займають ідеї деїзму, заперечення божественного передвизначення, ствердження інтелектуальної та моральної автономії особистості, покладання індивіда на власні сили, раціонального ставлення до життя, мораль утилітаризму тощо, тобто ідеї та принципи, що знаходять своє інтегроване втілення в концепті Self-made-man.

Отже, філософія XVII століття, заклавши підвалини нової – суб'єктно-центричної метафізики, а також філософсько-правові засади ліберальної ідеології, забезпечила філософську та морально-правову легітимацію до того спорадичних спроб людини вирватися за межі потрійного кола фаталізму, патерналізму та конформізму до раціонально фундованої і постійно зростаючої її орієнтації на активне самовизначення (Self-determination) та самореалізацію (Self-realization), покладання на саму себе (Self-reliance) та персональну відповідальність (Personal responsibility) за власну долю як ключові принципи концепту Self-made-man.

Важлива роль у цьому процесі належить Імануелю Канту, 300-річчя з дня народження якого відзначає цивілізований світ. Зміст усієї його філософії, за слушною думкою Фрідріха Шиллера, виражається словами «визнач себе сам». Філософія Канта буквально проникнута ідеями самовизначення і самоврядування. Щоправда розуміння того, який саме потенціал з точки зору поширення та легітимації ідеалу «Self-made-man» криється в ідеях Канта залишається, на наш погляд, майже не артикульованим (спеціальних досліджень цього питання нам виявити, на жаль, не вдалось), а тому й переважно поверхово-інтуїтивним. І це попри величезну за своїм обсягом кантіану, створену за останні століття. Доволі ускладнює вище зазначене розуміння і як мінімум стримане відношення Канта до такої значущої події

доби Просвітництва як моральне виправдання егоїзму. В контексті легітимації ідеї «Self-made-man» цей аспект представляється достатньо важливим, оскільки, за словами Віктора Козловського, всі вчинки людини, її політичні права, цінності взагалі і моральні імперативи зокрема, мали пройти перевірку на їх відповідність партикулярним інтересам людини, яка (відповідність) лише і надавала їм моральної санкції та легітимності. З огляду на це головна мета даного дослідження полягає в осмисленні ідейного потенціалу філософської спадщини Канта з точки зору її впливу на легітимацію та поширення ідеї Self-made-man у світоглядних трансформаціях модерного світу ².

Притаманне останньому домінування приватних інтересів, особистої ініціативи, вільної конкуренції, поступової емансипації особистості від церковної та корпоративної залежності, вимагали нової моралі, яка б легітимувала ці реалії і починалася, за слушною думкою Чарльза Тейлора, з індивіда, захисту його прав, центральним моментом яких є свобода. При цьому така мораль мала базуватися не на зовнішній регламентації людського вчинку, яка обмежує і навіть позбавляє його власне морального, а відтак і відповідального характеру, а передусім на *особистому виборі та відповідальності індивіда*. Однак чи можливо, щоб людина мала опору своїм вчинкам у самій собі, а не таких звичних «вимогах природи», «вікових традиціях» чи Божих заповідях? Роздуми над цим фундаментальним питанням визначили всю архітектуру філософії Канта, велич якої, на думку Вітторіо Гьосле, полягає в тому, що на відміну від інших, у тому числі просвітників, які шукали опору моральності зазначених гетерономних чинниках, Кант звертається до розуму. Саме розум має відповісти на питання «Що я повинен робити?» та обґрунтувати не суб'єктивну і партикулярну, а об'єктивну і тому

² Korkh, O. M., & Khmil, V. V. (2024). Kant's Philosophy and the Idea of the Self-Made-Man. *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, (25), 124–132. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i25.307669>

універсальну мораль. Однак це, в свою чергу, вимагало попереднього критичного аналізу пізнавальних можливостей самого розуму.

Такий аналіз був особливо необхідним з огляду на дві на той час по суті взаємовиключні гносеологічні позиції, представлені, з одного боку, традиційною християнською тезою про зіпсованість та безсилля людського розуму, а з іншого, – надмірним гносеологічним оптимізмом просвітників. Поділяючи вихідні ідеї просвітників і розглядаючи пізнання як діяльність, що протікає за своїми власними законами, а людину, що пізнає, як таку, що не тільки визначає спосіб пізнання, але й конструює (у тому числі з використанням власної творчої уяви та інтуїції) його предмет, Кант, безсумнівно, підсилює ідею *інтелектуальної автономії особистості*. В контексті нашого дослідження це вкрай важливо, оскільки ця ідея є наріжною в обґрунтуванні здатності індивіда судити *власним* розумом, а відтак і спиратися на *власні* рішення у найважливіших питаннях свого життя. Однак цьому ж сприяло і виразно скептичне відношення Канта до пізнавального радикалізму просвітників. Він вважає, що попри очевидні здобутки, розум людини явно не всесильний у царині питань, що виходять за межі феноменального світу, тобто стосуються осмислення світу ноуменів. Тут природа, іронізує Кант, наділила нас спроможністю до такого осмислення лише як мачуха. І саме тому характерною ознакою спекулятивного знання є, на думку філософа, суцільна суперечливість і гіпотетичність.

Однак, обмежуючи претензії спекулятивного розуму на знання про вкрай важливі для кожної людини речі (свобода, Бог, безсмертя), філософ прямо чи опосередковано підштовхує її до розриву з авторитарним стилем мислення і налаштовує на критичне відношення до будь-ким встановлених абсолютних істин. Врешті решт спонукає індивіда до ніким, навіть Богом(!) не обмежених *самостійних* висновків, оцінок і рішень. Адже за Кантом будь-яке (байдуже, позитивне чи негативне) його втручання обмежує свободу особистості і позбавляє, тим самим, її вчинки моральності. Саме звідсіля кантівський

заклик-лейтмотив до особистості мати мужність користуватися *своїм власним розумом*.

Визнання *інтелектуальної автономії* цілком природно ініціює визнання *автономії* або *самозаконності волі*, тобто спроможності особистості до *самоуправління* (англ. *Self-government*). Можливість такої спроможності обґрунтовується Кантом тим, що людина належить водночас до «двох світів» – феноменального (даного нам у відчуттях) світу явищ, де, звісно, діє природна детермінація, та ноуменального (лише мислимого) світу речей самих по собі, в якому розум людини *сам собі приписує*, що має відбуватися. Саме тут особистість, керуючись власним розумом, здатна *самостійно визначати і встановлювати закони власного існування*.

Генрі Еллісон, аналізуючи кантівські «Основи метафізики звичаїв», стверджує, що значення цієї роботи пов'язане зокрема з парадоксальною тезою, за якою моральні вимоги можуть бути обов'язковими лише тому, що накладаються людиною на себе *самою*. І це дійсно так. Саме свобода волі, постійно наголошує Кант, є основою нашої *особистої гідності* і надає нашим вчинкам не просто легітимного (тобто прийнятного) але й власне морального характеру. І якби така свобода була неможливою, то не було б жодної надії не лише на можливість морально відповідальних суб'єктів, а й взагалі на можливість нашого статусу як розумних істот. Слід при цьому мати на увазі, що Кант *розрізняє але не протиставляє*, як інколи вважають, легальність (правову форму легітимності) та моральність вчинку. Відтак прагнення до самовизначення і самореалізації в контексті кантівської філософії не постає як щось неприйнятне в силу його, начебто, несумісності з «чистою повагою до обов'язку». Радше навпаки, таке прагнення, за логікою Канта, має отримати однозначно високу оцінку. З огляду на протестантський контекст – «опору на власні сили» та принцип, за яким «Бог допомагає тому, хто сам собі допомагає» – можна припустити, що, таке прагнення не просто легітимується, а по суті сакралізується. Зрозуміло, що така «сакралізація», навіть в контексті

кантівської «розумної віри», мала безумовно важливе значення в плані легітимації, а в перспективі і легалізації ідеалу Self-Made-Man.

Звісно, що автономія волі передбачає *покладання індивіда на самого себе* (Self-reliance) та його *особисту відповідальність* (Personal responsibility) за наслідки вчинків. Цього об'єктивно вимагали реалії, в яких відбувалося самовизначення кантівської «розумної істоти». З іншого боку, визнання права на самовизначення, самопокладання та самовідповідальність робило категорично неприйнятним будь-який патерналізм в стосунках між індивідом та суспільством, громадянином та державою, будь-які спроби за самих індивідів визначати, що для них корисно, а що шкідливо. Таке визначення стає прерогативою самої особистості. Слід при цьому наголосити, що право особистості на вільне самовизначення аж ніяк не означає сваволю її емпіричних схильностей. Адже останні, за Кантом, не можуть слугувати загальною основою моралі не лише в силу своєї суб'єктивності та мінливості, а й тому, що нерідко перетворюють господаря цих схильностей на їхнього раба, тобто позбавляють його свободи. Тому бути моральним, за Кантом, означає бути передусім самостійним і керуватися у своїх учинках не емпіричними схильностями, а принципово розумним і всезагальним моральним принципом, за яким лише свобода, яку люди можуть надати собі *лише самі*, може бути основою їхньої *особистої гідності*. Іншими словами, вільна воля і воля, підпорядкована моральним законам, це одне і те ж. І ця свобода обмежується лише однією вимогою, відповідно до якої свобода нашої дії має бути сумісною зі свободою дії кожного іншого. Вона слідує із розумного і фундаментального за своїм значенням визнання кожного іншого такою ж самоціллю як і ти сам. Звідси і знаменитий кантівський імператив, який вимагає, щоб кожний індивід бачив не лише у власній персоні, але і в кожному іншому насамперед *ціль саму по собі*, а не лише засіб здійснення будь-чийх, навіть божественних цілей. Це означає, що індивід повинен визнавати самоцінність і свободу кожної особи і саме через призму цього визнання оцінювати свої власні рішення і вчинки. Тобто, критерієм

моральності вчинків особистості постає можливість перетворення правил її власної поведінки на принципи загального законодавства. Звідси і безумовна вимога категоричного імперативу: роби так, щоб максима твоєї волі повсякчас могла бути принципом загального законодавства.

Попри славнозвісні формальність та абстрактність вимог кантівського імперативу, які, начебто, роблять його абсолютно непридатним для використання в реальних, а не гіпотетичних життєвих ситуаціях, саме вони надають цьому імперативу справжнього гуманізму та дієвості. Кант принципово проти будь-яких конкретних і змістовних «рецептів» людського вчинку. Адже кожна окрема особистість – це ніколи остаточно незбагненне поєднання емпіричного і трансцендентального, що роздирає її між позивами схильностей та вимогами обов'язку, між бажанням особистого щастя та прагненням до моральних чеснот. І будь-які спроби знайти якесь безумовно загальне й однозначне рішення цих персональних антиномій принципово неспроможні. Тому вимоги кантівського імперативу і не претендують на те, щоби бути безпосередніми інструкціями до конкретних життєвих ситуацій. Вони пропонують лише загальний принцип, лише загальну форму особистого волевиявлення. Сама лише форма загального законодавства, неодноразово наголошує філософ, має становити найголовнішу й безпосередню підставу визначення волі. Адже, вказуючи тільки загальний принцип вчинків, а не самі вчинки, вона створює максимально сприятливі умови для дійсно вільного самовизначення особистості. Це означає, що все, врешті-решт, повинна вирішувати автономна воля особи, що спирається на власний розум, інтуїцію, і, звісно, почуття обов'язку.

Необхідність особистого самовизначення і самоврядування постає ще більш нагальною з огляду на *ідею автономії моралі*, проголошену Кантом. Кант відкидає традицію виведення останньої з вимог природи («емпіричних схильностей») чи то релігійних заповідей, оскільки і ті, і інші, покладені в основу особистого вибору, роблять його несамотійним, а відтак і безвідповідальним. Що стосується релігійної віри то вона, до того ж, порушує

належну чистоту морального мотиву, що має лежати в його основі, оскільки обіцяє індивіду нагороду – особистий порятунок. Однак, справжня моральність і корисливість, наполегливо повторює Кант, речі принаймні різні. У той же час, в силу обмеженості нашого розуму, залишаючи відкритим питання щодо онтологічного (тобто в межах фізики та логіки) статусу Бога, Кант відстоює необхідність визнання його існування в межах моралі. Тут «постулювати» його існування потрібно, за Кантом, передусім задля забезпечення ефективності моральної поведінки людини, оскільки остання може досягти найвищого добра лише за умови наявності у неї уявлень про «найвищу досконалість», втіленням, а відтак і критерієм якої є Бог. Тобто, уявлення про Бога і безсмертя розглядаються Кантом як умови, за яких ми лише і можемо мислити можливість закономірного вжитку нашої свободи. У такому ж обмеженому вигляді постає і роль Божої благодаті. Як стверджує відомий кантознавець Аллан Вуд, кантівська автономія не є несумісною з ідеєю благодаті. Однак саму благодать слід розуміти як доповнення, а не заміник нашому автономному практичному началу. Тобто, навіть якщо ми передбачаємо божу допомогу, наші автономні зусилля мають залишатися первинними і незамінними. Звісно, що такий «купірований» статус Бога, який постає ні «предметом судження», ні «фактом», а лише «предметом віри», це ще один але дуже важливий сигнал індивіду – май мужність користуватися власним розумом і покладатися насамперед на свої власні сили! Судячи з результатів подальшого історичного розвитку ця порада була почутою.

Доволі неоднозначним представляється вплив філософії Канта на легітимацію принципу «досягнення успіху власними силами», який є одним із модусів концепту Self-made-man. Адже успіх, за Кантом, як і все інше, що не «впливає» з самого лише почуття поваги до морального обов'язку, не може бути основою загального морального принципу. Відтак прагненню до успіху, користі тощо формально відмовляється в статусі морального. Де факто, однак, це ще більше посилює загальні позиції ідеї Self-made-man, оскільки підштовхує до висновку, за яким усе гетерономне по відношенню до свободи

волі індивіда, тим більше спрямоване проти його *особистих прав*, у тому числі права на самоврядування є шкідливим, а відтак неприйнятним. Причому, байдуже, сприяє воно загальній користі, інтересам більшості чи ні. Кант по суті започатковує розрив з утилітаризмом в моралі, оскільки порушення особистих прав для нього завжди є зло. Беззаперечна перевага незалежного самовизначення індивіда над особистою чи суспільною користю полягає саме в можливості його універсалізації, тобто перетворення на принцип загального законодавства.

Так само неприйнятною, на думку Канта, є спроба універсалізації в якості морального закону схильності людини до щастя. Адже моральність цієї схильності не безумовна, а залежить нерідко від вкрай відмінного розуміння щастя, а також від того, чи узгоджуються дії, що ведуть до щастя, з вимогами обов'язку та морального імперативу. Однак знову таки неодноразово Кант визнає, що відрізнення принципу щастя від принципу моральності ще не означає їх протиставлення. У певному відношенні турбота про своє щастя може бути навіть обов'язком, тому, що брак його (наприклад, бідність) містить спокусу порушити свій обов'язок. Цілком, на наш погляд, достатньо, щоб укріпити рішучість індивіда, який прагне досягти успіху і стати щасливим. Цьому ж сприяє і кантівське розмежування між гідністю бути щасливим та самим щастям. Щастя, як відомо, значною мірою залежить від зовнішніх обставин, випадку та інших чинників, що виходять за межі влади людини. Тоді як моральна гідність, яка є єдиною підставою бути гідним щастя, полягає в *автономії волі*. Тобто, кожна людина, яка має моральну гідність, має, за Кантом, і гідність бути щасливою. Відтак, не втрачай свій шанс і будь щасливим! Зрозуміло, за однієї умови – твоє щастя має бути *твоєю власною заслугою* і базуватися на безумовній повазі до морального закону.

Важливим у плані легітимації цінності особистого самовизначення було і кантівське розуміння морально гідних якостей людини. До них, судячи з його робіт, не мають ніякого відношення малодушність людини, її приниженість, презирство до самої себе. Канту виразно до вподоби люди самостійні і

незалежні, які добре усвідомлюють, що саме особиста свобода є основою їх моральної гідності і вже тому – метою суспільного життя. Саме такі якості створюють передумови для права і обов'язку людини вирішувати власні проблеми самотужки, керуючись власним розумом і не сподіваючись на підтримку зовнішніх сил, у тому числі Бога. Звідси і цілком сучасне, на думку В. Козловського, кантівське визначення Просвітництва як обов'язку і права індивіда діяти, керуючись власним розумом; вчиняти самостійно, не сподіваючись на допомогу зовнішніх підпорок і милиць. Щоправда в кантівській «Відповіді на питання: що таке Просвітництво?» зовсім не згадується про характерне для європейського Просвітництва переконання щодо сили та здатності егоїзму людини продукувати як особисте, так і суспільне благо. З огляду на домінуючу настанову на пошуки безумовних засад моральної поведінки таке ігнорування цілком зрозуміле. Воно, однак, не надто сприяє усвідомленню людиною себе як *Homo economicus*, яка, турбуючись про власну користь, неумисно сприяє й суспільному благу. Тобто, загальне просвітницьке визнання егоїстичного інтересу як важливого чинника суспільного поступу, а відтак і призми, через яку варто оцінювати особисті задуми та вчинки, в Кантовій його версії не знайшло належного місця, що, безумовно, б посилює орієнтацію індивіда на особистий успіх як один із модусів концепту *Self-made-man*. Ради справедливості слід, однак, зазначити, що у певних контекстах (зокрема в «Ідеї загальної історії у всесвітньо-громадянському плані») філософ визнає, що якби люди не були схильні до «нетовариської товариськості» і не наділені «честолюбством, властолюбством або користолюбством», то вони б назавжди залишилися нерозвинутими і їх рух у напрямку культури був би в принципі неможливий. Тому і благословляє природу за схильність людини до суперництва, заздрісного протиборства, жадоби до володіння і панування, опосередковано надаючи, тим самим, як мінімум легітимності «користолюбним домаганням», що лежать в основі зазначених схильностей. Однак, враховуючи те, що Кант все ж не протиставляє легальність та моральність вчинку, а наші вчинки завжди

емпірично вмотивовані, цілком логічним постає висновок індивіда про те, що його прагнення «будувати власне благополуччя у будь-який, ним самим обраний спосіб, сумісний зі свободою інших», тобто цілком моральний.

Отже, цілком очевидно, що значення філософії Канта в контексті становлення ідеї Self-made-man важко переоцінити. Вона вся проникнута закликом до індивіда мати мужність користуватися власним розумом, бути незалежним і самодостатнім у своїх оцінках, виборі та вчинках, а відтак і відповідальним за їх наслідки, врешті решт бути передусім метою, а не засобом. Завдяки цьому людина, за визнанням Гегеля, у самій собі знаходить безумовно міцний і стійкий центр. За фактом, посиливши позиції людиноцентричної філософії, а також морально-правові засади ліберального гуманізму, ідеї Канта забезпечили подальшу світоглядну легітимацію об'єктивно зростаючої орієнтації індивіда на активне покладання на самого себе (Self-reliance) та персональну відповідальність (Personal responsibility) за власну долю як ключові принципи концепту Self-made-man.

1.2. Аналіз проблеми єдності буття українського етносу та значення збереження самобутнього «духу народності» українців в умовах глобальних проблем сучасної цивілізації.

Сучасні суспільно-політичні, соціально-економічні, інформаційні та духовно-культурні зрушення в усіх сферах життя актуалізують пошук українським етносом власної духовно-культурної ідентичності³. Це обумовлено, зокрема, феноменом глобалізації як системної трансформації соціально-політичної, господарської та культурної сторін життя усіх без винятку суспільств, а також основ їх життєвідтворення та розвитку.

Звернемося до ідей відомого німецького філософа XX століття М.Гайдеггера, який у працях «Буття і час», «Основні проблеми

³ Антонова В.Ю. Корх Україна в контексті глобальних проблем сучасної цивілізації / *Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «MODERN DIRECTIONS OF SCIENTIFIC RESEARCH DEVELOPMENT»* 15-17 червня 2022 року. Чикаго, США. - Режим доступу: // <https://sci-conf.com.ua>

феноменології», «Буття й істина» та інші, по-новому підходить до розгляду історичного процесу та вважає, що саме диференціація народу на соціальні групи та конфронтаційне протистояння між цими групами, руйнує етнічну цілісність, а відтак започатковує занепад історії. Таке переконання німецького мислителя набуває особливої актуальності в сучасних умовах, коли однією із злободенних, глобальних проблем є злочинність.

Окрім проблем злочинності та соціальних протиріч, які на сучасному етапі розвитку руйнують духовну та етнічну єдність українського етносу, особливої ваги набуває питання про роль таких духовних складових буття, як історична пам'ять та духовно-культурний спадок народу, які також визначають цілісність буття спільноти. У цьому відношенні цікавим є твердження німецького мислителя М. Гайдеггера про світову історію як історію буття народу в світі. Центральним є поняття світу – своєрідної системи символів, цінностей, принципів, в якій розгортається людська життєдіяльність. Це феноменальна сфера смислів як можливих способів розуміння і тлумачення речей. Сенси зафіксовані у мові. Вони передаються від покоління до покоління через традиційні фундаментальні уявлення і звичаї. Первинну історичну основу буття народу в світі становить міф. Саме через залучення нових поколінь до розуміння міфу формується і забезпечується цілісність народу, зберігається історичність як буття в світі успадкованих новими поколіннями життєвих програм і проєктів. Руйнація світу символів і історичної пам'яті означає втрату народом своєї історичності. Реалії сьогоденної історії підтверджують глибоку справжність філософських роздумів М. Гайдеггера. Особливо рельєфно вони виявляються на терені українства, що прагне до відродження своєї історичності, духовної цілісності, суверенності, незалежності.

У даному контексті особливої значущості набуває демографічна проблема – одна із найважливіших серед усіх глобальних проблем сучасності. При розгляді демографічної проблеми сучасної України особливої уваги заслуговує поняття демографічної кризи. Сучасний український вчений

М.Вівчарик у праці «Україна: від етносу до нації» проводить порівняльний аналіз чисельності та етнічного складу населення України, висвітлює сучасний стан демографічної ситуації в Україні. Серед головних причин, які обумовлюють несприятливі зміни, як кількісного так і якісного, складу українського населення М.Вівчарик висвітлює: погіршення екологічної ситуації в країні, що призводить до істотного погіршення здоров'я людей, падіння народжуваності та зниження середньої тривалості життя; кризові явища в основних сферах життя суспільства, зокрема проблеми зайнятості населення, падіння духовного та культурного рівнів розвитку українців, зменшення числа шлюбів і збільшення числа розлучень.

Також, значення єдності (цілісності) етнічних спільнот можна пояснити беручи до уваги мову, спосіб життя (побуту), особливості поведінки індивідів. На сучасному етапі розвитку, збереження цілісності буття етносу визначається відношенням українців до таких компонентів власного буття як виховання, освіта, звичаї й традиції. Зокрема, криза сучасної системи освіти є однією з найболючіших проблем сучасного буття українського етносу.

Що саме, в умовах глобалізації, викликає занепокоєння та почуття тривоги щодо змін у системі вищої освіти в Україні? Справа в тому, що в умовах переходу українських вищих навчальних закладів на європейські стандарти освіти, виникає об'єктивна необхідність перегляду ролі гуманітарної складової сучасної освіти не лише для абітурієнтів та студентства, але й для прогресивно налаштованої більшості громадян України. Адже в умовах введення в українських вищих навчальних закладах кредитно-модульної системи навчання, особливої актуальності набуває проблема щодо збереження та розвитку національної системи освіти та виховання, основна роль у забезпеченні якої належить саме гуманітарним дисциплінам (історії, філософії, політології, соціології, правознавству, культурі мови, основам етики та естетики, релігієзнавству, культурології та іншим). З введенням у навчальний процес поділу дисциплін на «нормативні» та «вибіркові», студент отримав можливість відмовлятися від тих предметів, які, на його думку, не є необхідними в

оволодінні майбутньою професією. Для більшості студентів такими є гуманітарні дисципліни (філософія глобальних проблем сучасності, релігієзнавство, європейська інтеграція, соціологія та ряд інших), які в основній своїй більшості опинилися в переліку дисциплін «по вибору». Як наслідок, це може негативно позначитися не лише на загальному рівні освіченості майбутніх спеціалістів, але й на збереженні їх національної самосвідомості та ідентичності. Адже саме гуманітарна складова вищої освіти забезпечує духовно-культурний розвиток кожної особистості. Сьогоднішні нововведення призвели до того, що похитнулися основи, які забезпечували в минулому стабільність та ефективність функціонування освітньо-виховної системи, змінилося відношення суспільства до освіти й традицій виховання. Освіта перестала бути фактором культури, а розширення її сфери відповідає основній меті сьогоdnішнього розвитку – не стільки досягненню українцями блага, духовного збагачення й гармонії, скільки бажанню автоматизації й самодостатності кожного зокрема. Порушення універсального, комплексного підходу у навчанні, спеціалізація й уніфікація самого процесу освіти, зумовлює руйнацію цілісного світогляду, необхідного для збереження духовності й культури як такої. В секуляризації знання порушується цілісність думки, єдність людського світогляду. Плюралізм, який запроваджують в українську систему виховання й освіти, обертається релятивізмом: все є відносним, немає ніяких твердих критеріїв аби оцінити, де добро де зло, втрачаються морально-етичні й культурні цінності. Разом з усім цим руйнуються ті духовні підвалини, на яких сформувалася свого часу українська традиція в освіті й вихованні. Тому в умовах глибокої духовної кризи, яка проявилася сьогодні в процесі реформування освітньо-виховної системи, особливого значення набуває наступне питання. А саме, щодо осмислення ролі гуманітарної освіти у збереженні та розвитку духовності українців. Справою гуманітарної освіти є недопустити появи ані авторитарної особистості, ані нарцисичної, ані її спустошення -так виглядає гуманістично-психологічний курс на ствердження творчої, «духовно здорової» (Е. Фром), особистості.

«Вузькопрофесійна орієнтація» не дає можливості зав'язати в один вузол весь комплекс загальноузовівських дисциплін, а відтак, скоординувати і синхронізувати їх викладення таким чином, щоб у процесі навчання відбувалась своєрідна «інтерференція» інформаційних потоків і хвиль. Але головний її недолік полягає у тому, що вона не інтегрує саму особистість. Ось чому «на виході» ми маємо фрустровану, збиту з пантелику і безпорадну людину, абстрактно не готову до життя і, головне, — до спілкування.

Технологічний аспект глобалізації характеризує значні можливості процесів обробки, накопичення та передачі інформації, які виникли у результаті злиття інформаційної та комунікаційної технологій. Це є ключовий аспект глобалізації. У сфері вищої освіти ці технології дозволяють не тільки скорочувати витрати на навчання студентів завдяки переміщенню навчальних курсів і бібліотечних матеріалів в онлайнове середовище, але й розширити доступ до вищої освіти, а також реалізувати концепцію безперервної освіти впродовж усього життя шляхом створення віртуальних університетів, розвитку дистанційної системи навчання та деяких форм транснаціональної освіти. Для нових і старих сил вищої школи переваги технологічного аспекту глобалізації будуть цілком визначатися їхньою активністю у використанні цих технологій у навчальному та науковому процесах. Водночас глобалізація вищої освіти зробить вплив на усі без винятку національні системи вищої освіти незалежно від того, хочемо ми цього чи ні. Отже очевидно, що в умовах глобальних змін представникам політичних сил українського етносу необхідно сконцентрувати увагу саме на проблемі збереження національних традицій вищої школи та виховання, що забезпечить цілісність та самобутність таких компонентів українського буття, як звичаї, традиції, мова, історична пам'ять, національна самосвідомість, національна ідентичність.

Також актуальною для буття українців є звісно ж міграційна проблема, особливо в умовах війни. Але це вже окрема проблема для дослідження.

Також, на сучасному етапі розвитку екологічна проблема вийшла на перший план, це, зокрема, пояснюється як мінімум трьома причинами. По-

перше, протягом двох століть інтенсивного промислового виробництва відбулася надзвичайно велика кількість шкідливих викидів у навколишнє середовище. На сьогодні, у багатьох містах України такий процес забруднення навколишнього середовища продовжує відбуватися щодня та щохвилини. По-друге, в результаті науково-технічної революції різко зросли темпи та об'єми антропогенного впливу на природу, що обумовлює подальшу деградацію навколишнього середовища. І нарешті, по-третє, темпи економічної діяльності та область деградуючого середовища проживання людини досягли крайніх меж, тобто стали планетарним явищем.

Виходячи із вищесказаного, зауважимо, що процес взаємодії індивідів та природи має не лише зовнішній прояв (експлуатація, перетворення та забруднення землі, атмосфери, водних стихій), але й формує свідомість та спосіб мислення особистості. Про це необхідно замислюватися вже сьогодні, в епоху глобальних проблем.

Виходячи із такого переконання, слід замислитися над тим, для чого взагалі існує людина і людство? Яка мета існування у сучасної людини і чи існує взагалі така мета? Для українського етносу ці питання є надзвичайно актуальними, особливо на даному етапі, коли в воєнних умовах, продовжує формуватися національна самосвідомість та національна ідентичність. Ще на початку XX століття, видатний український історик та політичний діяч М.С. Грушевський у праці «Хто такі українці і чого вони хочуть?» підкреслив, що єдність та сила народу – у спільній меті, яку бажають реалізувати усі представники даного етносу і тому докладають спільних зусиль для досягнення цієї мети. Для сучасної України основна мета – це перемога у війні, повернення цілісності всіх своїх територій та збереження єдності українського етносу в умовах глобальних проблем сучасної цивілізації. Саме це і є першочерговим завданням.

Проблеми становлення екологічного мислення і формування екологічної культури людини.

Розвиток продуктивних сил суспільства, технологій різних виробництв, знань і навичок людей призвів до зростання їх впливу на природу. Людство дедалі більше залежало від природних ресурсів, що посилювалося розвитком промислового виробництва. Це спричинило низку глобальних екологічних проблем: перевитрачання первинного продукту призвело до виходу людства за межі своєї екологічної ніші; виробництво матеріалів із застосуванням температур і тиску, набагато вищих, ніж існують у природі, створило величезні масиви відходів, що не розкладаються; фрагментація ландшафтів викликала порушення довкілля; зменшення видової різноманітності знизило стійкість екосистеми (біосфери). Зазначені проблеми спричинило втручання людей у природні процеси, що були б неможливими без застосування технічних засобів. У цьому полягає діалектичне протиріччя взаємозалежності суспільства і природи: поступово збільшуючи владу над природою, суспільство водночас дедалі більше залежить від неї як джерела задоволення матеріальних потреб людей, самого виробництва. Екологічний аспект гуманізму чи екогуманізм є істотною умовою становлення екологічного суспільства, гармонійного розвитку особистості, що потребує всебічного врахування природних чинників у індивідуальному, духовному, інтелектуальному та фізичному розвитку.

Екологічна культура характеризує рівень розвитку екологічної свідомості в людини і суспільства, у якому висвітлене ціннісне ставлення до природного середовища як життєво необхідного. Цінності екологічної культури людства передаються, відтворюються, зберігаються через екологічне виховання, що є первинно гуманістичним, оскільки мета його полягає у здобутті особистістю якості людського ставлення до природи.

Проблеми становлення екологічного мислення та питання самовдосконалення людини можуть висвітлити такі науки як екологія, філософія, психологія, етика, педагогіка, історія тощо. У зв'язку з важливістю соціальної ролі й навіть історичної місії екологічного мислення в розвитку та існуванні всієї цивілізації, учені вирішують питання формування загального

планетарного екологічного мислення, носієм якого стане людство як загальний, пізнавальний, діяльний суб'єкт⁴.

1.3. Конструктивістські засади дослідження сучасних комунікативних практик

У сучасній постмодерністській дійсності змінюються не тільки ідеї та погляди, змінюються соціально-культурні практики, комунікаційні процеси, пошуки нових орієнтирів як в індивідуальному, так і в суспільному бутті. Завдяки формуванню нових ідентифікацій та цінностей створюється певна стратегія розвитку суспільства та людини в умовах стрімких змін буття і самої людини.

Було проаналізовано сучасну конструктивістську методологічну парадигму як сукупність постулатів і принципів світоглядного та логіко-методологічного характеру з акцентуацією на аксіологічному вимірі. Зроблено висновки, що конструктивісти виступили за формування міжсуб'єктної якості соціального світу, тобто ставили складну задачу проникнути в пласти суспільної свідомості, аналізуючи світ образів, взаємосприйняття, притягання / відторгнень «Іншого», міфів, стереотипних установок. На перше місце було поставлено порівняльне дослідження «інтересів» і «ідентичностей», континуїтета правил і норм, що регулюють систему цінностей в кожному досліджуваному суспільстві.

Виявлено, що поняття «конструкту» як виробленого людською свідомістю ідеального об'єкта, або оцінного шаблону, через які людина сприймає світ, в рамках конструктивізму досліджується як соціальний конструкт, соціальні норми і правила, ідентичність акторів. При цьому наголошується на ідеї активності суб'єкта, який створює, а не відкриває знання

⁴ Савич А.В., Гапонова Л.Є. Екологізація – індекс сучасної цивілізації. Вчені записки кафедри документознавства та інформаційної діяльності (КДІД) : зб. наук. праць. Вип. 4 / ред. кол.: О.В. Михайлюк (гол. ред. кол.) та ін. Дніпро : УДУНТ, 2022. С. 59-62.

про світ. Конструкт належить певній історичній культурі або спільності, тобто не стає універсальним і статичним, а навпаки, діалектично розвивається.

Під впливом філософії свідомості, когнітивної психології, герменевтики, розуміючої психології, когнітивної лінгвістики в рамках конструктивізму сформувалось особлива онтологічна установка: реальність створюється самими людьми в їхньому повсякденному житті, а розуміння соціальної реальності залежить від розуміння конвенціональних мовних одиниць (слова, фрази, метафори і т. д.). Потрапляючи в поле сучасної соціальної віртуальності, затверджені у світовій громадській думці і розтиражовані глобальними ЗМІ, міжнародні іміджі стають ключовим елементом ідентифікації держав і проведеної ними політики, а також важливим фактором міжнародних міжкультурних комунікацій.

Було проаналізовано сучасну зміну ментальних моделей поведінки та комунікації в умовах соціально-економічної, політичної нестабільності. Зазначено, що зміни ментальних моделей можуть набувати характеру різкої, фундаментальної зміни відносин, корінного перелому в ментальності, тобто “ментальної революції”; вони проявляються у вигляді корінних, глибоких, якісних змін глибинних структур мислення, свідомості, способу мислення, поведінки людей. В умовах війни (мовою синергетики – щабель розвитку «дивного аттрактору») великий інтерес викликає питання про відповідність “старих” і “нових” символів ментального простору суб’єктів характеру і масштабу завдань, поставлених часом. Символи належать до найважливіших феноменів культури. Масово-інформаційні процеси глобального світу актуалізують питання самоідентифікації в суспільстві “реального віртуального простору”. Сучасне використання комп’ютерних технологій радикально змінює особливості ментального простору. Надмірність інформації призводить до нівелювання символу, суб’єкт занурюються в простір знаків: все більше і більше інформації і все менше і менше сенсу.

Виявлено, що у періоди глобальних змін змінюються практично всі елементи ментального простору суб’єктів, за винятком глибинних,

архетипових, втілених у базових символах. "Ментальна революція" на рубежі ХХ–ХХІ століть ознаменувалась глобальними змінами в економіці, політиці, ідеології, соціальній структурі суспільства, які супроводжувалися кардинальним переломом у ментальному просторі суб'єктів, в тому числі докорінній зміні ідеалів, цінностей, сенсожиттєвих установок, символів тощо. У періоди глобальних змін змінюються практично всі елементи ментального простору суб'єктів, за винятком глибинних, архетипових, втілених у базових символах. Проаналізовано один з найважливіших архетипових символів - образ Сонця: переможець той, хто залишається жити. Саме життя означає сонце, небо, а смерть – пекло, морок. Таким чином, схід і захід сонця – це життя і смерть усіх людей, усієї природи, і щодня одні й ті ж люди вмирають і оживають.

В сучасних умовах відбуваються зміни в усіх процесах самоідентифікації. Змінюються не тільки соціальні категорії, до яких людина може себе зарахувати, а й суть процесів самоідентифікації, їх спрямованість і цілі. Криза ідентичності – це втрата его-ідентичності. В такому стані зникають або знижуються цілісність, тотожність і віра людини в свою соціальну роль. Люди прагнуть утримувати або підвищувати свою самооцінку, тобто прагнуть до позитивної «Я-концепції». Саме особистість вибирає спосіб розв'язання кризи ідентичності. Зрілість особистості сприяє розв'язанню кризи шляхом відновлення втраченого внутрішнього балансу і самототожності. Незрілість призводить до активізації механізмів психологічного захисту і поглиблення кризи. У цій напруженій і складній ситуації проблема національної самосвідомості, питання про необхідність особистісного самовизначення у відношенні до традиційних елементів світовідчуття, національних моделей поведінки, суджень і т. д. виявляються найбільш значущими. У демократичному суспільстві немає і не може бути обов'язкового до засвоєння всіма світогляду, санкціонованого державою.

Конструктивістський аналіз міжкультурної комунікації акцентує увагу на тому, що колективна ідентичність – це унікальне поєднання рольової

ідентичності і типової ідентичності. Вона має причинну силу, адже може мотивувати акторів вирішувати інтереси інших, розглядати свою роль як засіб задоволення особистого інтересу, це дозволяє їм володіти альтруїзмом задля реалізації такого інтересу.

Мистецтво «м'якої сили», дипломатії полягає в тому, щоб сформувати потрібний образ, в якому позиціонування та інтереси держави гармонічно поєднані; створити нову реальність, якщо переконаємо світову спільноту у своїй привабливості і заручимося підтримкою міжнародного співтовариства. Ідея до застосування м'якої сили належить Д. Наю. На його думку, зважаючи на те, що ера після холодної війни базуватиметься на співпраці, Д. Най концептуалізував «м'яку силу» як «примушення інших держав хотіти того, що ви хочете». Арсенал «м'якої сили» включатиме культуру, політичні цінності та зовнішню політику. Якби держава могла зробити свою владу легітимною в очах інших, вона зустріла б менший опір її зовнішній політиці. Якби державна культура та ідеологія здавалися привабливими, союзники були б готові їх дотримуватися, а не отримати наказ. І якби держава могла встановити міжнародні норми, які відповідають її власному суспільству, їй не потрібно було б змінювати свою поведінку.

Концепція «м'якої сили» надала величезний вплив на міжкультурні комунікації. Після Холодної війни багато країн інвестували мільярди доларів в ініціативи «м'якої сили». США, особливо за президентства Б. Обами, активно впливали на країни Близького Сходу з використанням м'якої сили, публічної дипломатії. Разом з тим, жорстка сила почала переважати, і це яскраво проявилось під час кривавих подій у Сирії. Ця війна стимулювала публічну дипломатію, побудовану зі значним використанням маніпулятивних технологій. І сьогодні, на прикладі війни в Україні, ми бачимо як ці елементи в концентрованому варіанті знаменували початок інформаційної війни.

Держава Ізраїль з самого початку свого створення активно використовували комунікативні практики м'якої сили, публічної дипломатії, як для збільшення людських ресурсів, так й для створення свого іміджу як

прогресивної демократичної країни. Спираючись на стратегічні комунікації з США – своїм головним союзником, державні органи Ізраїлю зосередили свою публічну дипломатію на безпекові питання, розвиток економіки, культурних зв'язків з єврейськими громадами різних країн світу. Причому, орієнтовно країн Заходу Ізраїль позиціонує себе як країна демократії, що весь час перебуває під загрозою тероризму, відповідаючи на його виклики. За цього на перший план висуваються спільні цінності. З країнами Сходу публічна дипломатія єврейської держави зосереджена на створення мотивації до взаємовигідних відносин на основі спільних економічних інтересів. Такими є комунікативні практики насамперед з Єгиптом. Ключову роль у публічній дипломатії Ізраїлю відіграє система пропаганди Хазбара. Її завдання полягають як у лобіюванні інтересів Ізраїлю, так і у виробництві матеріалів, що допомагали б поширювати позитивний імідж цієї країни у світі. У будь-якій пропаганді міститься елемент маніпуляції громадською думкою. Не є виключенням й організація Хазбари. В її межах зформувався новітній розвиток у дипломатичній практиці «peer-to-peer» (P2P), коли громадяни, завдяки соціальним мережам, стають не лише споживачами інформації, але і її виробниками. Причому така система комунікативних практик запроваджена і в самому Ізраїлі, і за його межами. У цій системі кожен єврей світу, тим паче своєї країни повинен сприяти покращенню іміджу Ізраїлю. Значну увагу в технологіях публічної дипломатії Ізраїль приділяє створенню і підтриманню іміджу своїх військових як захисників народу країни, втілюючи їх у привабливі цікаві форми. Невдалою виявилась технологія створення картини підтримки на практиці мультикультуралізму на рівні всієї держави, її вдалося реалізувати тільки на окремому локальному рівні. Це пояснюється взаємовиключним трактуванням історичного минулого народами Палестини та Ізраїлю. Технологія зовнішньої політики Ізраїлю тісно пов'язана ідеологією правлячої коаліції. Сьогоднішній Уряд Нетаньяху орієнтує свою дипломатію на розвиток відносин з країнами, чії ідеологічні орієнтири мають більш консервативний характер. Політичні лідери правлячої коаліції Ізраїлю ведуть

зовнішню політику по відношенню до України з огляду на ті межі, за якими можливо погіршити свої стосунки з Росією, однак все ж піклуються про підтримання свого позитивного іміджу в Україні. Серед громадян Ізраїлю, як показало опитування 2023 р., 85% жителів цієї країни підтримують Україну у війні з РФ. Цей факт доводить, в тому числі, й успішність публічної дипломатії України у двосторонніх відносинах з Ізраїлем. Практика публічної дипломатії Ізраїлю доводить значну залежність її ефективності від ідеологічних настанов політичного лідера суміжної країни, це наочно продемонстровано на прикладі двосторонніх відносин з Єгиптом.

Показовим є широке залучення посадовців Ізраїлю до участі в соціальних мережах, їх завданням є роз'яснення в своїй країні та в ході комунікацій з міжнародних відносин особливостей зовнішньої політики, навіювання цільовій аудиторії образу Ізраїлю як країни, що весь час перебуває у боротьбі з міжнародним тероризмом, ясно вказуючи на ХАМАС як головного ворога. Враховуючи перспективи України, розраховані на довгу тривалість поточної широкомасштабної війни, варто взяти до уваги політичного керівництва України практику широкого залучення як державних посадовців, так і громадськості до організації публічної дипломатії через соціальні мережі, спрямованої на зовнішню цільову аудиторію⁵.

Актуальність вивчення сучасних комунікативних практик в міжкультурних відносинах полягає у необхідності пошуку нових підходів, що ґрунтуються на синергії міжкультурних комунікацій для вирішення глобальних проблем сучасності, створення безпечних умов світовій спільноті.

В результаті дослідження виявлено неефективність сучасних комунікативних практик як на міжнародному рівні, так і у внутрішньому середовищі політичних, інтрасоцієтальних систем.

⁵ Башкеєва О.М., Іщенко І.В. Комунікативні практики публічної дипломатії Ізраїлю: досвід для реалізації в Україні // Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 2023, N 3 (17). [фахове, категорія Б]. – Режим доступу: // <https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/issue/archive>

Виявлено головну причину такого стану, якою є неврахування цивілізаційних відмінностей, насамперед – культурних, етнічних та релігійних особливостей комунікантів – представників Сходу і Заходу.

З'ясувано, що сучасні ефективні комунікативні практики можливі лише за умови урахування міжцивілізаційного чинника в міжнародних відносинах.

Зроблено висновки, що нова парадигма комунікативних практик, яка ґрунтується на конгруентній взаємодії, усуненні цивілізаційно-культурних розбіжностей здатна запобігти виникненню сучасних міжнародних конфліктів на основі цивілізаційно-культурних протистоянь між Сходом і Заходом.

Міжкультурні комунікації сьогодення будуть ефективними лише за умов врахування не лише політичних, економічних та силових ресурсів взаємодіючих сторін, а ще також культурно-релігійних та етнічних особливостей. В центрі уваги дослідників має бути проблематика, що включає не тільки мінімізацію розбіжностей і баланс інтересів між державами, а також пошук максимально широкого порядку денного та виявлення спільного інтересу на глобальному та регіональному рівнях. Тож важливо показати місце цивілізаційного чинника у формуванні сучасних комунікативних практик.

Важливість цивілізаційного виміру комунікативних практик в сучасних міжнародних відносинах пояснюється декількома обставинами:

По-перше, цивілізація – це об'єктивна даність: територія, населення, мова, релігія, історія, культура. Цивілізаційний чинник, що впливає на міжнародну комунікацію не так помітний в стабільний період, коли міжнародна система динамічно врівноважена і підтримується певний баланс в політичному, економічному та гуманітарному сегментах відносин;

По-друге, цивілізаційний чинник перетворюється на збуджуючу актуальність під час зростання ролі певної території в суспільному прогресі, що дає вирішальний поштовх – флуктуацію зі зміни існуючого порядку функціонування світової системи. Звичайно цей процес починається на території, на якій складаються сприятливі умови для таких змін. Цивілізаційний чинник не є провідним у світовому розвитку та

комунікативних практиках, що його супроводжують. Однак на ньому ґрунтується уся система відносин між партнерами міжнародних відносин.

Саме цивілізаційні засади європейського суспільства, поряд з певними історичними обставинами, сприяли перетворенню Заходу на авангардну групу світового розвитку та збереженню цієї ролі протягом п'яти століть, до кінця XX ст. Так само певною мірою цивілізаційні основи ісламського та китайського товариств вплинули на перебіг їх уповільненого соціально-економічного розвитку до середини XX ст., а нині стали передумовами їхнього прискореного зростання та зростання значущості у світовій політиці. Безумовно, провідна роль Заходу сприяла домінантній комунікації європейців на інших територіях, що поступались у своєму розвитку країнам Європи.

Конфліктність на Близькому Сході та в Україні мимоволі викликають асоціації з сумним прогнозом С.Гантінгтона про «зіткнення цивілізацій».

Вже стали визитівкою сучасних європейських країн цивілізаційне протистояння представників ісламу та західного християнства, а швидше секуляризованого західного суспільства. Ще більше додають негативу в прогнозах соціальні процеси в багатьох країнах Західної Європи, де відчутно соціально-культурне та етноконфесійне протистояння більшості місцевого населення й меншості імігрантів з країн Азії та Африки.

Однак, виник і доволі оптимістичний погляд на проблему відносин між цивілізаціями, що констелюються в комунікативних практиках. За такого підходу комунікація між представниками різних цивілізацій має не ускладнюватися, а навпаки – приречена ставати більш ефективною. Так професор К.Мамубані із Сінгапуру та професор Л.Саммерс із США налаштовані оптимістично і стверджують, що в наші дні триває процес «злиття цивілізацій». Так називається їхня стаття, опублікована в журналі *Foreign Affairs* влітку 2016 р.

По суті, на рубежі XX-XXI ст. в рамках цивілізаційного підходу оформилися дві точки зору на майбутнє світової спільноти: «велике злиття» Заходу та Сходу в єдиний світ або формування нової якості світу без «злиття»

його цивілізацій. У сферах міжнародних відносин та світового господарства це проявляється у розвитку взаємозалежних тенденцій до глобалізації та до регіоналізації. І в тому, і в іншому випадку процеси розвитку позначаються на стабільності світової системи і міжнародної комунікації, напевно, спричинять нові конфлікти та зіткнення у світовій та регіональних системах міжнародних відносин.

Ці два взаємозумовлені процеси (універсалізації за західною моделлю та збереження основ традиції в окремих регіонах), що впливають на характер комунікативних практик, як і раніше, посилюватимуть протилежні тенденції до секуляризації та десекуляризації у суспільному житті країн світу.

Протиріччя між цими тенденціями у західній моделі цивілізації наочно продемонстровані у висловлюванні колишнього президента США Б. Обама, який стверджував, що ми не вважаємо себе християнською нацією, ми – нація християн і мусульман, іудеїв, індуїстів та невіруючих. Загальна тенденція секуляризації в світі, особливо у західному, наочно продемонстрована ще в інфографіці 2017 р., відповідаючи на питання, де у світі найбільше атеїстів.

Сьогодні, у добу цифровізації, до релігії, особливо це стосується молодого покоління, часто ставляться як до віртуальної реальності, прирівнюючи її до інших нерелігійних сюжетів за своєю значущістю.

Тенденції цих змін можна помічати, а можна до них ставитись нейтрально, без будь-яких висновків. Однак, справа в тому, що носіями цивілізації є конкретні індивіди, які вступають в акт комунікації між собою. Отже, крім мовних відмінностей, що неодмінно супроводжують міжкультурні відносини, важливим елементом є приналежність комуні кантів до певної цивілізації, причому вона може бути не яскраво виражена, або навпаки.

Сьогодні ми бачимо, наскільки знижується роль ідеології в міжнародному комунікативному просторі й зростає цивілізаційна складова. В той же час, сучасні конфлікти вирівнюють цю ситуацію, і ми спостерігаємо поділ на коаліції насамперед за ідеологічним критерієм. Він, на нашу думку,

накладається на цивілізаційний вимір, в результаті, за принципом синергетики виникають соціальні збурення.

Сучасні протиріччя, констельовані в комунікативних практиках на міжнародному рівні відбуваються на основі цивілізаційних особливостей, доповненими поділом за інтегрованими критеріями, що містять й ступінь демократії, свободи, дотримання прав людини, постмодерністських прагнень до максимального комфортного існування. Якщо у західних суспільствах ці постмодерністські засади мають яскраво виражену тенденцію, то на Сході інша ситуація.

В ісламському суспільстві, навпаки, егоїзм і гедонізм не стали духовними цінностями. Іслам протягом своєї історії ніколи не переживав такої трансформації своїх доктрини та принципів, відкидання релігії та краху релігійності, як це сталося на Заході в епоху Просвітництва. Духовна сила ісламу, як і раніше, відчутна в соціальному та суспільному житті країн мусульманського світу. В недалекому минулому спалахнув новий фундаменталістський рух Ісламська держава, що мав тенденцію до поширення свого впливу на Сході. Цей рух вдалося зупинити зусиллями міжнародної спільноти, підкріпленої військовою силою, однак де гарантія убезпечення від такого роду подій і на Сході, і в Європі, де зростає кількість мусульманських громад?

Міжнародний контекст цивілізаційного протистояння очевидний й у війні в Україні. Західний і незахідний світи на теренах України побачили загрозу своєму існуванню, що може перекинутись у будь-який бік, руйнуючи свою протилежність. Саме тоді з'являється чинник-атрактор, що має вибудувати нову реальність після біфуркації. Як показує світовий досвід, такі процеси не відбуваються раптово і швидко не закінчуються.

Світ увійшов у період біфуркації і нам варто подумати як, на основі комунікативних практик, будувати відносини між протилежними полюсами цього цивілізаційного протистояння, що може набути характер світового?

Відповідь на це питання може дати теорія конструктивізму, основоположні принципи якої зорієнтовані на динамічні зміни в міжнародних відносинах.

Зіткнення цивілізацій у міжнародних комунікаціях відображають ситуації, коли культурні та цивілізаційні відмінності можуть стати джерелом непорозуміння чи конфліктів. Це може відбуватися внаслідок відмінностей у цінностях, звичаях, релігійних переконаннях чи політичних поглядах між різними групами чи країнами. Успішне управління цими зіткненнями вимагає терпимості, поваги до різноманітності та гнучкості у підходах до міжнародних відносин, реалізованих у комунікації.

Зіткнення цивілізацій може виявлятися у відмінностях щодо світоглядів та культурних практик, коли одна культура вважає нормальним те, що для іншої є неприйнятним. Це може призвести до непорозуміння та конфліктів у міжнародних відносинах. Наприклад, суперечки про права жінок, міграцію або управління природними ресурсами часто відбуваються через відмінності в цінностях та підходах, що потребує уваги до культурних контекстів та розробки поважних та взаємозрозумілих рішень.

Як наслідок непримиренної позиції, у світі ми часто бачимо зіткнення цивілізацій на основі культурних розбіжностей. Це може виявлятися у суперечках про права людини, релігійні переконання або навіть через недосконалу, з позиції протилежних сторін, політичну систему. Отже, культурні відмінності в широкому розумінні можуть стати на заваді міжнародному співробітництву, якщо вони не враховуються або не поважаються.

Успішне врегулювання таких конфліктів часто потребує культурної дипломатії, зміцнення міжкультурного діалогу задля досягнення взаєморозуміння та згоди. Саме на такий підхід спрямована теорія конструктивізму.

Сучасні комунікативні практики у міжнародних відносинах відіграють важливу роль у формуванні та підтримці діалогу між різними цивілізаціями.

Вони сприяють поглибленню порозуміння та поваги до культурних відмінностей, що є основою для сталого мирного співіснування. Такі практики включають використання дипломатичних каналів, міжкультурний діалог і застосування сучасних технологій для покращення комунікації та співробітництва на світовій арені. В результаті, керуючись таким підходом, орієнтованим на стратегію «виграш - виграв», країни можуть зміцнити взаємні позитивні стосунки, сприяти стабільності в міжнародних відносинах а також розвитку глобальної дипломатії.

Вищезазначені практики охоплюють широкий спектр інструментів, включаючи мультимедійні технології, соціальні мережі та міжнародні форуми, що полегшує обмін інформацією та координацію у різних сферах співробітництва. Ці практики допомагають будувати взаємовигідні відносини на основі поваги до культурних та цивілізаційних особливостей кожної країни.

Наприклад, використання цифрових платформ та соціальних мереж дозволяє дипломатичним місіям швидко та ефективно спілкуватися з громадськістю та передавати важливі повідомлення. Показовим у цьому контексті є розгляд кейсу Китайсько-Ізраїльських відносин. Отже, на ранніх етапах цих відносин КНР намагалася схилити ізраїльське суспільство до співробітництва, публікуючи ідеологічні кліше в ізраїльській пресі. Згодом така стратегія зазнала фіаско і Китай перейшов до відкритого діалогу з громадськістю Ізраїлю у ЗМІ і це дало позитивні результати. Довіра між державами зміцнилася.

Міжнародні форуми та конференції створюють можливості для міжкультурного діалогу та обміну досвідом у різних галузях, таких як економіка, наука та культура. Такі комунікативні практики сприяють поглибленню взаєморозуміння та співробітництва між різними цивілізаціями, сприяючи сталому розвитку міжнародних відносин. Між КНР та Ізраїлем саме після переходу на новий рівень комунікативних практик було укладено чимало договорів про співробітництво в економічній сфері.

Проблема міжцивілізаційного діалогу загострюється в європейських країнах на тлі формування паралельних суспільств. Адже міграція, викликана конфліктами на Сході, починаючи з 2015 р. різко збільшила на теренах Європи кількість колишніх представників країн, в яких домінує іслам. Цей виклик знайшов свою відповідь.

В останні роки ЄС «набирає обертів» популярність правих політичних сил, що виступають проти засилля мігрантів на їх території. Відтак, триумф праві сили змогли здобути у Франції. Хоча й на попередніх виборах до Європарламенту «Національне об'єднання» Марін Ле Пен ставало лідером, тепер партія поставила новий рекорд. Порівняно з 2019 роком, підтримка правих у Франції зросла приблизно на 8 відсотків: «Національне об'єднання» збільшило свою представленість у Європарламенті з 22 до 30 крісел.

Аналіз результатів виборів 2024 р. до законодавчого органу ЄС показав антимігрантські настрої європейців. Причому популярні політичні партії пропагують в тому числі антиукраїнські гасла. Оприлюднені дані свідчать про таке місце відповідних політичних партій серед національних сил на виборах 2024 р.: Угорщина – 1 місце, Франція – 1, Чехія – 1, Австрія – 1, Словаччина – 2, Нідерланди – 2, Німеччина – 2, Румунія – 2, Греція – 2, Болгарія – 3, Бельгія – 1, Польща – 3, Італія – 3, Іспанія – 3.

Для аналізу конгруентності (певного співпадання в основних рисах, несуперечності, неконфліктного характеру взаємодії) цивілізаційних особливостей, що констелюються у відповідних культурах як чинника наслідків міграцій в Європі, задіємо синергетичний підхід, адже його модель дозволяє оцінити питання в комплексі та побачити проблемні місця.

В синергетиці є такий термін «соціальна ентропія». Цей термін дослідники пов'язують з інституціоналізованим, законним руйнуванням влади. Отже, коли є конфліктуючі культури, про які писав С.Гантінгтон, тоді зростає соціальна ентропія, протестна активність місцевого населення.

В контексті міграції населення соціальною ентропією можна назвати міру розбіжності у поглядах, цінностях, практиках соціального життя,

релігійних, культурних, етнічних особливостях мігрантів або мігрантів та місцевого населення приймаючої держави, що призводить до таких явищ як наростання соціального напруження, ксенофобія, дискримінація, тероризм, злочини ненависті тощо.

З позиції синергетики можна так пояснити сутність цих процесів. Вихідні умови, які спричиняють виникнення конфліктів між європейцями та імігрантами на етноконфесійній основі зводяться до наступних положень:

по-перше, політичні системи демократичних країн відкриті, а отже до них постійно надходить інформація, спрямована на протиставлення представників етносів і конфесій, поляризацію їх свідомості;

по-друге, має прояв психологічний дискомфорт мігрантів, які опинились в культурних умовах, вони не відповідають їх усталених поглядам на традиції, звичаї, що склались упродовж століть на їх батьківщині. Тож, консолідуюча інформація з етноконфесійних стосунків блокується, а інтенсивність конфліктогенної інформації зростає.

По-третє, зовнішні і внутрішні флуктуації виникають на асимптотичній стадії розвитку політичних процесів (тобто, коли вони вийшли до крайньої межі, за якої починаються безвідворотні дестабілізаційні стани) під впливом дивних аттракторів. Наприклад, війна на близькому Сході між Ізраїлем і Палестиною спричинила масові анти ізраїльські протести в Європі. Саме тоді чинник локалізації (створення неоднорідності в середовищі етноконфесійних груп) проявляє себе інтенсивніше за дисипативного чинника (упорядковує взаємостосунки між етноконфесійними групами).

Релігійний чинник справедливо вважається як центральний, він впливає на рівень громадянської згоди і стабільності стосунків у системі мігранти – місцеві жителі.

В Європі проявилися і проблеми цивілізаційного характеру. Ми знаємо, що європейські країни живуть в умовах секулярності. Мусульмани – і це констатують усі аналітики – виявилися неготовими до сприйняття такої ситуації.

Представники Заходу кажуть, що мусульмани мусять прийняти «загальновизнані цінності», якими вони цілком щиро вважають європейські.

Але тут у мусульман виникає запитання: і коли їх визначив і визнав? Хіба мусульмани брали участь у їх розробці та визначенні?

Тому ісламісти, як і представники низки інших цивілізацій (конфуціанської, буддійської), вважають, що їм насильно нав'язують погляди і спосіб життя, які не відповідають їхнім релігійним переконанням і традиціям.

При цьому йдеться не про якісь догматичні суперечності, а про складнощі щоденного життя простих людей, які зберігають та хочуть і надалі зберігати свою етнічну і конфесійну ідентичність, жити за своїми традиціями і в межах закону захищати свої цінності. Іслам – релігія універсальна, він теоретично не мав би бути проти глобалізації, але ж мусульмани бачать, що на практиці глобалізація відкриває шлях для вестернізації з її бездуховністю, атеїзмом, егоїзмом і моральною деградацією.

Практика показує, що вже традиційними стали у країнах Європи закриті національні групи, представники яких здійснюють масові бунти, що мають етнічний чи релігійний характер, також помітно зростає організована етнічна злочинність. В результаті, серед корінного населення поширюються радикально-націоналістичні настрої, адже протягом минулого десятиріччя націоналістичні партії отримують все більшу підтримку в багатьох європейських державах, зокрема, у Франції, Австрії, Швейцарії, Бельгії, Нідерландах.

Активізація таких політичних сил зумовлена проблемами міграції, часто актуалізується етноцентрична риторика європейських політиків, критика теорії мультикультуралізму.

Повертаючись до сутності комунікативних практик на основі конструктивізму, зазначимо їх орієнтацію на партнера з позиції визначення його як друга, суперника або ворога.

Причому, конструктивісти не виключають перехід в процесі комунікації статусу цього партнера від ворога до суперника, а згодом і друга. Все

вирішують інтереси сторін. Якщо економічні інтереси партнерів переважають їх ідеологічні розбіжності, то, за ефективних комунікацій спрямованих на взаємодію, сторони можуть дійти консенсусу. І навпаки, ігнорування економічних, життєво необхідних соціальних інтересів може призвести до переорієнтації на співробітництво з іншими партнерами.

Конструктивістські підходи з питань аналізу кліматичних змін показують, що більшість держав об'єдналися для розробки політики пом'якшення наслідків зміни клімату, тому що це правильний вчинок для виживання людства. За десятиліття дипломатії і пропаганди це стало належною поведінкою, якої більшість громадян очікує від своїх лідерів. Так, кліматичні ідеї як рушійні сили регіональної політики і співпраці тихоокеанських островів досліджує з позиції конструктивізму Атаулла А. Рашид. Автор підкреслює – зовнішня політика та міжнародна політика малих острівних держав, що розвиваються, включаючи острова Тихого океану, були сформовані особливими інтересами, пов'язаними з їх унікальною вразливістю до зміни клімату і необхідністю налагодження міжнародного співробітництва для їх вирішення.

Конструктивісти справедливо стверджують, що ідеї можуть формувати зовнішню політику, регіональну і міжнародну, позначатись на комунікативних практиках. У зовнішньополітичних процесах ідеї, які генеруються окремими державами, поширюються серед держав в ході їх взаємодії в формі переговорів, заяв, декларацій і угод. Це створює систему інтерсуб'єктивного розуміння, яка з часом формує їх відносини і союзи. Зміна клімату породила такі ідеї серед малих острівних держав, що розвиваються з 1980-х років, в якості рушійної сили їх зовнішньої політики і міжнародної політики. Тихоокеанські острови часто висловлювали свою готовність протистояти новим регіональним викликам і пристосовуватися до зростаючих держав, таких як Китай, що йде їм на допомогу.

У той час як спільна ідентичність тихоокеанських островів відкриває стратегічні можливості для побудови конструктивного діалогу про

регіональну співпрацю, кліматичні ідеї стали домінуючим чинником, що формують відносини між тихоокеанськими островами і регіональними партнерами. Наприклад, Партнерство Vuvale між Фіджі і Австралією 2019 року, яке відображало їх спільні прагнення вивести своє партнерство в галузі розвитку на більш високий рівень, зіткнулося з проблемами через відсутність прихильності і поваги до самобутності і бажання тихоокеанських островів.

Регіональне співробітництво залежить від конструктивної дружби, яка підтримує місцеві очікування і стурбованість тихоокеанських островів. Це було критично важливо для лідерів Тихоокеанського регіону, включаючи прем'єр-міністра Фіджі. Наприклад, у відповідь на спробу Австралії заблокувати спроби островів встановити заборону на відкриття нових вугільних шахт і швидке скорочення викидів на Форумі тихоокеанських островів 2019 року прем'єр-міністр Баїнімарама далі заявив, що прем'єр-міністр Австралії був дуже образливим. Це вказує на те, що, хоча Австралія є основним партнером в області розвитку, політичне мислення і регіональна політика тихоокеанських островів обумовлені не тільки їх регіональним управлінням Австралією. Швидше, на них вплинули ідеї кліматичної небезпеки і дії на регіональному рівні, які сприяли розвитку їх самобутності та новому інтерсуб'єктивному розумінню.

Тихоокеанські острови розробили свою ідентичність блакитного Тихого океану, завдяки якій вони бачать у зміні клімату найбільшу загрозу своєму розвитку і безпеці.

Таким чином, у контексті досліджень конструктивізму ідеї клімату можуть бути використані для пояснення важливих детермінант регіональної політики і співпраці тихоокеанських островів.

Сучасні реалії міжнародних конфліктів на основі цивілізаційно-культурних протистоянь між Сходом і Заходом підштовхують до опрацювання нової парадигми комунікативних практик, що ґрунтується на конгруентній взаємодії, усуненні цивілізаційно-культурних розбіжностей. Політики змушені враховувати нині не лише політичні, економічні та силові

ресурси взаємодіючих сторін, а ще також культурно-релігійні та етнічні особливості.

Тим самим помітно розширюється діалог культур, міжнародна проблематика, що включає не тільки мінімізацію розбіжностей і баланс інтересів між державами, а також пошук максимально широкого порядку денного та виявлення спільного інтересу на глобальному та регіональному рівнях.

В ХХІ ст. визначальними чинниками міжкультурної взаємодії стають саме цивілізаційні чинники, такі як ідентичність, культура і релігія. Відкритий діалог і порозуміння між народами, в тому числі розуміння відмінностей і спільності між народами і цивілізаціями, сприяють мирному вирішенню конфліктів і суперечок і зменшують ймовірність ворожості, конфліктних ситуацій і навіть насильства. Діалог між культурами має ґрунтуватися на взаємній повазі між усіма народами, представниками цих культур, і захищати принципи справедливості і рівності.

Тож, очевидно – ця нова парадигма комунікативних практик нині актуалізується і в інтрасоцієтальних, і в екстрасоцієтальних системах. Головне завдання міжнародної політики і національних політики країн Заходу – не допустити на тлі конкуренції до розширення впливу цивілізаційних засад такої конфліктної взаємодії що може зруйнувати світове співтовариство і середовище його існування.⁶

1.4. Турбота про себе як перспектива аутентичного буття людини

Піклування, турбота про себе під час війни, при загрозі обстрілу міста, за надзвичайних подій, стихійних лих розуміється як програма збереження біологічного життя, яке насправді є лише можливістю суто людського соціального, духовного гідного існування. Душа потребує уваги, вивчення,

⁶ Башкеева О.М., Іщенко І.В. Комунікативні практики в міжнародних відносинах: цивілізаційний вимір. Філософія та політологія в контексті сучасної культури. 2024. Т. 16, № 1, с. 171-179 [фахове, категорія Б]. ISSN 2663-0273. URL: <https://doi.org/10.15421/352433>

комунікації, розвитку – піклування. Шліфування її, обробка, тим паче філігранна, – наріжна філософсько-психоаналітична справа. В час, коли страх пронизує наскрізь наше суспільство, турбота про себе – це те, що не усвідомлюється як наріжна потреба, але має бути нею. Її треба культивувати, прояснити її сенс. Екзистенційно-філософські студії потрібно вводити в навчання, виховання, політику.

Зондування соціальних просторів на предмет суб'єктності, аналітика дискурсів на мікрорівнях соціального буття заради виявлення справжніх смислів серед пересічної балаканини, що супроводжує примітивний страх, породжуючи забобони й депресивні настрої, потребує психоаналітичної методології, екзистенціальної аналітики. Увага до сродності, нагадування про повсякчасну необхідність творення Сенсу, не зважаючи на страх – запорука гідного життя навіть під час війни. Проблема полягає в тому, що існує підміна екзистенційно-філософського поняття «ангсту» – страхом. Берегти себе – означає не відпускати життя, пристрасть, жагу, бажання наперекір страху. Саме в цьому є суто екзистенційний підхід психоаналізу щодо порятунку душі.

Релігійні прозріння С. Кьєркегора, заклик Ніцше до небезпечного життя, екзистенціальна аналітика Гайдеггера повернули філософський дискурс до самого суб'єкта, експлікуючи сенс античної турботи про самого себе. Прояснення модусів і атрибутів існування людини у світі сформувало культуру піклування, турботи про справжнє буття, тоді як аналітична філософія є відволіканням від наріжної справи життя, пошуку Сенсу. «Ангст» для філософів-екзистенціалістів є ознакою виходу з буденності страху. Семінар Ж. Лакана, присвячений тривозі, – детальне з'ясування того, що перед поглядом Іншого, можливістю символічної смерті, виникає бажання, і що на відміну від страху бути залишеною дитина боїться не нестачі бажання Іншого, а того, що «мати знову візьме на коліна». Саме в цьому екзистенційному й психоаналітичному лаканівському сенсі стають актуальними метафізика й онтологія, які ми маємо розвивати навіть в найгірші часи нашої історії, нашого випробування на справжність. Ця задача гостро

відчувається в академічній філософії Ю. Шабановою, В. Палагутою, Ю. Романовим та автором школи археоаналізу О. Манюком.

Що заважає нам бути справжніми – пояснюють психоаналітики. Принципу задоволення замість принципу реальності віддає перевагу пересічна людина. Так молодь стає залежною від смартфонів. Ця проблема гучно обговорюється на Заході з ініціативи Дж. Хайдта. В Україні, є надія, ми також запровадимо політику заборони смартфонів бодай в школі. Але спочатку потрібно довести батькам і вчителям важливість цієї програми. Так ВОЗ нарешті заявила про небезпеку залежності від смартфонів для молоді. Наприклад, в Саудівській Аравії було проведено соціологічне дослідження щодо смартфон-залежності серед студентів, невтішні результати якого є приводом розпочати подібні розвідки в інших країнах. Європа нарешті висловила занепокоєння з приводу інтернет залежності, власне алгоритми TikTok, Meta та Instagram перевірятимуть на те, як вони впливають на ментальне здоров'я молоді.⁷

Вплив інтернету і гаджетів самих по собі, а також неконтрольоване, необмежене «користування» ними, руйнує комплекс здібностей дитини та робить дитячу психіку малоздатною до навчання і самонавчання. Одним з наслідків родинного виховання значної кількості українських дітей є «безпорадність в ситуаціях, які вимагають зусиль і наполегливості для подолання перешкод» (Д'юї Д.). Як ключовий чинник, який мотивує до навчання, розглядається людське прагнення до розширення ціннісного обрію від цінності себе і свого (з чим пов'язане формування егоцентризму, безцільності, нудьгування) до самоцінності інших і чужого (з чим пов'язане формування відкритості, активності, цікавості

⁷ Заєць О. М. Соціально-психологічні та онтологічні чинники демотивації в сучасному навчанні/ Актуальні проблеми філософії та соціології. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. №46. – С. 192-199 (Index Copernicus) URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.32>

Війна – крайній вияв занедбаної ракової хвороби, корупції духу, наслідок відсутності смислотворення, бездумного існування, переймання лише щоденними турботами, результат економічно-політичного невігластва, незнання людиною власного місця й покликання, заперечення трансцендентного виміру мислення та існування взагалі, невирішених проблем довоєнного часу. І війна триває. А вразливість нашого біологічного життя щодо небезпек об'єктивно не зменшується з кожним днем війни, а навпаки, посилюється. Але суб'єктивне сприйняття загроз притупляється з часом. Замість підняти духом та кріпитись – слабкість, страх, апатія, сум, туга, смуток, що не перевершують себе, а плекають. Коли звикаєш до постійного стресу, він стає буденністю. І тут не вистачає гостроти екзистенціального відчуття. Тилова нудьга від безпросвітної блекауту і безперспективності нагадує буржуазну нудоту Сартра – і ми очікуємо захвату від найчистішої ноти бандури у супроводі бодай саксофона чи волинки, але вже не балалайки, незважаючи на нищення черговим лезом вию сирен наївно-оптимістичних сподівань на хоча б якийсь мир і тишу, щоб бодай пригадати саму згадку про справжнє тістечко або про занедбану мелодію, що зазвичай звучить звідти, де дерева здаються великими.

Поранення, психологічні травми, смерть близьких, – об'єктивні реалії війни, з якими треба мати справу не лише службам охорони здоров'я, психіатрам, рятувальникам, поліції, військовим, але тут ще має втрутитись психоаналіз, філософія, аби не вийшло так, щоб постраждалим і травмованим не приписали навечно їхнє місце як жертв і потерпілих обмеженою придатністю до справи, інвалідністю – навпаки, щоб культивувалось завзяття, відчайдушність, впертість, невгамовність, жага до життя, гідного існування, зважаючи на тягар війни. Крізь жаль, тугу, журбу нам ще треба шукати надчуттєвий вимір, створювати смисли, бажаючи можливості символічної смерті. Стоїчно переносити удари від усвідомлення власних помилок і слабкості. Пригадати, що ти не просто «чоло» – челядь, а той, хто дивиться вгору – вічність – «чоло-в-вік» – не якийсь біокомп'ютер з платою,

розрахованою на певний час. Феноменологія духа має бути прочитаною як ангстологія. Страхо-люди мають стати чоло-в-віками. Категоричний імператив – на місце гіпотетичного. Виклик Неба, виклик не від мира сього – прийнятим заради війни внутрішньої проти війни зовнішньої.

Ми мріяли про театр, кіно, художні виставки і концерти, очні лекції та семінарські заняття за часів епідемії і карантину, в евакуаційних потягах, і тим паче в окопі про це мріє солдат та ті, хто про його повернення живим щомиті молять Бога, а також про те, щоб його життя стало гідним після повернення. Вимір метафізики ще може та має повернути нас назад до себе самих. Так музика – сама метафізика. Духовного виміру існування бракує всім сферам суспільного життя. А саме: бракує смислу, справжнього бажання. Евакуація, хірургічна швидка допомога, послуги психологів МНС, мінімум існування – можливість бути, але сенс не така річ, яку без певного таїнства комунікації можуть передати спонсор, політики, штучний інтелект, пересічний шкільний, церковний функціонер, номінальний батько чи мати, опікуни і т. ін. з рук в руки. Ідеї не яблука. Сенс не готівка. Зголоднілі за живим словом Вчителі й діти, підлітки і студенти, батьки, що провели останні роки під замком чи під землею, волають душами, хоча ще й не завжди артикульовано словом про наріжну потребу сенсу, кричать мовчки, і не дочекавшись відгуку Буття, накладають на себе руки.

Параноїдне батьківство супроводжується такими артефактами епідемії та війни, як дезінфікуючі засоби для рук, антивірусні маски, супровід дітей нянями і тьюторами до школи та ретельний догляд в школі, безперервне відео й аудіо спостереження, звичка дітей проводити час в приміщенні без прогулянок, фізкультури і спорту та, безумовно, інтернет-залежність. Як наслідок – невпевнені в собі, нерішучі діти, що не знають, як елементарно взаємодіяти зі світом дикої природи, фізичними речами й іншими людьми без посередництва гаджету. Шлях до тоталітаризму.

Найвразливішою до безглуздя, нонсенсу існування є молодь. І це національна трагедія. Соціум є глибоко збоченим. Бо занедбані традиційні

принципи виховання й навчання – як вітчизняні педагогічні напрацювання, так і уроки педагогіки світових класиків. Скільки завгодно можна шукати аргументи на користь використання найсучасніших технологій дистанційного викладання певних дисциплін, представляти презентувати, пропагувати неймовірні можливості штучного інтелекту, переваги тестування, машинного оцінювання знань, доводити їхню ефективність, але техніка не замінить душі. Аналітичний розум не тотожний синтетичному. Декларація гуманістичного виховання – поверхнєве наслідування, некритичне, неприродне прищеплення західно-європейської ліберальної ідеології до майже аномійного соціального тіла України. Гігієна праці й навчання нехтується з об'єктивних причин, але, що прикро, також за звичкою, навченою безпорадністю, яка виробилася за роки пандемії та війни.

Особливо небезпечною безпекою є псевдопсихологічні школи, що пропонують уроки життя без турбот, замість ввести людину в істину смерті, дорослості, навмисно вводять в оману. Психологи New Age, мало розуміючись на певній традиції, створюють еклектичні пазли із неусвідомлюваних ними класичних філософських вчень, пропонуючи молоді їх складати, популярно кажуть масам про спасіння, обіцяючи спрощення складного заради поверхнєвого, замість сутнісного – страхування та розваги замість виведення у Реальне. Ціль – спокій в колективних уявленнях любові до самого себе, турбота про інфантильне Я. Не дарма, лестощі та нарцисизм добре купують на ринку.

Реалії сьогоденної вітчизняної школи – відсутність у дітей і педагогів культури користування гаджетами (на заваді заборони смартфонів стоять самі ж батьки, які бажають підтримувати мобільний зв'язок зі своїми дітьми, контролювати кожний крок дітей, максимально обмежуючи їхнє прагнення до самостійності та природне дорослішання). Також заважає обмеженню використання смартфонів соціальний тиск суспільного божевілля, якому підкорились і дорослі, і діти в усьому світі, і у нас. Параноїчне батьківство, параноїчне оточення – в фокусі критики відомого психолога.

Повітряні тривоги, стрічки новин, що лише розпалюють пристрасті навколо чергового обстрілу, масованих ракетних ударів – суцільні сенсації, що мають на меті збільшення кількості переглядів та залякування задля душевного потрясіння та використання емоційних реакцій в політичних, маркетингових цілях, задля елементарної наживи. Сенсації, які не мають вищого за утилітарний та партійний сенсу, викликають страх заради нього самого.

Все це є наслідками невігластва, дезінформованості, медійної неосвіченості, профанації соціального буття українців взагалі. Звідси спостерігаємо підміну понять, неспроможність мислити, порушення елементарних законів логіки – гіпостазування і реїфікацію. Ідеологія заміняє школи свободи, мислення, філософії. Замість вчити мислити – повторення ідеологічних патернів і політичних догм. Так поняття нації, України використовуються в політичних промовах як сталі сутності, подібні до фізичних речей, а не як плинні системні соціальні явища з усією складністю, притаманною природі соціального буття. Уроки з основ демократії досі не засвоєні, бо їм бракує онтології і методології, бо демократія має починатись з усвідомлення свободи, самопізнання кожним самого себе. Людина народжується й помирає сама, але, про що забуває сучасний світ, мислення також є справою одного, відтак, суспільна думка – уявна конструкція, гіпостазування якої призводить до хибного розуміння природи соціального, людини, суспільства, і, як наслідок, політики, що викликає повстання мас, протистояння груп, держав, політичних систем, цивілізацій, веде до війни.

Але істина релігії, метафізики могла б заступити місце світського невігластва. Не вистачає духовного ресурсу, здібності, потреби, негучно кличе нас Буття, або ми глухі. Людина, свобода, особистість – ці поняття проблематизовано в сучасній філософії, але остання не привертає уваги тих, кого істина цікавить менше за престиж, славу, прибуток. Страх там, де пристрасті. Що є, як казав головний герой «Сталкера» Тарковського, не силою душі, але результатом її тертя із зовнішнім світом. Мова не про те, що є

раціональним, нашим родовим засобом запобігання травмуванням та навіть фізичній смерті, а саме про той страх, що заважає людині бути, якісно існувати – це стосується усіх сфер нашого життя. Навіть під час війни має бути місце еротології, ангстології – вченню про пристрасть і, власне, любов, місце мрії, що сильніша за страх.

Бездуховність як ота слабкість від жалю, який виражають до вихованців опікуни та вихователі, або зневага, булінг агресивної більшості колективу класу до обраної жертви-одинака – сюжет і персонажі, влучно описані ще Гоголем. Сучасний Акакій – справді результат глибокої соціально-культурної прірви невігластва й ресентименту, цих ознак несправжнього існування, несродності. Але філософу навіть на думку не спало б запропонувати ввести в школах уроки гендерної освіти та дозволити дитині обирати собі стать. Такі пропозиції можна тлумачити як нав'язування невпевненості і страху там, де замість цього має культивуватись страх більш високого порядку – пристрасть, жага, справжня тривога, що супроводжує сильний дух, символічна смерть, яка передує самоті, таке собі незручне становище замість комфортного нарцисичного місця, хоча б навіть екзотичного.

Які уроки дає нам екзистенційна філософія та психоаналіз Лакана? У нас нема сутності, наперед заданої, ідентичність повсякчас ще треба створювати – вона є нескінченний процес вироблення смислу, комунікації, якщо ми живі. Anxiety не можна зупинити, вона не має об'єкта, вона неінтенційна, не сфокусована, на відміну від елементарного страху, який задовольняється, маючи об'єкт, формуючись в ідентичність, непрозоре нарцисичне стає Я. Цьому невтомно вчив на своїх семінарах Ж. Лакан.

Ми істоти, які до народження визначаються іншими, також наші буття визначають інші – в даному випадку ті, хто пропонують певні гендерні, етнічні, національні моделі, будь-яку ідентичність. Задача психоаналізу – крок за кроком розуміти, тлумачити те, як інші визначають нас, чого від нас чекають, і знайти, нарешті, *власне бажання*. А простір визначених ролей, ідентичностей, певних Я, що знають себе, що промовляють кліше і штампи, –

цвинтар, можливо, Стусів «веселий цвинтар», людства, яке замінять роботи. То прірва темряви несамовитого мороку, який викриває себе останнім часом.

Нам не вистачає ясного уявлення про природу суб'єкта. Саме цей урок про тривогу перед поглядом Іншого дає Лакан, що пропонує нам уявити що ми в масці перед гігантським богомолем, і усвідомити, що перед великим Іншим ми не знаємо, що ми є для нього. Це спричиняє дискомфорт, невпевненість, саме тривогу. Тобто коли вмикається режим самопізнання, перед фактом присутності Іншого, простий і зрозумілий світ розхитується, власне Я опиняється під сумнівом, мої очі для мене стають тим, що заважає бачити, бо вони ніби фасетка поглядів інших, яка вживлена в матерію мого зору. Таке бачення світу – з розрізненням реєстрів Уявного, Символічного і Реального – можлива перспектива, яка мала б стати порятунком для чоловіка – за умови виникнення у чола нагоди, дива бажання звернутись до самого себе. Але, на жаль, лоб зазвичай не чоло. Звіриний, тваринний порожній череп.

Все здається дуже зрозумілим, світ – чорно-білим, мораль простою, як аналітика штучного розуму, лише якщо ми не відкриємо простір душі, вимір несвідомого. Гоголь демонструє жахливого Вія, страхіття з потойбіччя, але також, що може не помітити страхо-люд, бездумне невнятне мертводушшя, в тому числі «священника», особу, яка навіть не імітує святість та поводить як простий смертний, несвідома залякана істота. А мав би бути зразком вчителя. Герої Чеховського «Вишневого саду» розмовляють один після одного, наче вони не існують один для одного. Достоевський також описав цвинтар, де покійники перегукуються – ніхто і ні про що. Ось ми у власних групах за інтересами, що передбачає штучний інтелект, який вмиль підбирає те, що викликає у нас зацікавленість і задоволення, підкидаючи певний контент, обмежуючи погляд на інші, закриваючи можливості бачити інші. Вузький і без того просвіт розуму замикається на перспективі, яку формує наше нарцисичне Я (те Я, що існує за принципом задоволення). В родині, школі, транспорті й на вулиці; і в Україні, і в евакуації – ми зазвичай просто носії певних ідеологій,

представники партій, етносів, соціальних груп з визначеними критеріями ідентифікацій. Мовимо патернами, навчаємось красномовству кліше.

Але страшнішим за жах бомбардування і смерті ще має стати страх самого страху, нікчемного життя без любові, жаги, пристрасті, сенсу. Культивування безсмертя навіть в сховищі – надлюдська стоїчна практика. Варта смерті. Несродність, корупція душі – бур'яни, що приживаються на полях страху. Але якщо винайдено і впроваджено сотні соціальних страхових інституцій – кафедри охорони праці, страхові компанії, міністерство охорони здоров'я та служба безпеки, навіть теорія корпоративної соціальної відповідальності, – хто й де займається охороною людини від страху, що відбирає душевні сили, заради життєдайної тривоги? Де культура Ангсту? Філософія мрії? Любові?

Порятунок в наших руках, це має довести коуч, гуру, вчитель, священик – висмикнути нас з загалу, вручити замість страху символічну смерть, істинний справжній найближчий життєдайний жах. Насправді страшне не потойбічне життя (ніхто не знає про нього), а неаутентичне буття тут. Це істина життя подібна своєю достовірністю істині смерті. Доведено Кіркегором, Гайдеггером, Лаканом. Це принципово нова комунікативна практика, яка вимагає особливої методики, особливих якостей вчителя, покликаного педагога, яких у нас і до війни було обмаль. Вчитель стикається з тими перешкодами й труднощами, які йому чинить суспільство, яке в цілому переживає моральний колапс. Всі соціальні інститути за час війни перебувають на грані існування, в занепаді, кризі, трансформації. Соціально-психологічні й політичні фактори заважають бачити зазначену істину ясно.

Поступове усвідомлення засад демократії і правового суспільства – від титанічних душевних зусиль вихователя для з'ясування сенсу самого поняття «особистість» та власне втілення власним прикладом гуманної комунікації, толерантності, розуміння іншого, і це за браком коштів у самих людей для достатнього фінансування якісної психологічної, психіатричної і тим паче психоаналітичної допомоги їм самим, за дефіцитом розуміння самими людьми

потреби в цій допомозі – це ті фактори, які треба зжити, ви- або пере-травити, винищити.

Позитивні аспекти дистанційного навчання пов'язані з миттєвістю отримання інформації, одночасної комунікації людей, що віддалені фізично. Але реальна близькість душ визначається реальним станом, налаштованістю на комунікацію, відкритістю, зібраністю, уважністю, що є по той бік принципу задоволення, нарцисизму. Правда в тому, що навчання завжди дистанційне – але під «дистанцією» слід розуміти соціально-антропологічну – відрив від слова – не передача, але інтерпретація, або навіть відмова від неї, але за умови увімкнення пробудження свідомості учня, бажання, наявності таїнства, містерії зустрічі Я та Іншого. Не зважаючи на те, чи це очне навчання чи не очне, важливою є гігієна навчання, відпочинок і концентрація, якісні уроки, де учень отримає імпресію, переносячись з буденності у реальне, до Ангсту – як критерію при-сутності. Коли Лакан робив заяву про неіснування сексуальних стосунків, то мав на увазі, що в них кожен окремо задовольняється власним нарцисичним образом, це насправді віддаляє, і що любов, навпаки, є спробою зустрітись з душею іншого, коли тіла є дистанційовані одне від одного. Посередництво іншого з великої літери в любові дозволяє зустрітись з буттям іншого таким, яким воно є. Такою має бути будь-яка комунікація – суб'єктний вимір, Символічне, і тим паче Реальне – гідність чоло-в-віка. Школа, родина, дружба, будь-які форми спільностей є лише тоталітарними одиницями, якщо кожному члену її бракує аналізу душі, піклуванн про неї.⁸

⁸ Засць О. М. Екзистенціально-психоаналітичний вимір турботи про себе в наш час / Актуальні проблеми філософії та соціології. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. №47. – С. 157-162 (Index Copernicus) URL: <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.28>

II. МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ ЯК ОЗНАКА СУЧАСНОГО КУЛЬТУРНОГО ПРОСТОРУ

2.1. Сучасні форми діалогу культур

Проаналізовано особливості сучасного онтологічного феномену національних культур, а саме єдності в різноманітті, на прикладі моралі, мистецтва, політики, релігії, інтерпретації історичних подій тощо. Зазначено, що культурна різноманітність є однією з найбільш примітних та цінних особливостей сучасного світу. Підкреслено, що у цьому контексті Україна виступає як особлива частина світу, де культурний діалог і різноманіття мають яскраве вираження й особливо вагомий вплив. Однією з найважливіших рис культурного різноманіття України є багатомовність, яка дає змогу зберігаючи культурну ідентичність. Завдяки цьому створюється унікальна можливість для мовного та культурного обміну. Наша країна відзначається багатшаровою релігійною різноманітністю. Ще однією важливою складовою культурного різноманіття України є гастрономічна спадщина. Розширення глобальних зв'язків і доступ до мережі інтернет об'єднують світ. Це створює можливості для ще більшого культурного обміну та діалогу між Україною та іншими країнами. Наша країна стала платформою для об'єднання різних культурних, мовних і релігійних груп у спільному зусиллі збереження та просування своєї культурної спадщини⁹.

Особливу увагу було приділено діяльності сучасних українських музеїв українського живопису, як центрів сучасної міжкультурної комунікації. Зазначено, що сучасні технології відіграють важливу роль у покращенні міжкультурної комунікації в музеях¹⁰. Використання інноваційних засобів, таких як віртуальні тури та інтерактивні програми, відкриває широкий спектр

⁹ Мозуленко З.О., доц. Дашко Н.С. Україна – місце культурного діалогу та різноманіття/ Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023р. Дніпро. - С. 17-18.

¹⁰ Кононенко А.О., проф. Калашнікова О.Л. Міжкультурна комунікація в музеях українського живопису. - Там само. - С. 23-25.

можливостей для розуміння унікальності культури, її аксіологічної складової. Наприклад, у музеї історії Дніпра така технологія може включати віртуальні тури, де кожен може переглянути та дослідити експонати, навіть якщо він фізично відсутній¹¹.

Специфіку екзистенції сучасної людини у світі речей та світі людей було проаналізовано з точки зору можливостей діалогу різних цивілізацій, в тому числі позаземних розвинених цивілізацій з людством¹². Діалог минулого і сьогодення привернув дослідницьку увагу. Зазначено, що інтерпретація українських історичних подій буде більш багатогранною з урахуванням теорії поколінь Н.Хоува та В.Штрауса, адже вона пояснює поліваріативну інтерпретацію історичних подій в Україні, допомагає розуміти, які впливи і цінності формувалися у кожного покоління, і яким чином це вплинуло на їхнє сприйняття минулого¹³. Також досліджено діалог світів людини і «братів наших менших», особливості комунікації та важливість впливу на такі риси особистості, як співчуття, терпіння, відданість¹⁴.

Досліджено специфіку прояву в сучасних умовах буття духовного – особистого та надособистого (надіндивідуального). Підкреслено, що буття духовного в особистому вимірі виступає як набуття свого «Я», сенсу життя через свідомість, самосвідомість, волю та діяльність. Сучасний прояв буття духовного в надособистому (надіндивідуальному) вимірі виступає як існуючі у суспільстві норми, традиції, ідеї, ідеали, досвід попередніх поколінь. Саме в цьому контексті привернуло увагу дослідження дохристиянських вірувань слов'ян у контексті світової культури. Зазначено, що давньослов'янська міфологія не була ізольованою, вона розвивалися паралельно з іншими культурами; давньослов'янська міфологія була достатньо самобутньою, але,

¹¹ Кий О.В., проф.Калашнікова О.Л. Міжкультурний діалог в музеях Дніпра. / Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023р. Дніпро.- С. 26-28.

¹² Білецька М.І., доц.Башкеєва О.М. Чи є ми єдиною розвиненою космічною цивілізацією: проблеми діалогу – Там само. С. 19-20.

¹³ Козурман В.П., доц.Башкеєва О.М. Інтерпретація історичних подій в Україні у світлі теорії поколінь. – Там само. С. 47-48.

¹⁴ Семиноженко А.Д., доц.Башкеєва О.М. Людина і світ «братів наших менших». – Там само. С. 124-125.

перебуваючи у стані постійного діалогу з сусідніми, давнішими або більш розвиненими культурами, зазнавала в них певних запозичень¹⁵. Проаналізовано іншомовну лексику як результат міжкультурної комунікації. Зазначено, що міжкультурна комунікація обумовлює міжмовні контакти, наслідком яких є збагачення лексичних систем мов. Це відкриває нові можливості для міжкультурного діалогу та взаєморозуміння. Іншомовна лексика не лише збагачує мову, а й впливає на ментальність, формує мовну етніку та ідентичність в міжкультурному контексті. Уживання запозичень сприяє мовній толерантності, культурній взаємодії та розвитку міжнародної спільноти¹⁶.

Особливу увагу привернуло дослідження питань збереження психологічного здоров'я особистості в сучасних умовах, адже сьогодні стрес і тривога стають невіддільною частиною повсякденного життя, і завдання збереження психічного здоров'я особистості набуває актуальності. Проаналізовано сучасний синдром «емоційного вигорання», який називають синдромом XXI століття, та його складові. Підкреслено, що правильне харчування, спорт, відпочинок, йога, медитація, здоровий сон є запорукою успіху. І головне – комунікація, соціальна взаємодія, адже життя продовжується¹⁷.

Питання керування емоціями, самопізнання та саморегуляції у контексті професійного розвитку знаходяться в центрі дослідження. Особливо актуальним в наш час є застосування принципів емоційної інтелігенції у рамках психотерапевтичних сесій для покращення ментального здоров'я населення, адже події останніх років: пандемія, військовий стан тощо даються взнаки.¹⁸

¹⁵ Сушко О.В., проф.Калашнікова О.Л. Дохристиянські вірування слов'ян у контексті світової культури. - Там само. - С. 23-25.

¹⁶ Мусієнко О.і., Самарська В.А., доц. Жарко С.Ю. Іншомовна лексика як результат міжкультурної комунікації. / Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023р. Дніпро.- С. 41-42.

¹⁷ Алімова С.Г., доц.Башкеєва О.М. Психічне здоров'я особистості в сучасних умовах. – Там само. С. 53-54.

¹⁸ Голенко М.К., доц.Башкеєва О.М. Мистецтво бути собою: методики керування емоціями. – Там само. С. 79-80.

Дослідження людини у контексті мультикультуралізму глобалізованого світу показало, що у структурі населення з'явилася значна частина людей, які сприймають будь-яке місце як тимчасову локацію для перебування, яка має поєднувати унікальність місця та стандартний високий рівень побутового й соціального комфорту. Фактично з'явилося покоління людей, які вирости в такій ситуації мобільності. Сучасна культура характеризується низкою особливостей, і деякі дослідники вже охарактеризували її як «культуру зірваного якоря».¹⁹

Глобалізація призводить до формування єдиної глобальної культури, яка спирається на спільні цінності та ідеали. Процес, пов'язаний з міграцією людей, поширенням глобалізації та інформатизації, сприяє розвитку толерантності і взаєморозумінню. В сучасній культурі актуалізується питання відповідності старих і нових символів, які знаходять втілення в літературі, мистецтві, музиці, та в проблемі комерціалізації сучасної культури²⁰. Підкреслена проявлена тенденція в умовах постмодерну, а саме прагнення до «реідентифікації», яке постає цілком виправданим і навіть єдино прийнятним з точки зору постмодерного – принципово антиєрархічного і поліваріантного - сприйняття світу.²¹

Досліджено особливості культурної дипломатії України як інструменту «м'якої сили», обміну ідеями, інформацією, творами мистецтва та іншими компонентами культури між державами та народами з метою зміцнення взаєморозуміння.²² Зазначено, що ключовий успіх у глобальному бізнесі полягає у збалансованому підході до культурної чутливості, технологічного розвитку, ефективного управління ризиками та соціальної відповідальності. Розуміння місцевих культурних норм та адаптація до них дозволяють

¹⁹ Безгубенко К.І., доц.Башкеєва О.М. Людина і мультикультуралізм глобалізованого світу. – Там само. С. 105-106.

¹⁴ Кручковський М.С., доц.Башкеєва О.М. Людина і сучасна культура: проблеми діалогу/ Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023р. Дніпро. – С. 108-109.

²¹ Сидоренко М.С., проф.Корх О.М. Постмодерн як явище культури. – Там само. С. 116-117.

²² Самокиш А.І., доц.Башкеєва О.М. Культурна дипломатія України: співпраця та взаєморозуміння. – Там само. С. 219-220.

компаніям ефективно входити на нові ринки, а використання сучасних технологій допомагає вдосконалити бізнес-процеси та підвищити ефективність.²³ Виявлено, що для забезпечення стабільності та безпеки у світі, важливо підтримувати відкритий діалог між державами, використовувати дипломатію та міжнародні організації і розвивати спільні рішення на основі міжнародного права.²⁴

Надзвичайно важливим є вивчення культурного різноманіття країн світу, адже кожна країна, регіон і навіть місто має свої унікальні традиції, мови, обряди та звичаї, історію, які постійно доповнюються й збагачуються. У цьому контексті Україна виступає як особлива частина світу, де культурний діалог і різноманіття мають яскраве вираження й особливий вагомий вплив.

У результаті дослідження «Україна – місце культурного діалогу та різноманіття»²⁵ було встановлено, що однією з найважливіших рис культурного різноманіття України є багатомовність. Крім того, простежується багат шарова релігійна різноманітність. Завдяки цьому створюється унікальна можливість для мовного та культурного обміну.

Культурний діалог в Україні не обмежується лише внутрішніми факторами. Країна завжди була важливою ланкою на світовій карті культурних обмінів. Необхідно відзначити вплив інших культур на українську музику, літературу, мистецтво та архітектуру. Наприкінці 20-го – початку 21-го століття Україна стала свідком важливих змін у політичному, економічному та соціокультурному плані. Підкреслено, що шляхом культурних обмінів, виставок, фестивалів та інших заходів, Україна може підвищити свій

²³ Монат І.О., доц.Башкеєва О.М. Стратегії управління сучасним бізнесом в умовах глобалізації. – Там само. С. 227-228.

²⁴ Пугач В.А., Дашко Н.С. Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин / Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023р. Дніпро.– С.201-202. URL: <https://udhtu.edu.ua/viddil-ndrs/studentskinaukovizahodu>

²⁵ Мозуленко З.О., Дашко Н.С. Україна – місце культурного діалогу та різноманіття / Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023р. Дніпро.: ДВНЗ УДХТУ, 2023. – С.17-18. URL: <https://udhtu.edu.ua/viddil-ndrs/studentskinaukovizahodu>

міжнародний престиж, а також сприяти розумінню її культурних багатств в інших країнах.

Отже, усе вищезазначене свідчить про те, що Україна є місцем культурного діалогу та різноманіття. Наша країна стала платформою для об'єднання різних культурних, мовних і релігійних груп у спільному зусиллі збереження та просування своєї культурної спадщини. Культурний діалог в Україні є ключовим елементом будівництва гідного, гармонійного та багатого суспільства.

Сучасні гуманітарні виклики в умовах глобалізації суспільства зумовлюють виникнення ряду проблем, серед яких порушення академічної доброчесності є однією з ключових. Особливої актуальності ця проблема набула в останні роки, що пов'язано зі зростанням кількості випадків наукового шахрайства, серед яких плагіат та самоплагіат. Саме питання самоплагіату викликає чимало дискусій, адже в його випадках маємо справу не з привласненням чужих результатів, а некоректне з погляду академічної етики використання раніше опублікованих власних наукових результатів.²⁶ На прикладі України й Польщі було встановлено, що законодавче регулювання боротьби з самоплагіатом може бути дещо відмінним у різних країнах, проте основні засади зазвичай збігаються. Серед найважливіших напрямків боротьби можна назвати авторське право, національні органи регулювання, договори та угоди, контроль за редакцією, внутрішні стандарти тощо.

Досліджено вплив сучасної культури на формування ідентичності та ціннісних орієнтирів особистості. Зазначено, що сучасна культура охоплює широкий спектр явищ, зокрема масову культуру, що включає телевізійні шоу, фільми, музику та популярні книги; інтернет-культуру, яка об'єднує соціальні мережі, блогінг, відеоігри й меми; підприємницьку культуру, де розвиваються стартапи, інновації та креативні індустрії; а також культуру різноманіття, що

²⁶ Дашко Н. С., Рісич-Шафранець Ю. Й. Різновиди самоплагіату і форми боротьби з ним //Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ВИМІР: ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ НА ГЛОБАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ВИКЛИКИ». Дніпро, 26 травня 2023.-С.126-127/ URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/1f8e62b3-360a-4f1c-aa9b-1118222a02d3/content>

акцентує на прийнятті етнічної, расової, гендерної та культурної різноманітності. Зроблено висновки, що сучасна культура створює нові простори для взаємодії людини з оточенням. Технології та соціальні медіа змінюють способи комунікації, взаємодії та самовираження, пропонуючи нові форми спілкування та ідентичності²⁷. Глобалізація сприяє культурній конвергенції, змішуючи культури та впливаючи на традиції й звичаї, адаптуючи їх до сучасного контексту. Крім того, сучасна культура стимулює розвиток критичного мислення, спонукаючи до осмислення інформації, що формує більш усвідомлені рішення та поведінку. У сучасному мультикультурному середовищі людина адаптується до різних цінностей, що сприяє формуванню толерантності й відкритості до іншого²⁸.

Було досліджено культурну ідентичність як діалектичний процес розвитку і змін складного багатогранного феномену. Зроблено висновки, що сьогодні на формування культурної ідентичності великий вплив справляє процес глобалізації. Підкреслено, що багато національних культур прагнуть зберегти свою унікальність, адаптуючись до викликів глобалізації, наприклад, сплеск у наш час української національної атрибутики: вишиванки, відновлення традицій, лінгвістичних форм, українізація нових понять. Зазначено, що таким чином збагачується українська культура, водночас у сучасному світі все частіше виникають нові культурні ідентичності, що ґрунтуються на спільних інтересах, цінностях чи світогляді, які можуть конфліктувати між собою²⁹.

Зроблено висновки, що в сучасному світі діджиталізація радикально змінює соціальні та культурні процеси, створюючи нові можливості для збереження та розвитку національних культур. Національні ідентичності, що раніше передавалися виключно через традиційні форми освіти, тепер доступні

²⁷ Дашко Н.С., Хвостенко К.І. Тематичне розмаїття сучасної світової літератури. Збірник тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р. Дніпро. С. 26-27

²⁸ Дашко Н.С., Ковальчук М.О. Вплив сучасної культури на формування ідентичності та ціннісних орієнтирів особистості. – Там само. С. 103-104

²⁹ Башкеєва О.М., Ліщук М.В. Діалектика та культурна ідентичність. – Там само. С. 101-102

у цифровому форматі, завдяки чому вдається не лише зберігати культурне надбання, а й популяризувати його на міжнародному рівні. Цифрові технології трансформують культурні практики, змінюючи способи подачі й сприйняття мистецтва. Соціальні мережі, такі як Instagram, YouTube та Facebook, створюють середовище для обміну культурними традиціями й мистецтвом, сприяючи взаємному ознайомленню з культурними особливостями різних народів. Цифрові форуми та фестивалі об'єднують представників різних культур на онлайн-платформах, де можна проводити майстер-класи, лекції та дискусії у форматі реального часу, що сприяє глибшому культурному взаєморозумінню³⁰. Штучний інтелект (ШІ) вже не річ та ще не людина, але допомагає людині в різноманітних галузях. Світоглядно-ціннісні та онтологічні питання сучасної людини: Чи може людина керувати речами, які можуть мати кращі можливості ніж вона сама? Як прорахувати можливі ризики, пов'язані з неконтрольованою еволюцією ШІ? Що відбудеться, якщо ШІ отримає безмежні ресурси і «свободу»?³¹

Особливу увагу було приділено дослідженню гуманітарної підготовки фахівців-культурологів в умовах сучасних міжкультурних процесів. Зроблено висновки, що гуманітарні науки займають важливу роль у сучасному світі, забезпечуючи всебічне розуміння людського досвіду, культури та суспільства, допомагають формувати критичне мислення та моральне розуміння фахівців-культурологів, допомагають краще зрозуміти природу міжкультурних конфліктів та їх вплив на суспільство, сприяють втіленню культурного розмаїття та зміцнюють цінності суспільства³².

Обґрунтовано, що мова є засіб соціалізації та консолідації суспільства, інструмент комунікації, завдяки якому люди обмінюються інформацією, звичаями, традиціями, впливає на формування особистості кожного її носія,

³⁰ Дашко Н.С., Ковальчук А.О. Національні культури в епоху діджиталізації: виклики та можливості. – Там само. С. 218-219

³¹ Заєць О.М., Шишов П.О. Штучний інтелект: аналіз філософського трактату Станіслава Лема «Голем XIV». – Там само. С. 229-231

³² Башкеєва О.М., Кононенко А.О. Гуманітарна підготовка фахівців-культурологів в умовах сучасних міжкультурних процесів. – Там само. С. 163-164

уможливиює взаєморозуміння між представниками одного етносу. Доведено, що мовна політика, спрямована на розвиток мови, укріплення її самобутності, поширення на теренах держави, сприяє збереженню й національної культури.³³ В сучасних умовах українська мова стала не лише засобом комунікації, але й об'єднавчим інструментом для суспільства, що демонструє зростання національної свідомості, осмислення українцями їх етнокультурної сутності³⁴.

Проаналізовано етнокультурні стереотипи як важливий аспект міжкультурної комунікації та соціальної взаємодії. Зазначено, що негативні стереотипи можуть підсилювати міжетнічні конфлікти, створюючи атмосферу недовіри та ворожнечі, через що виникає напруга та навіть зіткнення між різними етнічними групами. Запропоновано алгоритм протидії сучасним соціокультурним викликам у гуманітарній сфері. Для подолання негативних аспектів етнокультурних стереотипів необхідно застосовувати різні методи та підходи, наприклад, включати в навчальні плани освітніх закладів теми про культурне різноманіття та історію різних етнічних груп; організовувати заходи, спрямовані на зближення культур і етносів.³⁵

Діалог національних культур через призму релігії привернув увагу дослідження. Підкреслено, що процес релігійної ідентифікації зараз переживає певну еволюцію: відбувається перенесення елементів релігійного життя у віртуальну реальність; у цифровому постсекулярному суспільстві релігійна ідентичність трансформується і стає частиною більш глобальних ідентифікаційних процесів. Зазначено, що основною причиною глибинних трансформацій ідентифікаційних процесів, зокрема тих, що пов'язані з релігійною ідентичністю, є оформлення кіберпростору та прискорена

³³ Жарко С.Ю., Лайчук В.Б. Мова – прояв культури. – Там само. С. 28

³⁴ Жарко С.Ю., Макаринська Ю.В. Мовна ідентичність і національна мова: роль української мови у формуванні національної ідентичності. – Там само. С. 108-109

³⁵ Жарко С.Ю., Насірова А.Р. Етнокультурні стереотипи. – Там само. С. 110-111

цифровізація всіх сфер соціального життя, їх актуалізація в період пандемії та дистанційного формату.³⁶

Проаналізовано вплив Ф.Ніцше на сучасну мораль, релігію і культуру. Показано, що одна з найвідоміших концепцій Ніцше – «смерть Бога», яка позначає крах релігійних цінностей, що століттями формували європейську культуру і мораль, у контексті сучасного суспільства стає ще більш актуальною, бо людство продовжує шукати нові сенси в умовах секуляризації. Ідеї Ніцше відкрили шлях до нових філософських роздумів про свободу, відповідальність і творчість.³⁷

Досліджено діалог національних культур України та Південної Кореї. Показано, що діалог культур - це ключ до глибшого розуміння інших націй, що стає основою для співпраці на міжнародному рівні. Обґрунтовано, що взаємне пізнання культур дає можливість подолати стереотипи, формує повагу до відмінностей і сприяє взаємозбагаченню. На прикладі України та Південної Кореї можна побачити, як діалог між культурами з різним історичним і культурним контекстом сприяє побудові взаємоповаги й взаєморозуміння, збереженню унікальної ідентичності і одночасно глобальному культурному діалогу.³⁸

Форми діалогу України з культурою інших країн різноманітні та багатогранні. Обґрунтовано, що Проект «Відчуй Дніпро» – лише один з прикладів такого міжкультурного діалогу. Завдяки проекту «Відчуй Дніпро» місто долучається до загальноєвропейського та світового мистецького руху – своєрідного літопису засобами скульптури.³⁹

Визначення основних засад становлення і розвитку української правової традиції є вагомою необхідністю формування національної ідентичності на

³⁶ Башкеева О.М., Казімірова Е.В. Діалог національних культур: релігія. – Там само. С. 8-10

³⁷ Заєць О.М., Кривошей А.А. «Смерть Бога»: вплив Ніцше на сучасну мораль і культуру. – Там само. С. 116-117

³⁸ Башкеева О.М., Хомідова А.З. Діалог національних культур України та Південної Кореї. – Там само. С. 18-19

³⁹ Калашнікова О. Л., Некраса В.А. Дніпровські скульптурні мініатюри – багатоголосний хор митців. – Там само. С. 105-107

сучасному етапі розвитку. Проаналізовано першу соціально кодифіковану пам'ятку Київської Русі - фундамент, на основі якого відбувалися зародження, становлення і розвиток української національної правової традиції. Показано, що характерною особливістю «Руської Правди» була її спрямованість на соціальний захист людини, що слугувала основою для формування соціально-політичного устрою Київської Русі.⁴⁰

Висвітлюючи місце та роль української культури у світовому культурному просторі, проаналізовано внесок українського науковця Ю.В. Кнорозова в дешифровку писемності мая. Зазначено, що своїми зусиллями та методичною працею він зміг вчинити, без перебільшення, переворот у галузі маяністики, і головне – відкрив новий шлях до розвитку науки взагалі, спосіб розуміння людського мислення і нові можливості міжкультурного діалогу між минулим і майбутнім.⁴¹

Також проаналізовано внесок Агатангела Кримського в дослідження мусульманства в Україні. Обґрунтовано, що саме він був однією з перших осіб, які вивчали етнічне значення Криму в контексті перетину культур, допоміг усвідомити історичний контекст цього регіону, зв'язки української культури з культурами західних і східних сусідів, мотиви арабсько-турецької культури в контексті культури України. Зроблено висновок, що збереження розмаїття культурної спадщини є важливою умовою існування ідентичності кожної культури окремо й світової культури загалом.⁴²

Проаналізовано роль художньої літератури у розвитку суспільства та формуванні національних цінностей. Зазначено, що література відіграє важливу роль у культурному, моральному та інтелектуальному розвитку сучасного суспільства. Як визначальний інструмент просвітництва, вона впливає на громадську думку, формування людського світогляду, відкриває

⁴⁰ Башкесєва О.М., Ількова М.В. Перша соціальна кодифікована пам'ятка Київської Русі. – Там само. С. 29-31

⁴¹ Калашнікова О. Л., Сушко О.В. Внесок Ю.В. Кнорозова в дешифровку писемності мая. – Там само. С. 13-15

⁴² Калашнікова О. Л., Пашенко Є.Д. Зв'язок української культури та ісламу: внесок Агатангела Кримського в дослідження мусульманства в Україні. – Там само. С. 29-30

нові горизонти до знань, розуміння й самопізнання. Художня література виконує фундаментальну роль у становленні духовних цінностей народу, збереженні культурних традицій та моралі, утвердженні національної самоідентифікації.⁴³

Окреслено практичні шляхи подолання цивілізаційних викликів на прикладі філософії абсурду А.Камю. Показано, що абсурд у філософії А.Камю – не депресивний стан, а точка зростання, що веде до свободи, мужності та готовності відповідати за своє життя. Зроблено висновок, що філософія абсурду закликає нас прийняти світ таким, який він є, і знаходити власну цінність попри відсутність об'єктивного, готового, нав'язаного сенсу. Це філософія свободи й відповідальності, яка говорить нам, що навіть у безглуздості можна знайти сенс і свою особисту гідність.⁴⁴

Проведено аналіз основних моделей класичних психологічних теорій особистості (Адлер, Фрейд, Юнг) та їх значення для формування ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Показано, що в умовах сучасного світу, де міжособистісні стосунки, комунікація та підтримка оточуючих грають важливу роль, ці ідеї дуже актуальні.⁴⁵ При цьому зазначено, що засоби масової інформації: фільми, серіали, ігри та новини, що романтизують насильство, формують уявність про його допустимість і звичку використання – наприклад, кібернасильство, включаючи залякування, напади та вимагання в Інтернеті, кібер-булінг. Зроблено висновок, що діти та підлітки є особливо вразливими в цьому середовищі, оскільки вони часто не розуміють небезпеки спілкування з незнайомцями в Інтернеті, що підкреслює необхідність навчання безпеці в Інтернеті.⁴⁶

Проаналізовано ціннісно-світоглядні орієнтації сучасної молоді. Зазначено, що вибір між шляхом посередності і прагненням до чогось

⁴³ Жарко С.Ю., Кабардинська К.Д. Роль художньої літератури у розвитку суспільства та формуванні національних цінностей. – Там само. С. 128-129

⁴⁴ Заєць О.М., Калмикова А.О. Альбер Камю: філософія абсурду. – Там само. С. 112-113

⁴⁵ Башкеєва О.М., Заскока В.А. Психологічні теорії особистості: значення для формування молоді XXI ст. – Там само. С. 59-60

⁴⁶ Заєць О.М., Кошак М.А. Чому люди вдаються до насильства? . – Там само. С. 126-127

більшого завжди був актуальним. У сучасному світі, де конкуренція є частиною щоденного життя, зазвичай саме одержимість стає рушійною силою досягнення справжнього успіху і змін. Одержимість дозволяє людині не лише реалізувати свої найсміливіші мрії, а й вплинути на розвиток світу.⁴⁷ Підкреслена особливість сучасної втечі від реальних проблем в інтернеті. Людина ховається в віртуальному середовищі, слухає чужу музику, а не співає свою, сприймає не свої думки, а чужі, баче картинки, а не реальність. А коли відчуває внутрішній дискомфорт, одразу біжить дивитися відео, щось слухати, вдихати електронну сигарету тощо. Тимчасово стає легше, але небажання почути голос проблеми робить його гучнішим. Зроблено висновок, що оскільки люди є соціальними істотами, то вони шукають схвалення себе і своєї поведінки з боку інших. Тому йти до психолога – показати іншим, що з людиною щось негаразд, і накликати негатив. Ми боїмось, що за нашу «нетипову» поведінку нас виштовхнуть із загалу, а соціальні істоти бояться самотності.⁴⁸

Особливу увагу було приділено моделям соціальної комунікації українців під впливом затяжної війни. Доведено, що тривалий конфлікт породив нову форму психологічного захисту - адаптацію до війни. Люди почали навчатися жити в умовах глобальної загрози, формуючи нові стратегії звичного життя. Вони перейшли від глибокого горя до прагнення до дії, до змін, до боротьби з власними страхами. Це не означає, що емоції зникли, вони просто змінилися, та трансформувалися. Більшість суспільства почало фокусуватися на позитивних змінах, на відродженні національної гордості та свідомості, на підтримці один одного. Багато людей стали волонтерами, допомагаючи армії та біженцям. Війна об'єднала українців, створивши почуття єдності та мети. Вони почали боротися не лише за територію, а й за цінності – свободу, демократію, гідність, життя у вільній та гордій країні.⁴⁹

⁴⁷ Заєць О.М., Кузяков Б.О. Бути одержимим чи бути, як усі. – Там само. С. 121-122

⁴⁸ Заєць О.М., Шинкарьок Е.М. Чому ми не звертаємося до психолога? – Там само. С. 134-135

⁴⁹ Заєць О.М., Молодецька Г.В. Вплив затяжної війни на українців: чому ми більше не можемо плакати. – Там само. С. 132-133

Новітні музейні технології розширюють форми інтеракції з відвідувачами і сприяють активізації міжкультурного діалогу. Одним з прикладі такої діяльності став мистецький проєкт «Відчуй Дніпро», в рамках якого прокладено новий туристичний маршрут по місцях розташування міні-скульптур, що сьогодні стали ознакою простору багатьох міст світу⁵⁰.

Міні-скульптури в Україні за останні кілька років стали настільки відомими і популярними, що вже отримали статус сучасної пам'ятки міст. Дніпро, славетне місто України, долучилося до цього загальноєвропейського процесу фіксації історії у малих скульптурних формах 2020 року, коли стартував проєкт з красномовною назвою «Відчуй Дніпро», авторами якого стали Карен Агаджанян, Анна Самойленко. Згідно із задумом у середмісті встановили 16 мініатюр, присвячених видатним особистостям чи значущим подіям міста Дніпро. Проєкт став популярним і привернув увагу майстрів з усієї України, які запропонували своє бачення історії Дніпра, його здобутків, його героїв, його життя.

До всеукраїнської команди скульпторів, які змінюють простір нашого міста, увійшли: Роман Домашич (м. Львів); Гарнік Хачатрян (м. Кам'янське); Дмитро Різніченко (м. Дніпро); Надія Отряжа (м. Дніпро); Федір Бушманов (м. Харків); В'ячеслав Ємельяненко (м. Харків); Владислав Кириченко (м. Херсон). Кожен з митців і мисткинь вносив частку тої картини світу, яка сформувалася у їхньому регіоні, що додає проєкту «Відчуй Дніпро» певного багатоголосся і всеукраїнського колориту.

Персонажами і темами скульпторів стали: «Міст Олександра Поля», «Дніпровська ракета», «Залікова книжка студента», «Дніпровський трамвай» (скульптор Роман Домашич); «Муза митця Вадима Сідюра», «Дніпровський диригент Гурген Карапетян» (скульптор Гарнік Хачатрян); «Лікарська валіза Івана Лешко-Попеля» (скульптор Дмитро Різніченко); «Катеринославська

⁵⁰ Калашнікова О.Л., Некраса В.А. Відчуй Дніпро (Дніпровські скульптурні мініатюри – багатоголосий хор митців) /Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024р. Дніпро. С. 105-107.

цегла», «Печиво «Дніпро», «Кіт Василь», «Марафонець Дніпра» (скульптор В'ячеслав Ємельяненко); «Пилосос «Ракета» (скульптор Федір Бушманов); «Золота Роза», «Кобза Дмитра Яворницького» (скульптор Владислав Кириченко); «Дніпровські лоцмани» (скульптор Надія Отряжа). Робота митців передбачала велику дослідницьку діяльність: вивчення архівних матеріалів, старих фото, спогадів учасників подій тощо. Історія Дніпра тепер прописана у міні-скульптурах, які мають зацікавити і городян, і туристів, і, можливо, істориків.

Кожна з цих скульптурних мініатюр відкриває сторінку історії міста. «Міст Олександра Поля» розповідає про діяльність почесного громадянина Катеринослава (нині Дніпро) Олександра Поля щодо будівництва Придніпровської залізниці, завдяки чому 18 травня 1884 р. в Катеринославі урочисто відкрили новий міст Катерининської залізниці «Міст Імператора Олександра III». Відкриття міні-скульптури, що встановили на фонтані навпроти міської ради, відбулося 12 вересня в Дніпрі на День міста.

Космічна біографія Дніпра – столиці українського ракетобудування, позначена «Дніпровською ракетою». Саме в Дніпрі у 1970-ті роки конструкторським бюро «Південне» було розроблено першу Дніпровську ракету (ракета «Дніпро»). А 6 січня 2021 року пройшла урочиста церемонія відкриття міні-скульптури «Дніпровська ракета».

Долучився до проекту і Університет митної справи та фінансів, отримавши право розмістити на центральному вході до університету таку знакову для кожного студента «Залікову книжку студента», що вже стала місцем паломництва напередодні кожної сесії, бо вже є повір'я, що треба доторкнутися до міні-скульптури, і відмінна оцінка у тебе в кармані.

Славна сторінка історії міста представлена «Дніпровським трамваєм», який можна побачити на Катеринославському бульварі. Історія народження трамвая в Катеринославі розкриває один з епізодів міжнародного співробітництва міста з іноземними партнерами. У Катеринославі трамваї

з'явилися в 1897 році. Їх будівництво та експлуатацію здійснювала бельгійська фірма «Електричний трамвай Катеринослава».

Символом мультикультурності, а головне – багатоконфесійності нашого міста є скульптура, яку створив під час окупації Херсону Владислав Кириченко, однойменна з назвою центральної синагоги у Дніпрі «Золота Роза» – серця дніпровської єврейської громади. Ця міні-скульптура, створена з великою любов'ю в таких драматичних обставинах, стала назавжди символом перемоги світла над темрявою, сили духа. Доторкнутися та відчутти «Золоту Розу» можна на парапеті перед входом до Хоральної Синагоги, що розташована у Дніпрі.

На оглядовому майданчику парку Шевченка у Дніпрі прихована ще одна міні-скульптура, автором якої є Вячеслав Ємельяненко з міста Харків. Вона має вигляд котика, що тримає печиво, це печиво "Дніпро" – символ, який має своє унікальне місце в історії нашого міста. Печиво є улюбленим для тисяч наших земляків не тільки у Дніпропетровській області, а й на всій території України та інших країн світу ось вже більше ніж півстоліття (вперше печиво було виготовлено в 1967 році, коли почалася історія бренду «Здобне печиво Дніпро»). 29 грудня 2020 року пройшла урочиста церемонія відкриття міні-скульптури «Печиво «Дніпро».

5 серпня 2024 року пройшла урочиста церемонія відкриття міні-скульптури «Кобза Дмитра Яворницького», присвячена українському історику, музейнику, археологу, фольклористу, етнографу, письменнику, громадському діячу Дмитру Іванову Яворницькому. Другу половину життя Яворницький прожив у нашому місті Дніпро. Головним його дітищем став історичний музей (нині носить його ім'я), який він очолював з 1902 по 1933 рік, і який став скарбницею культурних надбань Степової України. Символічно, що одними з найцінніших предметів, які збирав та ідентифікував Дмитро Яворницький, стали «кам'яні баби», предмети запорозької старовини, зокрема, шаблі, люльки, а також кобзи – символ національної музичної культури. Ці предмети зображені на міні-скульптурі - котик із вусами,

метеликом та тростиною, як часто одягався сам історик. Поруч зображена скіфська баба — один із найцінніших предметів, які збирав Яворницький, та кобза — натяк на дослідження ним козацтва. За життя зажив від друзів та шанувальників прізвище «Козацький Батько», оскільки справою всього життя для нього стало вивчення феномену Запорозького козацтва. Символічно, що міні-скульптура встановлена біля «Садиби Дмитра Яворницького», яка є культурною оазою Дніпра. Це єдина повністю збережена міська садиба початку ХХ ст., яка знаходиться в самому історичному середмісті. Його садиба-музей – це поєднання інтер'єрів, які зберігають особливу ауру, з потужним історичним бекграундом центру українського руху в місті на Дніпрі.

Форми діалогу України з культурою інших країн різноманітні та багатогранні. Проект «Відчуй Дніпро» – лише один з прикладів такого міжкультурного діалогу. Завдяки проєкту «Відчуй Дніпро» місто долучається до загальноєвропейського та світового мистецького руху – своєрідного літопису засобами скульптури.

2.3 Методики дослідження давніх культур: результати археологічних розвідок

Виявлення та дослідження пам'яток культури, які не стоять на державному обліку, є однією з актуальних задач України на шляху збереження, відтворення та охорони національної культурної спадщини. Археологічні розвідки залишаються на цьому шляху однією з провідних форм виявлення таких об'єктів культури. У серпні 2023 року під керівництвом Старіка О.В., к.і.н., завідувача відділу археології Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького була проведена археологічна розвідка на території Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці (поблизу сел. Чернеччина Новомосковського району Дніпропетровської області). До нинішнього часу на вірогідній території монастиря збереглися земляні вали та кладовище, останні поховання на якому датовані 1940-ми роками. Але проблема точного розташування комплексу

споруд Нехворощанського монастиря досі не була вирішена однозначно і потребує додаткових зусиль та пошуків.

Метою робіт була необхідність локалізувати територію розташування монастирського комплексу та, за можливістю, уточнити її межі.

Нехворощанський монастир Успіння Пресвятої Богородиці, також відомий як Успенський Заорільський монастир, був чоловічим монастирем, який існував від 1670-х до 1799 року біля Нехворощі на території Вольностей Війська Запорозького. Зруйнований під час нападу татар наприкінці XVII ст, 1714 року монастир відновили. Під час спорудження Української оборонної лінії за 1734-1739 роки монастир оточили фортифікаційними спорудами. Був ліквідований 1799 року.

Пам'ятка розташована на відстані приблизно 1,5 км на північний захід від західної околиці та близько 3 км від центру с. Чернеччина Чернеччинської сільської об'єднаної територіальної громади Новомосковського району Дніпропетровської області.

Вивчення пам'ятки проводилося пошарово без застосування механізмів. Перекопи, різні за функціональним призначенням та часовими рамками, розкопувалися згідно з інструкцією дослідження ґрунтових могильників.

З метою визначення потужності культурного шару було закладено чотири шурфи розмірами 2х2м як поза валами, так і у їхніх межах. Отже, загальна площа робіт склала 16 м².

Дослідження виявило не тільки шар періоду козацтва, а й шар доби бронзи.

Із цікавих знахідок - *Фрагменти стінок ліпної посудини.*

Поверхня жовтувато-коричнева, на зламі — сіро-чорна. Стінки товсті. Керамічна маса з домішками дрібної дресви. Доба бронзи.

Керамічна жолобчаста черепиця XIX ст. з хвилястими лініями.

Неменьш цікаві знахідки були і у попередніх експедиціях на території монастиря, зокрема:

Курильниця

Керамічна курильниця у вигляді округлої чаші. Подібні курильниці були ритуальним посудом, які використовувалися в процесі похоронного обряду для обкурювання простору. Їх знаходять як у похованнях, так

і у складі таких об'єктів, як жертовники. У них відбувалося спалювання у тому числі рослинних, можливо, ароматичних речовин.

Курильниця являє собою округлу масивну чашу, з прямими вінцями, орнаментация відсутня, ніжка кругла низька, характеризується досить простою природною структурою, збереглась не дуже добре, частина вінчика

втрачена.

Ця знахідка є дуже важливою, бо похоронний обряд – це одна з найважливіших складових археологічної культури. Предмети, що входять до похоронного комплексу, служать надійними показниками для виявлення хронологічних рамок, найбільш характерних особливостей, територіальних кордонів тієї чи іншої культури, допомагають простежити її ймовірні витoki.

Також розвідка показала, що місце дослідження має різноманітний матеріал XVIII ст. Серед знахідок переважають фрагменти гончарного посуду та кахель.

За даними досліджень, локалізація та глибина культурного шару в шурфах поза валами та всередині них дозволяють переосмислити попередні припущення щодо розташування та епохи виникнення монастиря.

Фрагменти гончарного посуду, характерного для XVIII ст.

Він представлений вінцем світлоглиняного горщика які, як правило, мають пряму форму або слабкий нахил назовні. Горщики прикрашені червоною та коричневою окискою, яка включає як прямі, так і хвилясті оперізуючі лінії. Ці деталі створюють характерний стиль та декоративний вигляд гончарної посуду того періоду. (прямі та хвилясті оперізуючі лінії)

Результати археологічних розвідок свідчать, що вивчення Нехворощанського монастиря розкриває багатий культурний шар, що охоплює період козацтва та добу бронзи. Окрім того, виявлені артефакти, зокрема фрагменти денця ліпної посудини, відображають техніку та художній стиль того часу.

Отже, до результатів дослідження, зокрема слід віднести відкриття нового поселення доби бронзи. Крім пізньосередньовічного матеріалу у заповненні шурфів зафіксовано чіткий культурний шар цього періоду, який репрезентовано, наприклад, фрагментами денця з прилеглими стінками ліпної посудини та гранітним терочником⁵¹.

Дуже шкода, що сучасна територія Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці активно нищиться грабіжницькими перекопами та не охороняється на постійній основі. Тож археологічні роботи тут набувають нагального та рятівного характеру. Ця непересічна пам'ятка (один з двох Запорозьких монастирів) вимагає подальшого археологічного дослідження, встановлення на державний облік та охорони.

Наукові висновки експедиції підкреслюють необхідність подальших робіт, оскільки вони розширюють наше розуміння історії регіону та відзначають

⁵¹ Старік О. В., Башмак Н.В., Безотосний І.Ю., Божко А.Р. Кераміка Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці// Матеріали Круглого столу Метасвіт української кераміки: питання збереження, реконструкції, оцифрування, експонування в умовах інформаційних викликів. Київ. 11 грудня 2023

необхідність термінових заходів для збереження цієї важливої культурної спадщини.

Збереження національних культурних цінностей та запобігання їх незаконному вивезенню за межі держави – одне з головних завдань митної служби України, пов'язане із захистом економічних інтересів нашої країни.

Вирішення такого важливого завдання вимагає відповідної спеціальної підготовки. Університет митної справи та фінансів відкрив унікальну Освітню програму «Експертиза культурних цінностей» (спеціальність 034 «Культурологія»), де навчатимуть майбутніх фахівців цього профілю, які оволодіють обширними знаннями, зокрема методиками ідентифікації, атрибуції та експертизи предметів історичного та культурного значення, а також основам нормативно-правового регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України.

Виявлення та дослідження пам'яток культури, які не стоять на державному обліку, є однією з актуальних задач України на шляху збереження, відтворення та охорони національної культурної спадщини. Археологічні розвідки залишаються на цьому шляху однією з провідних форм виявлення таких об'єктів культури. У серпні 2023 року під керівництвом Старіка О.В., к.і.н., завідувача відділу археології Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького була проведена археологічна розвідка на території Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці (поблизу сел. Чернеччина Новомосковського району Дніпропетровської області). До нинішнього часу на вірогідній території монастиря збереглися земляні вали та кладовище, останні поховання на якому датовані 1940-ми роками. Але проблема точного розташування комплексу споруд Нехворощанського монастиря досі не була вирішена однозначно і потребує додаткових зусиль та пошуків.

Метою робіт була необхідність локалізувати територію розташування монастирського комплексу та, за можливістю, уточнити її межі.

Нехворощанський монастир Успіння Пресвятої Богородиці, також відомий як Успенський Заорільський монастир, був чоловічим монастирем, який існував від 1670-х до 1799 року біля Нехворощі на території Вольностей Війська Запорозького. Зруйнований під час нападу татар наприкінці XVII ст, 1714 року монастир відновили. Під час спорудження Української оборонної лінії за 1734-1739 роки монастир оточили фортифікаційними спорудами. Був ліквідований 1799 року.

Пам'ятка розташована на відстані приблизно 1,5 км на північний захід від західної околиці та близько 3 км від центру с. Чернеччина Чернеччинської сільської об'єднаної територіальної громади Новомосковського району Дніпропетровської області.

Вивчення пам'ятки проводилося пошарово без застосування механізмів. Перекопи, різні за функціональним призначенням та часовими рамками, розкопувалися згідно з інструкцією дослідження ґрунтових могильників.

З метою визначення потужності культурного шару було закладено чотири шурфи розмірами 2х2м як поза валами, так і у їхніх межах. Отже, загальна площа робіт склала 16 м².

Дослідження виявило не тільки шар періоду козацтва, а й шар доби бронзи.

Із цікавих знахідок - *Фрагменти стінок ліпної посудини.*

Поверхня жовтувато-коричнева, на зламі — сіро-чорна. Стінки товсті. Керамічна маса з домішками дрібної дресви. Доба бронзи.

Керамічна жолобчаста черепиця XIX ст. з хвилястими лініями.

Неменьш цікаві знахідки були і у попередніх експедиціях на території монастиря, зокрема:

Курильниця

Керамічна курильниця у вигляді округлої чаші. Подібні курильниці були ритуальним посудом, які використовувалися в процесі похоронного обряду для обкурювання простору. Їх знаходять як у похованнях, так і у складі таких об'єктів, як жертовники. У них відбувалося спалювання у тому числі рослинних, можливо, ароматичних речовин.

Курильниця являє собою округлу масивну чашу, з прямими вінцями, орнаментація відсутня, ніжка кругла низька, характеризується досить простою природною структурою, збереглась не дуже добре, частина вінчика втрачена.

Ця знахідка є дуже важливою, бо похоронний обряд – це одна з найважливіших складових археологічної культури. Предмети, що входять до похоронного комплексу, служать надійними показниками для виявлення хронологічних рамок, найбільш характерних особливостей, територіальних кордонів тієї чи іншої культури, допомагають простежити її ймовірні витоки.

Також розвідка показала, що місце дослідження має різноманітний матеріал XVIII ст. Серед знахідок переважають фрагменти гончарного посуду та кахель.

За даними досліджень, локалізація та глибина культурного шару в шурфах поза валами та всередині них дозволяють переосмислити попередні припущення щодо розташування та епохи виникнення монастиря.

Фрагменти гончарного посуду, характерного для XVIII ст.

Він представлений вінцем світлоглиняного горщика які, як правило, мають пряму форму або слабкий нахил назовні. Горщики прикрашені червоною та коричневою окискою, яка включає як прямі, так і хвилясті оперізуючі лінії. Ці деталі створюють характерний стиль та декоративний вигляд гончарної посудини того періоду. (прямі та хвилясті оперізуючі лінії)

Результати археологічних розвідок свідчать, що вивчення Нехворощанського монастиря розкриває багатий культурний шар, що охоплює період козацтва та добу бронзи. Окрім того, виявлені артефакти, зокрема фрагменти денця ліпної посудини, відображають техніку та художній стиль того часу.

Отже, до результатів дослідження, зокрема слід віднести відкриття нового поселення доби бронзи. Крім пізньосередньовічного матеріалу у заповненні шурфів зафіксовано чіткий культурний шар цього періоду, який репрезентовано, наприклад, фрагментами денця з прилеглими стінками ліпної посудини та гранітним терочником⁵².

Дуже шкода, що сучасна територія Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці активно нищиться грабіжницькими перекопами та не охороняється на постійній основі. Тож археологічні роботи тут набувають нагального та рятівного характеру. Ця непересічна пам'ятка (один з двох Запорозьких монастирів) вимагає подальшого археологічного дослідження, встановлення на державний облік та охорони.

Наукові висновки експедиції підкреслюють необхідність подальших робіт, оскільки вони розширюють наше розуміння історії регіону та відзначають необхідність термінових заходів для збереження цієї важливої культурної спадщини.

⁵² Старік О. В., Башмак Н.В., Безотосний І.Ю., Божко А.Р. Кераміка Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці// Матеріали Круглого столу Метасвіт української кераміки: питання збереження, реконструкції, оцифрування, експонування в умовах інформаційних викликів. Київ. 11 грудня 2023

Збереження національних культурних цінностей та запобігання їх незаконному вивезенню за межі держави – одне з головних завдань митної служби України, пов'язане із захистом економічних інтересів нашої країни.

Вирішення такого важливого завдання вимагає відповідної спеціальної підготовки. Університет митної справи та фінансів відкрив унікальну Освітню програму «Експертиза культурних цінностей» (спеціальність 034 «Культурологія»), де навчатимуть майбутніх фахівців цього профілю, які оволодіють обширними знаннями, зокрема методиками ідентифікації, атрибуції та експертизи предметів історичного та культурного значення, а також основам нормативно-правового регулювання переміщення культурних цінностей через митний кордон України.

2.3. Міждисциплінарні дослідження: Україна-Крим. Україна- культура мая

Особливі форми взаємодії культур відкривають міждисциплінарні дослідження.

Українська література увібрала в себе багато рис, притаманних сусіднім державам із їхнім особливим етносом та культурою. Проте, читаючи українські епічні балади й народні пісні, особливо відчуваєш вплив саме кримськотатарської культури. Видатний український історик, орієнталіст, мовознавець і перекладач, який знав понад 60 мов і зробив неоціненний внесок у вивчення кримськотатарського питання, що є невід'ємною і важливою частиною світової, а зокрема й української історії, досліджував співіснування кардинально різних культур – української та кримськотатарської.

Сам Агатангел Юхимович Кримський був кримськотатарського походження і багато писав про роль Криму як точки перетину ісламського Сходу і християнської України. Він характеризував Крим не лише як географічний, а й як культурний міст між цими цивілізаціями. Як провідний орієнталіст, який сприяв розвитку орієнталістики в Україні, він у численних роботах приділяв увагу вивченню історії ісламу, Корану, арабської літератури, історії Туреччини, Персії, а також освіти й культурі цих країн. Крім того, він

створив низку значущих праць з українського мовознавства й переклав твори арабської, турецької й перської літератури українською мовою.

У монографії Соломії Павличко детально аналізується спадщина Агатангела Кримського і пропонується така оцінка цієї видатної особистості: *«В українському каноні останніх двох століть немає людини вченішої за Агатангела Кримського»*, і це цілковита правда. Його родина була українською лише опосередковано. У листі до Бориса Грінченка Кримський зізнається: *«У мені й кровинки української немає»*. Батько – кримський татарин, походив з роду, засновником якого був мулла з Бахчисарая, який прийняв християнство. Мати – польського походження, обидва з Білорусі. Однак після народження Агатангела родина переїхала до м. Звенигородка. Навчався він у прогімназії в місті Острог на Волині, у Другій Київській гімназії та Колегії Павла Галагана в Києві. Уже у 18-річному віці досконало володів вісьмома мовами.

Досліджуючи роль Криму через праці Кримського, можна зробити висновок⁵³, що саме він, будучи однією з перших осіб, які вивчали етнічне значення Криму в контексті перетину культур, допоміг усвідомити історичний контекст цього регіону. У науковому дискурсі широко представлено проблему зв'язків української культури з культурами західних і східних сусідів, але мотиви арабсько-турецької культури в контексті художнього розвитку України згадуються рідше. Як уже зазначалося, саме епічні поеми та народні пісні зазнали найбільшого впливу кримськотатарської культури. У збірнику *«Кримські студії»* Кримський детально розглядає питання достовірності листування запорожців із кримськими татарами, висвітлюючи це разом з одним із авторів збірки Арсеном Маркевичем. Там подано живу, як він казав, *«людську»* картину Криму.

⁵³ Калашнікова О.Л., Пашенко Є., Зв'язок Української культури та ісламу: внесок Агатангела Кримського в дослідження мусульманства в Україні/Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024р. Дніпро. С. 29-30.

З цієї роботи ми дізнаємося не лише про логічний висновок – діаметрально різні культури, стикаючись одна з одною, у певному сенсі засвоюють риси одна одної і несуть цю набуту подібність далі, – але й про значення Криму для Російської імперії, що через релігійне питання мало переважно негативне забарвлення. Крим є історичним центром ісламської культури в суто християнському середовищі, що не є рідкістю для Східної Європи, особливо слов'янських країн. Ці країни, будучи кордоном між Заходом і Сходом, відчують на собі вплив двох контрастних світів. Водночас Крим має велике культурне й історичне значення.

Багата культура кримських татар, яка століттями співіснувала, хоч і не завжди мирно, з іншими етнічними й релігійними групами цих земель, у сучасному світі стоїть на межі забуття. Це відбувається попри видатні імена, серед яких Агатангел Кримський, який присвятив своє життя вивченню та популяризації східної культури в Україні. Збереження розмаїття культурної спадщини є важливою умовою існування ідентичності кожної культури окремо й світової культури загалом.

Неперевершений внесок у вивчення стародавніх культур зробив ще один представник української культури, якого можна назвати «українським Шампольоном»⁵⁴.

Юрій Кнорозов – унікальний науковець, якого ще за життя називали «останнім генієм ХХ ст.» Своїми зусиллями та методичною працею він зміг вчинити, без перебільшення, переворот у галузі маяністики, і головне – відкрив новий шлях до розвитку науки взагалі, спосіб розуміння людського мислення і нові можливості міжкультурного діалогу між минулим і майбутнім.

Його робота видається ще більш неймовірною, враховуючи те, що до останніх років життя науковець жодного разу не був на розкопках у Мексиці та Гватемалі, не бачив власними очима барельєфи Бонампаку, не досліджував

⁵⁴ Калашнікова О.Л., Сущко О.В. Внесок Ю.В. Кнорозова в дешифровку писемності мая /Збірник тез доповідей Всеукраїнської інтернет-конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024р. Дніпро. С. 13-15.

наживо храми й загублені міста Юкатану, не спілкувався з носіями маянських мов, і ще багато різних «не». Як казав сам Кнорозов: «Я кабінетний учений – щоб перекладати тексти, не потрібно залазити на піраміди». Але це висловлювання з'явилося, звісно, від безвиході – насправді мрія відвідати регіони мая ніколи не залишала Кнорозова. Та здійснити її вдалося лише в 1990 році – майже за 40 років після його наукового прориву.

Юрій Кнорозов народився 1922 року в невеличкому селі Південне, під Харковом. Освіту здобував спочатку на історичному факультеті Харківського університету, де зацікавився темами шаманізму та єгипетської мови, а потім – на кафедрі єгиптології у Московському університеті. Зі спогадів Ростислава Кинжалова, друга та колеги Кнорозова, в 1946 році іще молодий науковець заявив йому, що його мрія – зайнятися дешифровкою мая. Саме студентські роки визначили майбутнє коло інтересів Кнорозова. У цей період до його рук потрапляють праці дослідників мая попередніх років: Стефенса, Ворфа, де Бурбона та нарешті – стаття Пауля Шельхаса «Дешифровка писемности мая: невырешуемая проблема?». Можна сказати, що ця праця стала відправною точкою для Кнорозова. Послугуючись принципом «те, що створене одним людським розумом, не може бути не розв'язано іншим», Юрій Валентинович починає свою працю. У 1947 році науковий керівник амбітного студента Сергій Токарев ставить йому питання: «Якщо ви вважаєте, що будь-яка система письма, створена одними людьми, може бути прочитана іншими, тоді чому б вам не спробувати розв'язати систему мая?», а в 1951 отримує відповідь – «Ваше завдання виконано – писемність мая дешифрована». Незадовго після цього Кнорозов пише коротку статтю з описом свого методу дешифровки, яку навіть перевидають іспанською. Утім, одразу його ідеї не зазнали великого успіху. Справа в тому, що в своїх працях Кнорозов мусив, переважно, виправляти помилки своїх попередників – і багатьом із них це не подобалось. Тож, аби зрозуміти в чому саме полягав прорив Кнорозова, потрібно присвятити деяку увагу тому, якою

увялялась культура мая на початку XX ст. А уявлення це вкладається в одне слово – астрономія.

Починаючи з XVII століття, коли з'явилась описова праця Дієго де Ланди «Повідомлення про справи Юкатану», і аж до XX ст. дослідники мая не сильно заглибились у розуміння мезоамериканської культури. Були розшифровані маянські цифри, календар та деякі часові цикли – на тому й усе. Ієрогліфи або вважалися непіддатливими до дешифровки, або взагалі не відносилися до писемності. Зусиллями найавторитетнішого маяніста першої половини XX ст. Еріка Томпсона мая змальовувались як народ неосвічених селян та схиблених на математиці жерців. Томпсон був містиком та неофіційним лідером так званої ідеографічної школи маяністики. Він та його послідовники вважали, що ієрогліфи насправді були ідеограмами – тобто позначали якісь конкретні поняття, ідеї. Опонентом ідеографічної школи була фонетична – «фонетисти» (як називались її послідовники) вважали, що кожен ієрогліф позначав якийсь звук або склад. Обидві течії виявились наполовину хибними і наполовину правильними, але об'єднати їх вийшло лише тоді, коли з'явився (як пише Майкл Ко в «Історії дешифровки мая») «новий вітер зі сходу».

Від самого початку своєї роботи Кнорозов знаходився «за залізною завісою» та не мав доступу до надбань світової наукової спільноти. Утім, можливо, це навіть посприяло його дослідженням. Не маючи змоги – а відповідно й потреби – приєднатися до якоїсь однієї школи маяністики, Кнорозов зміг сприйняти і фонетичний, і ідеографічний методи – а згодом об'єднати їх. В результаті такого синтезу і народилось його велике відкриття – ієрогліфи мали логосилабічний характер! Логосилабічні писемності – це системи, які складаються і з ідеограм, і з фонограм, тобто окремі символи можуть позначати і літеру, і склад, і конкретне явище. Це був абсолютно новий підхід до читання маянських текстів, який суперечив загальноприйнятим тоді теоріям – але він був правильним. У своїй роботі Кнорозов посилався, у першу чергу, на вже згадане «Повідомлення» де Ланди, у якому був поданий, хай

хибний, але корисний, алфавіт мая, який значно допоміг науковцю в дешифруванні. Іншими джерелами були словники маянських діалектів, записані вже після конквісти, деякі збережені кодекси доколумбових часів та теоретичні праці попередніх науковців. І жодного Розетського каменю.

За 3 роки після своєї першої статті про мая, 1955 року, Кнорозов блискуче захищає дисертацію на тему «Повідомлення про справи Юкатану» Дієго де Ланди як історико-етнографічне джерело», за що, оминувши ступінь кандидата, одразу стає доктором наук. Наступного року Кнорозова відправляють на конгрес американістів у Копенгагені в складі радянської делегації, де він отримує змогу познайомитись із західноєвропейськими колегами. На жаль, це був перший і останній виїзд Кнорозова за кордон аж до розпаду Радянського Союзу. Але дослідження продовжувались: Кнорозов видає переклади маянських рукописів, переліки слів, складів та речень, записаних ієрогліфами, статті про мезоамериканський пантеон тощо. Це були корисні дослідження, хоча головним досягненням науковця залишалося відкриття логосилабічної природи маянської писемності.

Справедливо буде зазначити, що Кнорозов не всюди був правий і не відкрив усього до кінця – попереду ще були епіграфічні дослідження Пітера Метьюза, встановлення Тетяною Проскуряковою династичних зв'язків царів Паленке та інших міст мая, відкриття Майклом Ко літературного елементу в маянській кераміці та багато інших відкриттів від науковців із різних куточків світу. Напевно, і розвінчання ідеографічних міфів Томпсона могли б статись і без Кнорозова – колись у майбутньому, іншим науковцем, в іншому місці, але незаперечним фактом є те, що, попри загальну наукову думку та купу перешкод, це вдалося саме Юрію Валентиновичу Кнорозову, який народився та почав свій науковий шлях на Харківщині.

Пам'ять науковця вшанована, зокрема, в ареалі його досліджень: у Гватемалі та Мексиці, де він отримав найвищу нагороду для іноземців за дослідження місцевої культури – орден ацтекського орла. В Україні на честь Кнорозова названо кілька вулиць у Харкові та його рідному місті Південному,

встановлена меморіальна табличка в Харківському університеті, а до 100-річчя з дня народження науковця випущена поштова марка. Як висновок, хочеться згадати слова Майкла Ко: «Якщо ви шукаєте героя-першовідкривача, то саме Кнорозов стоїть найближче до Шампольону».

2.4 Репрезентація символізму в живописі Михайла Сапожникова (1871-1937): мистецтвознавче дослідження та атрибуція колекції Дніпровського художнього музею.

У дослідженні С. М. Немсачного представлена творча спадщина непересічного представника українського образотворчого мистецтва, художника-символіста Михайла Сапожникова, розкрито стильові особливості та генезу його символістської творчості, уточнено атрибуцію й датування двох серій символістських робіт митця.

Символізм – один з ключових філософських та літературно-мистецьких складників розвитку динамічної доби світової й української культури кінця XIX – початку XX століття. Саме з ідеями та естетикою символізму в образотворчому мистецтві пов'язана визначна частина творчого доробку художника Михайла Івановича Сапожникова (1871–1937), який жив та працював у Катеринославі (сучасна назва міста – Дніпро) у першій третині XX століття.

Більша частина мистецького спадку Михайла Сапожникова (272 твори живопису та графіки) зберігається в колекції Дніпровського художнього музею. Унікальність збірки зумовлена значною жанровою та тематичною різноманітністю представлених робіт, їх хронологічною широтою, компактністю зберігання. Потрапивши до музейної колекції у другій половині 1960-х років, роботи художника стали доступні для експонування та дослідження лише за часів відновлення незалежності України. Особливий інтерес для дослідника становлять дві серії символістських картин і відповідний допоміжний матеріал, який складається з постановок, натурних етюдів та ескізів. Роботи, об'єднані у дві серії по дванадцять картин, значно

відрізняються за художньою мовою, що є цілком природно, адже символістський напрям в образотворчому мистецтві неможливо локалізувати певними межами конкретного мистецького стилю.

Відзначено, що прізвище майстра та його творчий доробок мало відомі широкому загалу, а музейна колекція робіт художника – як її символістська складова, так і в усій своїй повноті – донині не була предметом наукового дослідження.

Відповідно до мети дослідження передбачено розв’язання таких дослідницьких завдань: проаналізувати й узагальнити стан наукового розроблення теми, визначити проблемні вектори історіографії та джерельної бази з досліджуваного питання; визначити теоретико-методологічні основи дослідження; простежити процес становлення літературно-мистецького напрямку символізму; виокремити ключові чинники, які вплинули на процес формування творчої особистості Михайла Сапожникова; розглянути авторський художній метод створення символістської картини, визначивши роль та функцію в цьому процесі реалістичного живопису художника; виявити стильові особливості та ідейні засади символістської творчості Михайла Сапожникова в контексті образотворчості та естетики провідних майстрів напрямку; уточнити датування й атрибуцію картин двох символістських серій митця.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з початку 1890-х до 1937 року. Нижня межа зумовлена роками здобуття Михайлом Сапожниковим фахової освіти в Академії мистецтв (1890–1895 рр.), верхня – 1937 р. – збігається зі датою смерті художника після тривалої хвороби.

З метою осмислення значення мистецької спадщини Михайла Сапожникова допускаються звернення до збиральницької та експозиційної діяльності Дніпровського художнього музею 1960-х – 2010-х рр.

Ґрунтуючись на принципах наукової достовірності та всебічності, для досягнення поставлених автором завдань, з метою комплексного опрацювання творчого доробку Михайла Сапожникова в контексті естетики

символістського напрямку в образотворчому мистецтві була застосована така сукупність загальнонаукових і конкретнонаукових методів дослідження: аналітичний методи – для опрацювання історіографічного, бібліографічного, архівного матеріалів, визначення актуального стану розробки теми; для уточнення датування робіт двох символістських серій художника; біографічний метод у поєднанні з історичним методом – для відображення та реконструкції основних подій життя художника, визначення й усвідомлення важливих чинників, які мали вплив на формування творчої особистості митця; культурно-історичний метод – для розуміння культурного та історичного контексту діяльності Михайла Сапожникова; метод систематизації та узагальнення – для аналізу збірки творів митця в колекції Дніпровського художнього музею, її систематизації та класифікації, ідентифікації низки робіт, пов'язаних із процесом розробки символістських творів; порівняльний метод – для аналізу образно-стильових дефініцій і феноменологічної подібності творчості Михайла Сапожникова та митців-сучасників; формально-стилістичний метод – для визначення стильових особливостей і стилетворчих форм, та усвідомлення їх ролі в процесі створення символістських образів Михайла Сапожникова; іконографічний метод – для визначення сюжетно-міметичної складової у творах художника, характерного репертуару образів; метод структурного аналізу – для виявлення основних концептуальних моделей трансформації робіт реалістичного спрямування в символістську образну конструкцію; метод натурних обстежень – для з'ясування технічних та технологічних властивостей картин, окреслення окремих особливостей творчого процесу митця.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що у дисертації вперше: запропоновано погляд на символістський живопис Михайла Сапожникова як на виняткове, цілісне явище в мистецькому житті України, унікальність якого обумовлена цілеспрямованістю втілення символістської естетики та теоретичним узагальненням практичного досвіду символотворення; здійснено аналіз колекції мистецьких робіт Михайла

Сапожникова з фондів Дніпровського художнього музею, ідентифіковано 79 творів (що включають 87 предметів зберігання) пов'язаних з символістським надбанням художника; виявлено назву першої серії символістських робіт митця «Досвітні видіння», аргументовано її як авторську; розглянуто передумови того, як виник, сформувався й еволюціонував авторський творчий метод створення символістської картини-образу, виокремлено три концептуальні моделі трансформації натурного матеріалу в символістську образну конструкцію; окреслено світоглядні засади творчого мислення автора, його інтерес до класичної елліністичної та язичницької слов'янської міфології, як характерного рефрена образної будови символістських творів митця; розкрито стильові особливості та генезу символістської творчості художника крізь призму естетичної програми викладеної в статті митця «Про символічну творчість у мистецтві», обґрунтовано, що картини першої символістської серії за стилістичними ознаками тяжіють до мистецтва модерну, а в роботах другої серії художник свідомо займає позицію поза стилями.

Уточнено: датування двох символістських серій картин митця, робіт першого циклу, як «створені до 1917 р.», а робіт другої серії, як «створені до 1926 р.»; хронологію подій життя художника, виокремлені та сформульовані такі основні періоди біографії та творчості художника, як: саратовський, петербурзький, «мюнхенський», павлоградський, катеринославський.

Набуло подальшого розвитку: визначення місця й ролі творчості Михайла Сапожникова у художніх процесах українського образотворчого мистецтва першої чверті XX ст.; опрацювання підґрунтя для проведення подальших мистецтвознавчих досліджень з проблем осмислення літературно-мистецького напрямку символізму в царині образотворчого мистецтва України.

Аналіз стану наукового опрацювання теми виявив відсутність ґрунтовних досліджень, присвячених як біографії, так і творчості Михайла Сапожникова. Зафіксована нечисленна кількість наукових розвідок, які присвячено виявленню аспектів символістської творчості художника. Виявлено, що постать живописця та його мистецьке надбання починають

входити до наукового обігу лише у період кінця 1990-х – початку 2000-х років. Серед наукових та науково-популярних розвідок відзначимо публікації О. Світличної та В. Кулічихіна.

В історіографії дослідження з метою усвідомлення походження естетики символізму як напрямку в європейському мистецтві були виокремлені теоретичні праці німецьких філософів Ф. Шеллінга та Ф. Шлегеля, літераторів Ш. Бодлера, Ж. Мореаса, А. Мокеля, Г. Кана, Ж.-К. Гюїсманса, Е. Дюжардена, Г.-А. Ор'є. Серед праць, які стосуються безпосередньо аналізу втілення символістської естетики в образотворчому мистецтві, до історіографії включено роботи Д. Ревалда, Г. Гофштаттера, Ф. Жуліана, Д. Крістіана, Р. Голдвотера, М. Гібсона. Незважаючи на відсутність спеціального дослідження щодо розвитку символізму в українському образотворчому мистецтві, були виявлені наукові праці, присвячені аналізу мистецьких процесів доби, які допомогли усвідомити певні аспекти проблематики дослідження, а саме: роботи О. Федорука, Б. Лобановського, П. Говді, О. Лагутенко, Л. Савицької, О. Шкільної, О. Семчишин-Гузнер, О. Собкович, А. Кравченко, Ю. Бабунич, І. Несен.

До джерельної бази дослідження включені твори живопису та графіки Михайла Сапожникова з колекції Дніпровського художнього музею; засадничу статтю М. І. Сапожникова; документи суворого обліку зазначеного музею; архівні матеріали; музейні видання; інші форми експонування та репрезентації мистецького доробку художника; матеріали публіцистичного та довідкового змісту.

В роботі простежено процес становлення символізму як літературно-художнього напрямку, його естетики. Означені джерела символізму в роботах філософів німецького романтизму. Відстежено еволюцію у трактуванні поняття символу, простежено розмежування понять символу та алегорії в контексті формулювання уявлень романтичної доби про цілісність мистецького твору. З'ясовані умови – як суто естетичні, так і суспільно-політичні – для формування символізму як самостійного напрямку в

європейському мистецтві. Окреслено коло головних тем, навколо яких обертався символістський дискурс, а саме: ідея як базове поняття для символістської естетичної концепції; втілення ідеї; проблема співвідношення образу та ідеї, які разом становлять символ; питання модерної мистецької мови, якої потребує символізм. Досліджено питання проєкції літературних настанов в естетиці символізму на художні практики в царині образотворчого мистецтва, пошук точок перетину літературного символізму з живописом у публікаціях французьких поетів, письменників, критиків. Розглянуто окремі аспекти розвитку символізму в європейському та українському образотворчому мистецтві.

У процесі дослідженні визначено ключові особи та події, які, на наш погляд, мали змогу суттєво вплинути на формування творчої індивідуальності Михайла Сапожникова. Ґрунтуючись на документально підтверджених фактах біографії художника та по змозі реконструюючи певні важливі епізоди його життя, уточнено й доповнено хронологію подій життя і творчості живописця. У творчій біографії М. І. Сапожникова виокремлено та розглянуто такі основні періоди: саратовський, петербурзький, мюнхенський, павлоградський, катеринославський. Окремо увагу в дисертації приділено мандрівці до міст Німеччини, аргументовано, що зазначена мистецька подорож наразі є фактом недоведеним та малодостовірним. Визначено коло осіб, які відіграли – на різних етапах життя художника – важливу роль у формуванні його творчої особистості та естетичних поглядах: В. Коновалов (художник, перший наставник Михайла Сапожникова), С. Сергєєв-Ценський (письменник, ймовірний ініціатор перших символістських практик живописця), В. Розанов (філософ, автор критичного огляду на презентацію першої символістської серії художника, ймовірний натхненник окремих робіт другого циклу картин Михайла Сапожникова). Визначена низка цілеспрямованих дій художника з метою самопрезентації саме як художника-символіста, створення відповідного творчого образу.

У дослідженні представлено результати аналізу збірки мистецьких робіт Михайла Сапожникова з фондів Дніпровського художнього музею. За жанрово-тематичними ознаками були виокремлені такі групи творів: картини двох символістських серій, краєвиди реалістичного спрямування, портрети, автопортрети. Особливу увагу було приділено ідентифікації та систематизації допоміжних робіт (етюди, ескізи, начерки), пов'язаних із процесом створення символістських творів. З'ясовано, що із символістським надбанням художника пов'язано щонайменше 79 творів (що включають 87 предметів зберігання). Визначено провенанс музейної збірки робіт М. І. Сапожникова та етапи її побутування, виявлено ключові особи, пов'язані з історією виникнення колекції художника як цілісного монографічного зібрання: Л. Сапожников (син художника), С. Шило та В. Кулічихін (головні зберігачі музею).

Репрезентовано дві серії символістських картин Михайла Сапожникова як ключову частину мистецького доробку художника. Показана широка амплітуда у трактуванні символу. Розглянуто символічну образну модель, застосовану під час створення першої символістської серії художника крізь призму його естетичної програми, викладеної в статті художника «Про символічну творчість у мистецтві». Обґрунтовано, що картини першої символістської серії за стилістичними ознаками тяжіють до мистецтва модерну, а в роботах другої серії художник свідомо займає позицію поза стилями, не стримуючись обмеженнями певної художньої манери.

Задля виявлення кола характерних мотивів та образів здійснено аналіз окремих символістських творів автора: «Сліпі», «Ніч чекання», «Шлях життя». У процесі розгляду втілення базових естетичних засади символізму в роботах Михайла Сапожникова проведено паралелі з творами відомих майстрів символістського напрямку – Поля Гогена, Едварда Мунка, Моріса Дені, Фердинанда Годлера. Розглянуто трактування змісту образів-символів робіт Михайла Сапожникова крізь призму революційних подій та Першої світової війни на основі аналізу наявних текстів художньої критики того часу.

У дисертації ґрунтовно досліджено авторський художній метод

створення символістської картини. На прикладі аналізу трьох символістських творів виокремлено три концептуальні моделі трансформації натурального матеріалу в символістську образну конструкцію: алегоричний різновид символістського твору академічною художньою мовою реалізовано в роботі «Поцілунок смерті»; картина «Творче начало спить» демонструє прагнення художника формалізувати натурну замальовку до стану стилізованого ідеопластичного знаку; робота «У затоці» репрезентує найбільш радикальний варіант за ступнем трансформації первісного натурального першоджерела, де первинний пейзажний мотив зазнає докорінної трансформації, унаслідок чого природні візуальні форми набувають принципово нової сутності та якості. Досліджений у роботі допоміжний матеріал (плернерні етюди, замальовки), наявний у колекції Дніпровського художнього музею, надає змогу усвідомити, що саме реалістичний натурний матеріал є своєрідною точкою відліку, яка спонукала творчу уяву митця.

У контексті розгляду сюжетно-тематичної, мімезисної складової виявлено, що своєрідним рефреном образної будови символістського живопису Михайла Сапожнікова є інтерес до класичної елліністичної та язичницької слов'янської міфології. Анімізм – неодмінний елемент естетичної концепції митця, а пантеїзм – його ключова філософська характеристика.

У дослідженні відображено результати натурних обстежень всіх 34 експонатів з колекції Дніпровського художнього музею, які сукупно складають дві серії символістських творів. Огляд творів, що відбувався в прямому та бічному освітленні (у денному та ультрафіолетовому діапазоні) допоміг виявити певні технічні особливості створення робіт, окремі властивості творчого процесу митця, виявити автентичні зразки підпису для складання бази авторських підписів художника.

Практичне значення роботи полягає в тому, що за підсумками презентації результатів дослідження фондово-закупівельна комісія Дніпровського художнього музею ухвалила рішення (протокол № 2 від 02 листопада 2023 року) про внесення змін до музейної атрибуції двох

символістських серій картин Михайла Сапожникова, а саме: 1) у датуванні першої серії символістських картин Михайла Сапожникова, вважаючи датування, раніше занесене до фондово-облікової документації – 1906–1916 рр., не аргументованим належно, вказати: «Створені до 1917 р.»; 2) у розділі найменування першої серії символістських картин Михайла Сапожникова, вважаючи назву серії, раніше занесену до фондово-облікової документації – «Примари», не обґрунтованою достатньо, вказати виявлену під час дослідження авторську назву – «Досвітні видіння»; 3) у датуванні другої серії символістських картин Михайла Сапожникова, вважаючи датування, раніше занесене до фондово-облікової документації – 1918–1924 рр., не аргументованим належно, вказати: «Створені до 1926 р.».

Творчість Михайла Сапожникова, зважаючи на його унікальність як послідовного художника-символіста, посідає, на наш погляд, виняткове місце в історії українського образотворчого мистецтва 1910-х – 1920-х років. Проте представлена робота не вичерпує всі потенційні аспекти вивчення творчого доробку художника, його творчої особистості та відкриває перспективу для подальших досліджень.

Проаналізована низка творів засвідчила принципи, за якими художник намагається вибудувати свою персональну систему формотворення. За результатами поточної наукової розвідки виокремлено три концептуальні варіанти трансформації натурного матеріалу реалістичного спрямування в символістську образну конструкцію. Засвідчено важливість робіт реалістичного спрямування. Представлені допоміжні роботи: пленерні етюди та натурні замальовки – наочно продемонстрували, що саме напрацьований реалістичний натурний матеріал є тією точкою відліку, що спонукала творчу уяву М. І. Сапожникова.⁵⁵

⁵⁵ Несмачний С. М. Символістський живопис Михайла Сапожникова: від задуму – до втілення. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журнал. 2022. № 3. С. 149–155.

DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2022.266095>

URL: <https://journals.urau.ua/visnyknakkkim/article/view/266095>

За результатами наукової розвідки встановлено кількісний та жанрово-тематичний склад зібрання творів Михайла Сапожникова з колекції Дніпровському художньому музеї, яка, станом на 1 січня 2023 року, нараховує 272 одиниці основного фонду. Твори колекції належать до груп зберігання живопису і графіки. Роботи виконані в техніках темперного та олійного живопису, а також оригінальної і друкованої графіки. За жанровими та тематичними властивостями, відповідно, виокремлені такі групи робіт: символістські картини, пейзажи реалістичного спрямування, портрети та автопортрети. Вмотивовано виокремлено групу творів, що пов'язані з процесом створення символістських картин художника, проаналізовано склад та зміст цієї групи творів. Встановлені постаті, які відіграли ключові ролі в історії формування колекції: Леонід Сапожников – син художника, дарувальник; Семен Шило та Володимир Кулічихін – головні зберігачі музею.⁵⁶

Представлена в дослідженні низка творів художника засвідчила його безумовний інтерес до античної та слов'янської міфології, а також християнської релігії, що разом є характерним лейтмотивом картин двох символістських серій. Зацікавлення митця міфологією віддзеркалено в представлених образах, у назвах творів, у пантеїстичному настрої більшості символістських картин. Анімізм — обов'язковий елемент естетики символістського живопису М. І. Сапожникова. За результатами наукової розвідки виокремлено два різновиди постатей за їх функцією та статусом: персоніфікації сил природи, у яких стихії, сама земна матерія постають в антропоморфних і зооморфних формах, а також постаті народної демонології, серед яких виокремлюється постать Пана — ключового персонажа символістських картин митця. За підсумками дослідження виявлено, що 18

⁵⁶ Несмачний С. М. Колекція творів художника-символіста Михайла Сапожникова в зібранні Дніпровського художнього музею. *Культура і сучасність : альманах*. 2023. № 1. С. 150–155.
DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2023.286799>
URL: <https://journals.urau.kis/article/view/286799>

символістських картин як своєрідний епіграф мають підібрані автором тематичні цитати з Біблії, які сам художник називав «ключами».⁵⁷

ІІІ. ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ СВІТОГЛЯДУ ТА ПОШУКІВ ІДЕНТИЧНОСТІ ЛЮДИНОЮ ЕПОХИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ ТА ТРАНСКУЛЬТУРАЛІЗМУ У ХУДОЖНЬОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ВАЖЛИВОМУ ЧИННИКУ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНОГО СВІТУ

3.1.1 Роман як поле пошуків відповідей на соціокультурні виклики

Роман як провідна жанрова форма осмислення життя людини у суспільстві сьогодні стає полем дискусій та новаторських пошуків письменників різних країн та національностей. Це цілком мотивовано необхідністю знайти такі форми відображення сучасного світу, які б були адекватними тим неординарним соціокультурним змінам, що відбуваються на нашій планеті. Роман як «всеядний, відкритий жанр» (саме так його визначив М.М.Бахтін) містить безліч можливостей і тому саме він часто стає ареною боїв за нову літературну мову. Французька література ХХІ ст. – одна з найактивніших учасниць цього художнього пошуку. Серед сучасних французьких прозаїків, що не шукають легких шляхів і тому не завжди знаходять розуміння з боку читачів, є й класик французьких мінімалістів Е. Шевіяр, чиє незвичайне місце у літературній критиці, яка часто критично сприймає твори письменника, пояснюється і особливим жанровим мисленням письменника, його іронічно-знущальним ставленням до будь-якого канону і стереотипу, що ускладнює прийняття шевіярівських текстів читачем, клішованому «горизонту очікувань» якого не відповідають розраховані на

⁵⁷ Несмачний С. М. Міфологічні й релігійні засади символістського живопису Михайла Сапожникова. Мистецтвознавчі записки : зб. наук. пр. 2023. Вип. 44. С. 75–81.

DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.44.2023.293921>

URL: <https://journals.urau.ua/mz/article/view/293921>

інтеракцію та роздуми романи письменника. Ця ж особливість поетики Шевіяра ускладнює дослідницьке завдання приведення до системи принципів побудови художнього світу письменника. Ставлення Шевіяра до романних конвенцій опинилося у центрі уваги дослідників від початку творчої діяльності письменника і найчастіше призводить критиків до досить крайніх міркувань про «ненависть» письменника до роману⁵⁸, про те, що Шевіяр відкрито виступає проти жанру⁵⁹, який підпорядкований принципу реальності, «захищає і ілюструє існуючий порядок речей», перетворюючи романіста на «адміністратора з поточних справ». Саме тому сам письменник стверджує, що «саботує роман», «руйнуючи його зсередини» («J'écris donc des romans que je m'ingénie simultanément à démolir de l'intérieur. Je les sabote»)⁶⁰, проте при цьому говорить про амбівалентність своїх відносин і з цим жанром, і з класичною літературою, про «подвійну логіку опозиції та утвердження» літературних традицій («à une double logique d'opposition et d'affirmation»)⁶¹.

Розмірковуючи про цю подвійну логіку, більшість критиків педалює думку про пародійну природу романів письменника, наголошуючи, що установка на гру зі стереотипами є родовою рисою поетики Шевіяра в цілому, що визначає і його стосунки з літературною критикою.

Проте, звужуючи поетику романів Шевіяра до рамок пародіювання різноманітних кліше: ментальних, жанрових, наративних, стильових, теоретичних, дослідники мимоволі спрощують її, залишаючи осторонь важливі аспекти письменницької стратегії. Аналіз парадигми лише одного

⁵⁸ Camus A. En haine du roman: «La marquise toujours recommencée» d'Éric Chevillard. Ed. el. www.revue-analyses.org. Vol. 5, n° 3, automne 2010. P. 121-138/M. Barraband & J.F. Hamel ed. URL: https://www.academia.edu/8944155/En_haine_du_roman_la_marquise_toujours_recommenc%C3%A9e_d%C3%89ric_Chevillard (дата звернення: 02.02.2022).

⁵⁹ Camus A. Roman et antiroman: Chevillard, Senges, Volodine. *Littérature*. 2015. 4 (N° 180). P. 92 - 104. URL: <https://www.cairn.info/revue-litterature-2015-4-page-92.htm> (дата звернення: 03.02.2022).

⁶⁰ «Écrire pour contre-attaquer», entretien avec Olivier Bessard-Banquy. *Europe*. 2001. n° 868-869, août-sept. URL: <https://www.eric-chevillard.net/e-europe2001.html> (дата звернення: 08.02.2022).

⁶¹ Калашнікова О.Л. Червоне, чорне та біле: зіткнення стереотипів в іронічних картинах Е. Шевіяра// *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. Том 33 (72) № 4. Т. 2, 2022. – С.143-153. URL: http://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/part_2/24.pdf

роману Е. Шевіяра «Oreille rouge» («Червоне вухо») (2005 р.), перекладеного багатьма мовами, але все ще мало осмисленого літературною критикою, доводить неправомірність таких висновків і дозволяє наблизитися до розуміння письменницької стратегії автора.

Парадоксальна сентенція автора, яка майже завершує розповідь про Африку: "Est-ce que les Blancs seraient des Nègres morts?" («А що, якщо Білі це мертві Чорні?»), лише, на перший погляд, парадоксальна. Вона про те, що ми – людство, яке не має зразкових чи непотрібних, що амбіції будь-якої цивілізації на виняткове володіння правом диктувати іншим свої правила та закони безпідставні, бо для планети важливі та необхідні всі раси та всі цивілізації. Симптоматично, що у фіналі роману з'являються міркування автора про традиціоналізм африканської культури, що підкріплюють цю головну ідею роману: «Анімізм – марновірство чи ні – безсумнівно походить від великої політичної мудрості. Чи справді згубно стукати ногами по краю колодязя? У всякому разі, воду не турбували брудні ноги. Чи був гай населений духами? Невідомо, зате нікому не спадало на думку знищувати рідкісні породи дерев. Якщо ви пронизали списом вагітну самку, чи прирекли ви свою дружину на смерть під час пологів?.. У будь-якому випадку фауна збереглася. З християнізацією та ісламізацією всі думають, що з Богом покінчено, якщо вони щоденно моляться і дотримуються заборон, а тим часом спокійно грабують, забруднюють і знищують природу. Антилопи зникли. У савані живуть лише гієни, чий форсований сміх звучить жахливо»⁶².

Дослідження поетики назви твору, системи образів, особливої ролі авторської на рації доводить, наскільки спірним є висновок про те, що головним завданням автора «Червоного вуха» є гра зі стереотипами з метою їх розвінчання та знищення роману, що зжив себе як жанр, що як стратегію Шевіяра зазначає більшість критиків. Чи справді Шевіяра турбує лише

⁶² Chevillard É. Oreille rouge. LES ÉDITIONS DE MINUIT pour la présente édition électronique. www.leseditionsdeminuit.fr, 2012 .URL: <https://ua1lib.org/book/4148512/3b4dfb> (дата звернення: 12.02.2022).(переклад мій- О.К.)

руйнування романних конвенцій та оголення умовності та банальності літературних кліше, яке письменник одягає у форму інтерактивної гри з читачем? Аналіз роману показав, що зіткнення канонічних кліше різних жанрів (роману, травелогу, подорожніх записок, autofiction), акцентована мінімалізація колористичної парадигми «Червоного вуха» не вичерпують декларованої як антироманна наративної стратегії Шевіяра, а скоріше відкривають нові можливості романної форми, що, зберігаючи класичні традиції формування світогляду читача художніми засобами, демонструє невичерпний потенціал народження наративних новацій та зростаючу роль роману в сучасній літературі. Об'єктом іронічної дезавуації в «Червоному вусі» стають насправді не лише умовні романні конвенції, а стереотипність мислення в цілому, яка звужує та деформує розуміння картини неоднозначного сьогоденного світу та стає причиною цивілізаційних конфліктів. Зіткнення імагологічних, ментальних, світоглядних, жанрових стереотипів, яке здійснює Шевіяр, підсилює гуманістичний пафос роману і спрямоване не лише на естетичне виховання смаків читача, а й на формування у нього всепланетарної моралі. Адресований представникам різних цивілізаційних систем, роман стає закликом уникнути всіх «ізмів» та протиріч, не ховатися від них у літературних забавках з оповідальними формами, а спробувати усвідомити право кожного на «своє» і не поділяти світ на «перший», «другий» чи «третій», «червоний», «чорний» чи «білий». Такі серйозні проблеми поставив у маленькому за об'ємом романі мінімаліст Шевіяр, спрямовуючи читача на власні самостійні активні роздуми та інтелектуальну роботу⁶³.

Роман Г. Гессе «Гра в бісер» дає багатий матеріал для тлумачення культури як створеної людиною «другої природи». Аналіз роману доводить, що гра в бісер є своєрідною метафорою самої культури, а одним із провідних мотивів твору Г. Гессе «Гра в бісер» є ідея культури як єдиного тексту, в якому

⁶³ Калашнікова О.Л. Червоне, чорне та біле...С.153.

зашифровані певні сенси, що висвітлюють увесь духовний універсум людства, при цьому будь-яка частина цього універсуму може бути виражена і зрозуміла через іншу його частину. Культура тут постає якимось сховищем ідей та смислів, спочатку їй властивих, але по-різному організованих та втілених у ній. Культура за Г. Гессе принципово пізнавана, це пізнання своєрідне – «розшифрування» смислів, закладених у культурному універсумі.

Гра в бісер у романі також наділяється епітетом «*lingua sacra*» – священна мова і це також не випадково. Культура, за Г. Гессе, і є мова, що дозволяє початкові сенси, втілити у чуттєвій, зрозумілій формі. Якщо у всій людській культурі простежується смислова єдність, тобто культура – це єдиний текст, то різні за часом і місцем свого існування культури є лише втіленням по-різному організованих і «зашифрованих» смислів цього «тексту». А отже, можливий діалог між культурами, потрібно лише знайти якусь спільну мову культури, привести смисловий зміст усіх культур до спільного знаменника і таким чином «розшифрувати» сенс чужої культури.

У розумінні Г. Гессе, культура має безпосередній зв'язок з історією і життям людства як сховища необхідних людині сенсів. Письменник визначає онтологічний статус культури як об'єктивно існуючого набору смислів, як єдиного тексту, що виражає ці смисли. Гносеологічний статус як синтез тотожних, організованих у різних культурах і галузях культури принципово пізнаваних смислів і як мови, що дозволяє співвідносити ці смисли; антропологічний сенс культури як відповідь на духовні потреби людини; аксіологічний сенс та соціальна функція культури та її творців як транслявання духовних благ на повсякденне життя людини та суспільства. Культура, за Г. Гессе, є своєрідною сублімацією духовних потреб людини у моральності, істині, розумно організованої картини світу. При цьому культура не повинна ні надмірно езотеризуватися, втрачаючи доступність для розуміння звичайної людини, але й не повинна ставати полем задоволення корисливих чи егоїстичних інтересів діяча культури, як це відбувалося, на думку Г. Гессе, з сучасною йому масовою культурою, оскільки це призводить

до спотворення істини, що транслюється через культуру. Культура мусить бути інтерсуб'єктивною, тобто людина, що займається нею, має відкинути пласт своєї особистості, що заважає безкорисливому служінню культурі. Проте культура інтерсуб'єктивна як духовний універсум⁶⁴.

Вагомою складовою гри в бісер стає й музика. Г. Гессе повсякчас зосереджує увагу читача на значному вкладі музики і музичної теорії в гру, порівнюючи гру в бісер з музичним організмом. За Г. Гессе музика має відчутну владу над людськими душами, а істинний дух музики автор вбачає у спокої і радості, що також дає музика. Музиці письменник присвятив багато уваги в романі, оскільки вбачав у ній провідну роль у формуванні духовного світу людини.

Погляди дослідників творчості видатного письменника і філософа стосовно ролі і функцій музики в романі суттєво відрізняються. З одного боку, ряд дослідників традиційно дотримується думки, що музика відіграє важливу роль у розкритті духовної культури особистості. З іншого боку, заглиблення авторської думки у світ музики Й. Баха стало причиною трактування дослідниками музики у творі як закодованого повідомлення чи музичного твору. Це може бути конкретний твір композитора, імовірно Й. Баха, який писав свою музику на конкретні твори з Біблії, тобто два мистецтва – література і музика сприймалася композитором як єдине ціле. Якщо композитор передавав біблійні тексти через музику, то Г. Гессе передав класичний музичний твір одного зі своїх улюблених композиторів шляхом створення роману “Гра в бісер”⁶⁵.

3.1.2 Український літературний дискурс

⁶⁴ Гапонова Л.Є. Моделі культури в контексті роману Г. Гессе “Гра в бісер”. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія*. Збірник наукових праць, 2022.

⁶⁵ Гапонова Л.Є. Роль музики в романі Г. Гессе “Гра в бісер”. Дебют: збірник тез доповідей студентів факультету філології та масових комунікацій за результатами участі в Декаді студентської науки. 11.03 – 21.03.2022 / за заг. ред. к. політ. н., проф. М.В. Трофименка, д. екон. н., проф. О.В. Булатової. Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2022.

Сучасній літературі притаманне тематичне розмаїття. Причому коло тем, які розкривають письменники у творах, постійно розширюється. Наприклад, у сучасній українській літературі актуалізувалися теми, що стосуються пострадянської спадщини, національної ідентичності, історичних травм. Хоча в той же час українські письменники приділяють велику увагу сучасним військовим реаліям. У результаті дослідження було встановлено, що сучасна література не залишається осторонь трагічних реалій життя.

Тема війни, як і пов'язані з нею історичні факти, соціальні реалії ще кілька років тому перебували поза увагою літературного процесу, у зв'язку з масштабним вторгненням країни-агресора в Україну набула особливої актуальності, що насамперед знайшло відображення у творах художньої літератури. За словами Галини Білик, «сьогодні війна повернулась у свідомість українців у своїй антитетичній сув'язі з миром – як призвідниця жертв, руйнувань, утрат, деградації, як черговий прояв злочинної політики нашого історичного опонента-колонізатора. Вона підпорядкувала собі все суспільство, ставши нагальним викликом народно-державному й національному буттю, осмислити який та віднайти способи його подолання активно прагнуть і сучасники-літератори»⁶⁶.

Книги про війну наразі активно пишуться й заповнюють духовно-комунікативний простір України. Їх автори – від професійних літераторів до волонтерів, журналістів, учасників бойових дій. Починаючи з 2014 року (коли з'явилися перші твори) і до сьогодні, ми маємо близько тисячі різножанрових творів воєнної тематики: від поезії до новел, оповідань і повістей, від романів до коміксів, від мемуарів до довідкової літератури, від репортажів до дитячих книжок про війну.

Український літературознавець Ярослав Поліщук з цього приводу роздумує, чим прикметний нинішній бум воєнної літератури: «По-перше, він

⁶⁶ Дашко Н. С., Рисіч-Шафранець Ю. Й. Дискурс війни в сучасній українській літературі. *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики* : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 24 травня 2024 р. С.274-275.

свідчить про мобільність сучасної культури слова <...>, її прагнення й уміння адекватно відповідати на виклики сьогодення. По-друге, ми вчимося писати про війну, хоча ще зовсім недавно цього не вміли й не вважали за потрібне. По-третє, тема війни заторкує цілу низку новітньої й за давньої проблематики культури, що прагне всебічного й неупередженого осмислення, яке приведе до кардинальної зміни нашої культурної матриці. По-четверте, ті, хто пише про війну, виконують важливу терапевтичну функцію в масштабі цілого суспільства: вони інтерпретують сучасні події, установлюють причинно-наслідкові зв'язки, обґрунтовують болісне прощання з радянським минулим разом з успадкованими від нього міфами про дружбу народів, патріотичну героїку та комуністичні ідеали. По-п'яте, не менш важливе те, що такі автори намагаються нові підвалини, на яких слід будувати модель української культури у XXI столітті. Словом, ідеться про загальний перезапуск соціокультурної моделі – завдання найвищої ваги, яке, попри окремі зусилля, довгий час було в Україні симульованим, однак тепер постало перед сучасниками в усій драматичній гостроті».

Сучасні твори відрізняються від описів попередніх воєн. Специфічні реалії українсько-російської війни (як-то її «гібридність», перенесення бойових дій в інформаційний простір, використання ворожої пропаганди та провокації, злочини проти українських громадян на окупованих територіях та гуманітарні наслідки окупації, проблеми біженців та внутрішньо-переміщених осіб, адвокація України за кордоном та ін.) зумовили пошуки нової художньої мови й нових художніх засобів та породили унікальні наративи, яких українська література досі не мала в своєму арсеналі.

Прикметно, що на авансцену вийшли військові, котрі пишуть про власний досвід. Воєнна література стала інструментом рефлексії і самопсихотерапією. При цьому простежується цікава тенденція: автори найпопулярніших книжок про війну до початку війни не мали жодного стосунку до літератури, але одразу ж стали лауреатами престижних премій і переможцями важливих конкурсів. Серед таких творів можна назвати книгу

Артема Чеха «Точка нуль» (2017), що є своєрідним щоденником есеїв, написаних під час служби «на нулі» з 2015 по 2016 роки. Тут немає описів бойових дій, але є відчай і втома, що переслідують автора на блокпостах, в окопах, бліндажах. Ця книга про пошук себе в абсурдному світі війни стала лауреатом премії «Воїн Світла 2018» та літературної премії Гоголя. А збірка оповідань Влада Сорда «Безодня» (2019), написана на реальних подіях протягом чотирьох років на війні, отримала Міжнародну німецько-українську премію імені Олеся Гончара.

Значний пласт становить поетична творчість, що належить військовим. Тут варто назвати Бориса Гуменюка («Вірші з війни» (2015) та «Блокпост» (2016)), Володимира Тимчука («Вогнити! Вжити! Перемогти!» (2016), «Зі сходом сонця» (2020) та ін.), Оксану Рубаняк («Назустріч смерті» (2022)), Павла Вишебабу («Тільки не пиши мені про війну» (2022)) та ін. У цих збірках зображено натуралізм епізодів війни, із яких складається життя тих, хто там перебуває, увесь спектр їхніх переживань, нещадність реальності. Звісно, згадані постаті і їх твори – це лише невелика частина дискурсу про війну, що існує на сьогодні. Насправді їх значно більше.

Насамкінець слід додати, що актуальність теми війни зумовила не лише появу художніх текстів про неї, але й різнопланових дослідницьких праць. При цьому спробу осмислити війну рф з Україною роблять як українські, так і західні науковці. Аналізуючи сучасні війни, вони пропонують нові аспекти вивчення творів про війну, наприклад, протилежне традиційному розуміння ненасилля, парадокс якого полягає в тому, що «насилля стає інструментом ненасилля, для того, щоб протистояти насиллю».

У статті «Художня інтерпретація мотиву мандрів у новелістиці Людмили Таран»⁶⁷ на матеріалі різних новелістичних збірок проаналізовано особливості художньої реалізації мотиву мандрів у малій прозі письменниці.

⁶⁷ Дашко Н.С. Художня інтерпретація мотиву мандрів у новелістиці Людмили Таран. Закарпатські філологічні студії. Ужгород. 2023. Вип.32. Том 1.С.174-177. Код доступу: [33.pdf \(uzhnu.edu.ua\)](https://uzhnu.edu.ua/33.pdf)

Увага зосереджена на різних аспектах окресленого мотиву: мандри реальні й уявні. Крім того, велике значення має й гендерний ракурс інтерпретації мотиву мандрів.

У результаті проведеного аналізу було встановлено, що мотив мандрів у новелах Людмили Таран розгортається багатопланово: мандри постають як своєрідна метафора й осмислюються в різних аспектах (пошуку, втечі, способу життя, повернення). Мандри розгортаються в аспектах пошуку любовних пригод (новела «Троє та один»), пошуку себе, пошуку втрачених мрій (новела «Любовна мандрівка до Парижа»). У новелі «Цанга шасі» мандри – це втеча з замкненого кола життя. У нотатках про мандри Європою «Подорож – це дорога додому» мандрівка-втеча слугує засобом вираження глибини почуттів героїні, загалом способом її існування.

Особливої актуалізації набуває хронотоп дороги, який не лише маркує реальний простір, розширює його, а й відображає психологічний простір героїв і їхні духовні пошуки. Авторка акцентує на внутрішніх станах героїнь: тривогах, страхах, переживаннях і стражданнях. Домінуючу роль при цьому виконують психологічні деталі (очі, серце). Поглибленню психологізму сприяє використання прийому сну, завдяки чому письменниця розкриває приховані тенденції підсвідомого життя героїв. Така своєрідна інтерпретація мандрів дозволяє Людмилі Таран заглибитися у внутрішній світ своїх героїнь, а сам мотив наповнити філософським змістом.

Світова література теж відгукується тематичним розмаїттям на виклики сьогодення⁶⁸. Зокрема західноєвропейські письменники, не забуваючи минулого, часто обирають основними темами своїх творів глобалізацію, історичні події, вдаються до роздумів про наслідки колоніалізму. Крім того, письменники Великобританії, Франції, Німеччини приділяють велику увагу

⁶⁸ Дашко Н.С., Хвостенко К. І. Тематичне розмаїття сучасної світової літератури. Збірник тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р. Дніпро. С. 26-27.

осмисленню екзистенційних питань, моральності людини, сучасних соціальних трансформацій.

У США та Канаді поширені теми гендерної, расової рівності, ідентичності, екологічних проблем. У творах китайських, японських та корейських письменників простежується осмислення соціальних змін, боротьба між сучасністю й традиціями. Наприклад, Мо Янь – письменник, який досліджує проблеми корупції в сучасному китайському суспільстві. Японській літературі притаманна любов до магічного реалізму й сюрреалізму. Одним із найяскравіших прикладів є Харукі Муракамі зі своїм романом «Кафка на пляжі», у якому розкрито проблеми пошуку себе.

Африканські письменники зосереджують увагу на проблемах корупції, громадських конфліктах, колоніальної спадщини. Не рідко піднімається питання національної ідентичності, становлення нового африканського соціуму, боротьбу за незалежність.

Література Латинської Америки наповнена елементами магічного реалізму, хоча автори цього регіону все більше звертаються до тем політичних потрясінь, соціальної нерівності, культурної самоідентифікації. Часто ключовою проблемою, до осмислення якої звертаються письменники, є проблема наркотиків.

Таким чином, література різних країн, на перший погляд, ніби відмінна, але споріднює її те, що вона завжди допомагає розкрити й осмислити актуальні проблеми зображеної доби та поділитись історичним досвідом.

Проблеми пошуку себе, своєї ідентичності (зокрема національної), свого місця в суспільстві, роздвоєності людини в сучасному світі, проблема трагічності світу й людського життя в ньому, екзистенційні проблеми самотності, приреченості, моральної порожнечі, психічної зпритульності, страху перед майбутнім, абсурдності світу й людського буття в ньому, ворожості світу й смерті, проблема збереження національної пам'яті – такі ключові проблеми в центрі художнього осмислення сучасних українських новелістів.

Показовими в цьому плані є новели Людмили Таран «Сповідь Софії Оксамитної» та «Дзеркальний блуд» зі збірки «Артеміда з ланню», у яких окреслені проблеми осмислені з надзвичайною глибиною. Проблема національної самосвідомості розкривається крізь призму світогляду головних героїнь і постає як проблема самопошуку, самовизначення й самореалізації. Авторка вдається до різних прийомів (сон, дзеркало), використовує ряд зображень-символів, ключовими серед яких є сіамські близнюки, дзеркальний лабіринт, ящірка; підкреслює художні деталі: відсутність дороги, дверей, обличчя і окреслює смислові опозиції «Я - Інший», «Мій - чужий», що дозволяє змодельовати психологічний простір героїнь і глибоко осмислити поставлену проблему⁶⁹.

У наукових пошуках Дашко Н.С. знаходить подальший розвиток дослідження мовної картини світу у творчості сучасних письменників, що був започаткований у розвідці «Національно-мовна картина світу в романі «Листя землі» В.Дрозда». Зокрема в статті «Мовна картина світу в новелах Богдана Мельничука» проаналізовано новели збірки «Суд без суду» Б. Мельничука з метою виявлення особливостей художньої реалізації мовної картини світу в них. Було встановлено, що лінгвістична картина світу у творах Б. Мельничука є результатом сприйняття й осмислення навколишнього світу й людини в ньому, реалізованого в мові персонажів. Мовна картина світу характеризується складним переплетінням стійких виразів, метафор, метафоричних образів, що набувають значення символів. Автор використовує семантично пов'язані поняття й поняття, які позначаються психологічною складністю і покликані відображати внутрішні стани персонажів, а також їх поведінку, що свідчить про антропоцентризм мовної картини світу новелах письменника⁷⁰.

⁶⁹ Дашко Н.С. Проблема національної ідентичності в малій прозі Людмили Таран. Wrocławska Ukrainistyka: Lingua. Litterae. Sermo: Monografia. Wrocław, 2022. С.293-300.

⁷⁰ Дашко Н.С. Домінанти мовної картини світу в новелах Богдана Мельничука (на прикладі аналізу збірки «Суд без суду»). Slavica Wratislaviensia CLXXV. Wrocław, 2022. S.197-205. (Index Copernicus, ERIH+).

Варто зазначити, що результати цього дослідження було використано в навчальному процесі УМСФ, зокрема при вивченні курсу з риторики (тема «Риторичні фігури і тропи»), прочитаних Дашко Н.С. для слухачів груп МП19-2, МП20-1 (ННІ права та міжнародно-правових відносин, ПС21-1,2 (факультету управління) та ФЛ19-1,2 (факультету економіки, бізнесу та міжнародних відносин).

3.1.3 Синкретизм художньої парадигми масової культури

Масова культура стає мейнстримом постмодерного світу, що зумовлює пошуки форм осмислення реальності, несхожої на світ попередніх століть, коли художня культура прагла відобразити те, що оточувало людину, обираючи домінантні для кожної епохи чи стилю принципи відтворення світу. Постмодернізм з його орієнтацією на децентрацію, деконструкцію, інтертекстуальність та інтермедальність сфокусований на моделюванні реальності, її віртуалізації. Це, з одного боку, ускладнює художні форми втілення сучасного світу, а з іншого – формує тенденцію спрощення художньої мови, щоб зробити її зрозумілою і цікавою для широкого кола споживачів культури. В епоху постмодернізму елітарний та масовий шари культури вступають в активну взаємодію, народжуючи нові дивні гібридні жанри, види, навіть роди художньої культури, в яких межа між елітарним і масовим мисленням стає примарною. Саме тому дуже актуальним стає дослідження механізмів впливу художньої культури на споживача, вивчення процесів інтеракції елітарної та масової культур в конкретних художніх явищах.

Сучасна масова культура має досить точний діапазон жанрів, тем, типів персонажів, стилів, орієнтованих на усереднені інтелектуальні та естетичні уподобання, які не передбачають готовності до сприйняття неординарних, зрозумілих лише еліті образотворчих засобів. Об'єктом нашого дослідження став детектив, що вже декілька століть посідає перше місце у споживача масової художньої продукції. Захоплююча інтрига, можливість для споживача цієї художньої продукції відчувати власну значущість і кмітливість і розгадати таємницю, що завжди знаходиться в центрі детективного сюжету,

невигадливий стиль, продумана, але не занадто ускладнена композиція, відомі архетипові стереотипні персонажі всезнаючого детектива або детектива-інтелектуала, спрощена психологія героїв, що не відволікає від головного завдання – розгадки злочину, побудований на оформлювальних шаблонах дизайн, як правило, недорогих видань такої літератури забезпечують їй постійний масовий успіх. Не дивно, що у багатьох країнах саме детективні романи лідирують у читацькому попиті, визначаючи видавничу та комерційну політику у сфері художньої літератури. Характеризуючи присвячений детективній літературі двотомний *Dictionnaire des littératures policières*⁷¹ Клода Мепледа, що вийшов вже двома виданнями (2003, 2007), автор Передмови Даніель Пеннак, називає неозорий материк детективної прози “un roman sans fin” («романом без кінця»)⁷². При цьому досить складно виділити абсолютного лідера читацької популярності.

Проте є й вражаючі винятки. Так, у сучасній Франції, де щорічно виходить від 1500 до 1800 детективів, вже 12 років поспіль незаперечним лідером за кількістю продажів (понад 1.5.млн) і тиражем у сотні тисяч екземплярів є 49-річний Гійом Мюссо, який став знаменитим з моменту публікації в 2004 р. свого другого роману *Et après* («І після»), який відразу був перекладений більш ніж 20 мовами, екранізований і розійшовся світом тримільйонним тиражем. З того часу щороку навесні Гійом Мюссо пропонує своєму читачеві новий роман, який чекають з нетерпінням і який вже свідомо приречений на успіх і стає бестселером. Винятком був лише 2023 рік, який письменник присвятив іншому роду своєї діяльності, викладанню, зосередивши увагу на вихованні двох своїх дітей, життя яких, за словами закоханого в літературу трудоголіка Гійома Мюссо, проходило повз нього. Проте вже анонсовано вихід 5 березня 2024 року нового роману письменника *Quelqu'un d'autre* («Хтось інший»), зміст якого поки що тримають у секреті,

⁷¹ «Словник детективної літератури»

⁷² Mesplède Claude. (Dir.). *Dictionnaire des littératures policières*. Nantes: Joseph K., coll. “Temps noir”? 2003.]

зберігаючи інтригу та створюючи флер таємниці навколо нового опусу. На даний момент Гійом Мюссо є автором 21 роману.

Незвичайній популярності «письменника номер один», як називають у Франції Гійома Мюссо, сприяють цифрові видання його книг та екранізації практично всіх його романів, а також сучасні інформаційні технології, інтерактивний діалог письменника з читачем через персональний сайт та систему соцмереж, інтерв'ю по радіо та телебаченню, які максимально розширюють коло читачів. Останній роман *Angélique* («Анжеліка») (2022) опинився на четвертому місці з продажу всіх книг у Франції за останні 12 років. А журнал “*Lire. Magazine littéraire*” включив «Анжеліку» до «100 книжок року».

Незважаючи на те, що інтерес до детективної літератури у Франції не тільки не згасає, а й зростає, про що свідчать численні статті, монографії, дисертації, які вийшли у Франції вже у третьому тисячолітті (Ж. Боду, А. Ванонсіні, С. Дюлу, Е. Делавернь, Б.Тадьє, І. Рейтер, Л.Ломбар, В.Платіні, Т. Марікур, Л. Марку, Р. Перен, Л. Болтанські, А.-М. Еме, Ф. Коркюфф, М. Белкаїд, М.-К. Обер і Н. Бьона та ін.), і всупереч буквально світовій популярності Г. Мюссо, твори якого перекладені вже 47 мовами світу, детективні романи письменника поки не стали предметом наукового осмислення. Ім'я Гійома Мюссо відсутнє практично у всіх різноманітних переліках та побудованих на їх основі типологіях детективу. Його немає ані в двотомному енциклопедичному *Dictionnaire des littératures policières*, або як його фамільярно називають “*le Mesplède*” чи “*le DILIPO*”, на 2000 сторінок якого містяться 3000 статей. Не фігурує ім'я письменника і на знаменитому інтернет-порталі *Portal du polar*; немає Мюссо і серед тих письменників, про яких розмірковує Філіп Коркюфф у соціолітературному дослідженні *Polars, philosophie et critique sociale*⁷³ і в докторській дисертації Мерім Белкаїд⁷⁴.

⁷³ «Детективи, філософія та соціальна критика»: Corcuff Philippe. *Polars, philosophie et critique sociale*. Paris: Textuel, 2013.

⁷⁴ Belkaïd Meryme. *L'effacement du réel dans la fiction policière contemporaine*. (Torino Benacquista, Pascal Garnier, Marcus Malte, Fred Vargas та Tanguy Viel). (Phd Thèse). Paris: Un-té ParisIII-Sorbonne Nouvelle, 2012.

Мюссо не згадано у відомому дослідженні Брюно Бланкемана, присвяченому французькому роману XXI ст. Але, якщо у випадку з дослідженням Бланкемана це можна пояснити тим, що популярність прийшла до Мюссо саме в рік виходу монографії, то відсутність імені автора найпопулярніших сьогодні у Франції детективних романів в інших дослідженнях навряд чи піддається поясненню. Навіть у другому виданні *Dictionnaire du roman populaire francophone*⁷⁵, що нараховує 512 с., ім'я Мюссо, якого не було у виданні цього словника у 2007 р., з'являється серед нових авторів і навіть потрапляє там на перше місце, але не як письменника, що пише детективи, а як представника «популярної літератури», що тлумачиться синонімічно поняттю масового читива, бо головним критерієм є успіх у читача (*Succès populaire*).

Правда, статистика як точна наука коригує спостереження літературних критиків і не оминає романи Гійома Мюссо. Так, не випадково у щорічних звітах Національного синдикату книжкових видань SNE (*Syndicat national de l'édition*) у рубриці «Аналіз продажів по секторах» саме «Література», на яку припадає 23% продажів усіх книг, і насамперед, детективна література («*Espionnage, policiers, romans noirs, thrillers*»), традиційно стоїть на першому місці. У цих звітах Гійом Мюссо посідає перше місце серед французьких зірок цього виду читання⁷⁶. Саме на платформах, що аналізують читацький попит та популярність детективної прози у Франції та в інших країнах світу, ім'я Гійома Мюссо завжди у лідерах. Так, на сайті *Popular 2022 Romantic Suspense Books* у рубриці роман-саспенс представлені всі романи Г. Мюссо⁷⁷.

Можливо, однією з причин неуваги до Гійому Мюссо з боку літературної науки є термінологічна невизначеність самих номінацій різновидів детективної прози, які оформилися в літературознавстві: як загальноприйнятих, так і тих, що з'явилися і продовжують з'являтися останнім

⁷⁵Compère Daniel. (Dir.). *Dictionnaire du roman populaire francophone*. Paris: Nouveau monde editions, 2021.

⁷⁶Chiffres clés de l'édition — Syndicat national de l'édition 2019, 2019. URL : <https://www.sne.fr/economie/chiffres-cles>

⁷⁷Popular 2022 Romantic Suspense Books. URL : <https://www.goodreads.com/shelf/show/2022-romantic-suspense>

часом. Наприклад, у Франції ще в 1970-х роках поряд з дефініцією “*roman policier*” (детектив) виникли і нові жанрові визначення, “*polar*”, “*rompol*”. Авторами першого визначення – *поляр (polar)* стали письменники та кінематографісти, які хотіли відокремити детектив від поняття роман. Другий термін – *ромполь (rompol)* об'єднав першу частину двох слів: «роман» (*roman*) і «поліцейський, детективний» (*policier*). Терміни прижилися, використовуються в антологіях, словниках, спрямовуючи зусилля дослідників цих жанрових модифікацій детектива. Обширна бібліографія з вивчення саме «поляра» міститься, скажімо, у книзі А. Бонмезона та Д. Фонданеша. Науковому осмисленню картини розвитку детективної прози сприяє і регулярне уточнення та доповнення інформації на інтернет-порталі *Portal du polar*, де постійно оновлюються рубрики *Typologie du roman policier*, *Études du genre et bibliographies*, *Critiques et historiens du genre*, *Collections de littérature policière*, *Revue, journaux, magazines, fanzines*, *Prix littéraires*, *salons, institutions, Associations, Auteurs, Romans, Personnages de fiction, Traducteurs*⁷⁸.

У пошуках точної термінології дослідники пропонують численні класифікації та типології детективних творів, які, чим далі, тим більше розширюються, включаючи все нові номінації жанрових модифікацій. Якщо Цветан Тодоров у 1971 р. виділив чотири типи детективного роману: *Roman à enigme, roman noir, le thriller et le roman d'espionnage*⁷⁹, у *Панорамі різних жанрів детективу* (2015) зазначено 7 жанрових модифікацій детективу: трилер, чорний роман, науковий детектив (*Le roman policier scientifique*), шпигунський роман, гумористичний детектив (*La comédie policière*), історичний детектив, кримінальний роман⁸⁰. Андре Ванонсіні⁸¹ виділяє ще й внутрішньомодифікаційні різновиди саспенса: політичний роман-саспенс,

⁷⁸ Типологія детективного роману, Жанрові дослідження та бібліографії, Критики та історики жанру, Збірки детективної літератури, Рецензії, газети, журнали, фанзіни, Літературні премії, салони, установи, Асоціації, Автори, Романи, Персонажі творів, Перекладачі.

⁷⁹ Роман з таємницею, чорний роман (нуар), трилер, шпигунський роман: Todorov Tzvetan. *Poétique de la prose*. Paris: Ed. du Seuil, 1971.

⁸⁰ *Panorama des différents genres du roman policier*. URL : <https://alivreouvert.net/2015/06/29/panorama-des-differents-genres-du-roman-policier/>

⁸¹ Vanoncini André. *Le roman policier, (QUE SAIS-JE ?)*. Paris: Presses Universitaires de France, 2002.

юридичний роман-саспенс, шпигунський роман-саспенс тощо. Деякі дослідники вирізняють жанрові різновиди детективної літератури в залежності від національної прописки. Так, в дисертації Лоїса Марку, присвяченій аналізу своєрідності грецького детективу (*le roman policier grec*), виявлено відмінності жанрової парадигми грецького варіанту від англійського детективного роману (*le detective novel britannique*), французького роману розслідування (*le roman de détection français*), англо-американського нуара або трилера (*le roman noir ou le thriller anglo-américain*), італійського «жовтого роману» – джало (*le giallo italien*), «кузена» американського худаніта з картинками⁸². У численних типологіях сучасних форм детективів, таких, як нуар, трилер, крутий детектив, психологічний детектив, соціальний детектив тощо, не припиняються дискусії про право називати їх детективами.

Незавидній долі детективної прози Г. Мюссо, яка так і не стала предметом серйозного літературознавчого осмислення, багато в чому сприяє нетрафаретність жанрової парадигми його романів, що геть не співпадає з виділеними дослідниками матрицями жанрових модифікацій детективної прози, виключаючи письменника з аналітичного ряду в різних класифікаціях жанру. Знаковим у цьому аспекті є той факт, що твори молодшого брата письменника – Валентина Мюссо, який теж пише детективи, але створює їх за чіткими правилами жанру, потрапляють у сучасні антології та класифікації детективної прози. Однак, виводячи Г. Мюссо за межі наукового дискурсу, дослідники мимоволі впадають у гріх, про який, з іншого приводу пише Федеріко Таррагоні, рецензент цікавого дослідження Філіпа Коркюффа «Детективи, філософія та соціальна критика»: “*Cependant l’ambition théorique, presque démesurée, en vient à reposer sur une base empirique restreinte, au risque de déséquilibrer l’architecture démonstrative et de frôler la surinterprétation*”⁸³ До

⁸² Marcou Loïc. *Le roman policier grec (1953-2013). Les enjeux littéraires du genre policier en grèce.* (Phd Thèse). Université Paris-Sorbonne École doctorale I: Mondes anciens et médiévaux UFR des Études grecques, 2014.

⁸³ «Тим часом теоретичні амбіції, майже безмірні, спочивають на обмеженій емпіричній базі, ризикуючи зруйнувати демонстративну архітектуру і опинитися на межі над-інтерпретації» Tarragoni Federico. (2013). Philippe Corcuff, *Polars, Philosophie et critique sociale Textuel*, 2013, 208 p. *Revue Projet*, 4 (N° 341), 94-95, p.95.

того ж, читацький критерій оцінки літературного явища ніхто не скасовував, і, якщо мільйони людей на планеті у захваті від детективів Г. Мюссо, це означає, що сам феномен заслуговує як мінімум на увагу вчених.

В Україні, де перекладено п'ять романів Г. Мюссо: *Поклик янгола* (2015), *Після...* (2019), *Дівчина та ніч* (2019), *Таємниче життя письменників* (2020), *Квартира в Парижі* (2021), наукове вивчення творчості письменника ще практично не розпочато. Окремі рекламні публікації про вихід українського перекладу романів письменника, що час від часу з'являються на різних інтернет-платформах, або анотації змісту перекладеного українською твору письменника скоріше виконують чисто інформаційну та рекламну аніж дослідницьку функцію. Певний внесок у справу осмислення феномена Г. Мюссо вносять спроби лінгвістів-перекладознавців виявити лексичні особливості стилю Г. Мюссо в контексті визначення характерних лінгвістичних особливостей іноземної прози, яку перекладають українською, або в аспекті аналізу мовних форм міжтекстових зв'язків як засобу підсилення ефекту саспенсу⁸⁴. Літературознавчий дискурс про творчість Гійома Мюссо обмежений короткими біографічними довідками, або фрагментами інтерв'ю письменника, як у хрестоматії для студентів вищих навчальних закладів, підготовленої В. І. Фесенко⁸⁵. Отже творчість письменника залишається мало осмисленою наукою як на батьківщині Мюссо, так і в Україні.

Цілком очевидно, що у такому контексті залишається не вивченою проблема визначення жанру творів письменника, що характеризується побіжно, як правило, тільки на так званій 4-й сторінці обкладинки (*Quatrième de couverture*), де, за видавничою традицією Франції, розміщують короткі

⁸⁴ Венгринюк М.І., Мельник О.М. Іншомовна лексика в сучасному перекладознавчому аспекті, Актуальні проблеми філології. (с. 144-147). Чернівці, 2016; Гордієнко О. І. Міжтекстові зв'язки як засіб реалізації ефекту саспенсу в сентиментально-пригодницькому романі Г. Мюссо, *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Вип. 43. (с. 74-76). Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014; Скарбек Ольга (. Особливості відтворення займенникових дієслів в перекладі роману Гійома Мюссо «Поклик янгола». Я.Т.Билиця, О.Я.Остапович (Ред.), *Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2016): матеріали III Міжнародної наукової конференції*. (с. 393-397). Івано-Франківськ: ТОВ"ВГЦ «Просвіта», 2016.

цитати з відгуків про твір, що з'явилися в пресі як реакція на вихід роману. Саме там твори Мюссо одержують такі жанрові визначення: «чистий саспенс» про *L'Inconnue de la Seine* («Невідома з Сени»), «романтичний трилер» про *L'appel de l'ange* («Поклик ангела»), «екшен», “un véritable page-turner”⁸⁶ про *Et Après* («І після...»), а українська лінгвістка О. Гордієнко взагалі означила твори письменника як сентиментально-пригодницький роман, хоча і розглядала мовні форми, що сприяють створенню ефекту саспенсу. Сам письменник заявив якимось в інтерв'ю 2006 р., що мріє написати великий готичний роман⁸⁷.

Не викликає сумнівів необхідність дослідження жанрової парадигми письменника, розгадки популярності Гійома Мюссо, природи його феномена та пошуку відповіді на питання, чому, враховуючи всі викладені факти, письменник так і не потрапив до численних сучасних антологій та словників детективів, до наукових студій типології жанрової системи детективної літератури, у поле зору університетської критики. Ці проблеми й опинилися у фокусі нашого аналізу⁸⁸

Несхожість з традиційним жанровим контентом і канонами детективної прози у різних її модифікаціях робить Гійома Мюссо «якимось іншим» (quelqu'un d'autre). Виявлення особливостей жанрової парадигми неординарних детективних романів письменника актуально і в аспекті побудови нових типологій детективної прози, і в науковому осмисленні загальної картини французької літератури третього тисячоліття, і в літературознавчому вивченні самотутньої творчості найпопулярнішого у

⁸⁶ «Справжній перегортач сторінок»; page-turner – синонім трилера.

⁸⁷ “Un jour, j'aimerais écrire un grand roman gothique” : Comme au cinéma. Interview de Guillaume Musso. Propos recueillis par Mélanie Carpentier pour Evéne.fr. (2006). URL : <http://www.evene.fr/livres/actualite/interview-guillaume-musso-ecrivain-seras-tu-la-290.php>.

⁸⁸ Kalashnikova Olga. «Quelqu'un d'autre»: le paradigme des romans policiers de Guillaume Musso/ Alfred Nobel University Journal. Filology. 2(28). PP. 58-76. URL: <https://phil.duan.edu.ua/index.php/uk/arkhiv/140-2024-2/133-alfred-nobel-university-journal-of-philology-2024-2-28>

сьогоднішній Франції детективщика, і в теоретичному аналізі природи масової культури та механізмів її впливу на читача.

Використання інтертекстуального, біографічного, типологічного методів дослідження дозволило позначити особливості парадигми неординарних детективних романів письменника, виявити риси поетики Мюссо, відмінні від жанрової матриці детективу.

Орієнтація на смаки і «горизонт очікування» як елітарного, так і масового читача, дозволяє письменнику активно експериментувати з поетикою детектива як одного з нейрегулярніших і найканонічніших жанрів.

Порушення канонів починається в романах Гійома Мюссо з руйнування канонічної схеми класичного детективу, де головну роль має відігравати загадка та процес її розкриття детективом чи поліцією, які виступають у ролі представників державних інституцій, що відновлюють справедливий порядок речей (класичні детективи Конан Дойля, Агати Крісті, Жоржа Сіменона). Мюссо відмовляється від цієї ключової для детектива XIX-XX ст. фігури організатора або відновника порядку і показує справжній хаос сучасного суспільства, де кожна людина полишена на саму себе і тільки сама може влаштувати свою долю. У такому виборі автора далось взнаки прагнення показати в детективі проблеми та виразки суспільства, що живе за законами індивідуалізму. Саме це пояснює перенесення письменником фокусу розслідування з анатомії злочину на анатомію суспільства. В такому контексті роль слідчого віддано персонажам, професія яких сфокусована на проблемах суспільної психології, соціальної несправедливості, політичних причинах людських нещасть: психоаналітикам, лікарям, письменникам, знавцям міфології (*Parce que je t'aime* («Тому що я люблю тебе»), *Je reviens te chercher*, («Я прийду тебе шукати»), *L'Inconnue de la Seine* («Невідома з Сени»). Атмосфера постінго психологічного напруження, в якому живе людина XXI ст., зумовлює увагу письменника до паранормальних станів: кома, гіпноз, клінічна смерть, сеанси у психоаналітика з реконструкцією тих моментів життя, які свідомість витісняє у несвідоме і які не дають людині вийти з піку

депресії, виявляються ключовими моментами сюжетів *Parce que je t'aime* («Тому що я люблю тебе»), *La fille de papier* («Паперова дівчина»), *Je reviens te chercher*, («Я прийду тебе шукати»).

У фокусі розкриття злочину або загадкового зникнення у Мюссо опиняється дослідження психологічних причин злочину, яке, на думку, Чапека, руйнує детективний роман: «Детективні романи не мають до гріха жодного відношення. ...Як тільки письменник починає цікавитися душею злочинця, він залишає ґрунт детективного роману». Для автора захоплюючих детективних історій Гійома Мюссо саме душа героїв і зумовлені негараздами життя, соціальними та побутовими проблемами процеси, що вирують у душах персонажів, становлять головний об'єкт уваги та аналізу.

Романічна складова творів письменника визначає неодмінну для його романів любовну інтригу, теж малохарактерну для класичного детективу і таку, що руйнує звичну жанрову конструкцію. Любовна інтрига є сюжетотворчою в *Seras-tu là?*, *Parce que je t'aime*, *Je reviens te chercher*, *Que serais-je sans toi?*, *Et après*, *L'appel de l'ange*, *7 ans après*. Як каже сам письменник, «*Je n'imagine pas écrire un livre qui ne comporte pas une histoire d'amour... L'histoire d'amour provoque et résout tout*»⁸⁹. Історія кохання в його романах переривається якоюсь трагічною подією, розводячи люблячих людей і руйнуючи їхнє життя. Але саме любов зрештою стає запорукою можливого щастя, готуючи несподівані розв'язки.

Подібне поєднання роману як історії кохання, у класичному першозначенні, та детективу як послідовного розслідування злочину зумовлене ще однією важливою незвичною для різних модифікацій детективу рисою жанрової парадигми романів Мюссо: демонстративною, вражаючою інтертекстуальністю, точніше, інтермедіальністю, оскільки до орбіти генотексту Мюссо залучено і літературу (їй завжди віддається чільне місце), і

⁸⁹ «Я не уявляю собі книгу без любовного сюжету... бо саме історія кохання провокує і розв'язує все»: Solletty Marion. (2012, Avril 5). Les quatre clés des romans de Guillaume Musso. Francetvinfo. URL: http://www.francetvinfo.fr/les-quatre-cles-des-romans-de-guillaume-musso_80253.html

кіно (особливо Гічкок), і музику, і графіку сучасного цифрового тексту, що формує особливу роль візуалізованої мови сучасних гаджетів у текстах Г. Мюссо.

Основні претексти генотексту Мюссо своєрідно виділені романістом, який виносить їх у паратекст, що є важливої частини жанрової структури його романів. Саме там, у першу чергу, названо та процитовано ті претексти, які, з одного боку, характеризують світобачення самого автора, а з іншого, чітко співвіднесені з адресатом його творів: «Грозовий перевал» Емілії Бронте, «Десять негреньят» Агати Крісті, «Кохання лорда» Альбера Коена, романи Ф.Достоевського та Л.Толстого, «Вихованням почуттів» та «Пані Боварі» Г.Флобера. тут і класичні, знакові для світової культури Вільям Шекспір, Анатоль Франс, Луї Арагон, Емілі Елізабет Дікінсон, Маріо Варгас Льос, Сомерсет Моем (романи *Demain; Que serais-je sans toi?; Seras-tu là?; L'appel de l'ange; Parce que je t'aime; Central Park*); і відомі своїми психоаналітичними пристрастями скандальний Генрі Міллер (*La fille du papier*) і «король жахів» Стівен Кінг (*L'instant présent*); і каталонський письменник і композитор Карлос Руїс Сафон, роман якого *La sombra del viento* («Тінь вітру») 2001 р., процитований в епіграфі до роману Мюссо *Je reviens te chercher* (2008), був перекладений більш ніж 40 мовами і став найпопулярнішою після Дон Кіхота книгою в Іспанії. Тут і незаперечний для Мюссо авторитет Альфред Гічкок (*7 ans après*), естетика фільмів якого, неодноразово згаданих в основному тексті творів Мюссо, вплинула на поетику незвичайних романів французького письменника; тут і просто анонімний напис на лавці у Central Park (*Sauve-moi*), і Ромен Гарі, цитата з *La Promesse de l'aube*⁹⁰ якого стає епіграфом до *L'Inconnue de la Seine* («Невідома з Сени»). Сам добір імен і текстів для титульних епіграфів до романів письменника свідчить про орієнтацію Мюссо як на масового читача, так й на інтелектуалів.

⁹⁰ «Обіцянка на світанку» (1960 р.)

Епіграфи, де процитовані претексти, запускають механізм гри з читачем, який має відчутти сенс процитованого в епіграфі, пригадати, що він знає про автора висловлювання, потім, починаючи читати роман, спробувати зрозуміти, до чого його готував епіграф і чи це відбувається дійсно в сюжеті. Крім того, у наступних главах роману з'являються нові епіграфи, які пропонують свій ключ до подій, при чому іноді нові ракурси, позначені наступним епіграфом, вступають у протиріччя з тою моделлю, що вже сформувалася у читацькій свідомості. Отже, процес стає дедалі більш напруженим, і читач вимушений постійно маневрувати між різними смислами, щоб знайти правильну відповідь. Прийом постійного «спілкування» читача з епіграфами, які треба читати не один раз по ходу розвитку подій роману, використовується письменником не лише для того, щоб зберігати інтерес до розплутування інтриги, а й з просвітницькою метою. Це декларовано самим письменником у фіналі роману «Поклик ангела», гл. *“Des lieux et des gens”* («Місця і люди»): *“Un dernier mot. Depuis des années, je note les phrases qui me font rêver ou rire, qui m’émouvant ou même m’impressionnent. Elles viennent, livre après livre, appuyer ce que j’essaie de transmettre à travers un chapitre ou un autre. Les lecteurs français et étrangers s’y sont attachés et je reçois de plus en plus de messages me demandant d’où je les tire. C’est pourquoi l’on trouvera ci-après une liste de références. Je suis heureux que ces exergues soient des portes ouvertes sur l’univers d’un autre auteur”*⁹¹. Завершується роман окремою главою *“Références”* («Посилання»), де зазначено автора, рік і місце публікації, назву твору, звідки обрано епіграф до кожної глави роману. І вже не так важливо, елітарний чи взятий з репертуару масової літератури процитований в епіграфі твір допоможе читачеві знайти ключ до таємниці.

⁹¹«І наостанок. Роками я записую фрази, які змушують мене мріяти чи сміятися, які зворушують мене чи навіть вражають. Вони приходять то в одній книзі, то в іншій, щоб підтримати те, що я намагаюся донести через ту чи іншу главу. Французькі та іноземні читачі звикли до них, і я отримую все більше месиджів із запитанням, звідки я їх узяв. Ось чому нижче ви знайдете список посилань. Я був би щасливим, якби ці пояснення до епіграфів відкрили двері у світ якогось іншого автора»: Musso G. *L’appel de l’ange*. Paris: XO Editions, 2011, p.387.

В основному тексті романів «чужий тест» часто представлений архетипами «мильних опер» та класичних сюжетів, що увійшли до стереотипного пласта колективного несвідомого людства.

Кінотекст, що відображує відеосприйняття реального світу, є важливою складовою життя сучасної людини, отже Мюсо активно включає і його до свого генотексту. Культовим для французького письменника є кінематограф Альфреда Гічкока, який заражає Мюссо інтересом до особливого, кінематографічного, побудованого на швидкій зміні кадрів та точки бачення подій зображення незвичайного, що знаходиться на межі нормального та паранормального. Психологічні, побудовані зі знанням законів психоаналізу трилери режисера, насичені атмосферою саспенсу, звучать відлунням в естетиці романів Гійома Мюссо, жанр яких, як і жанр гічкоківських шедеврів *Психо*, *Птахи*, не піддається однозначному визначенню.

Для «кінематографічного письма» Мюссо характерним є прийом монтажу, постійної зміни фокусу «камери» і переключення уваги читача з одного епізоду на інший, коли епізоди відбуваються паралельно в різних локаціях і в різних часових зонах, що підкреслено в графіці текстів романів: **“San Francisco 21 h 30...Paris 7 h 30”**⁹² (*L'appel de l'ange*)

На зорове сприйняття тексту читачем, який, як і в кіно, бачить різночасові події, впливають виділені у назвах глав роману флешбеки – “Alyson. Premier flash-back; Evie. Deuxieme flash-back; Mark & Connor. Premier flash-back”⁹³ (*Parce que je t'aime*), які до того ж графічно виокремлені в самому тексті глав іншим видом шрифту. Підказаний графікою тексту і назвою глав прийом проковує читача на спроби самотійно скласти пазл, стимулюючи роботу аналітичних механізмів сприйняття сюжету.

Кінематографом продиктоване і графічне рішення опису епізодів брифінгів з героями «Тому що я кохаю тебе», коли шрифт фактично народжує

⁹² «Сан Франциско. 21:30 ...Париж 7:30»: Musso G. *L'appel de l'ange*. Paris: XO Editions, 2011, p.29, 36.

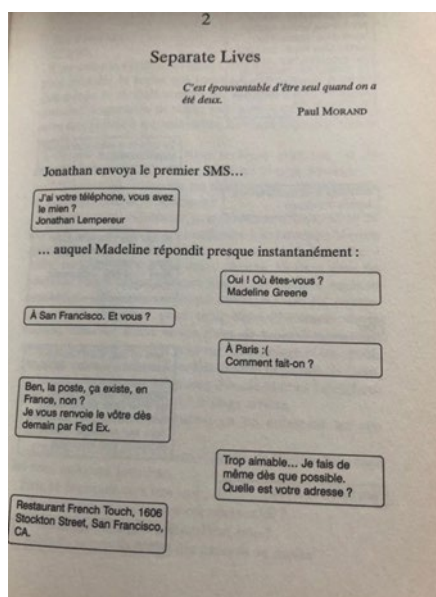
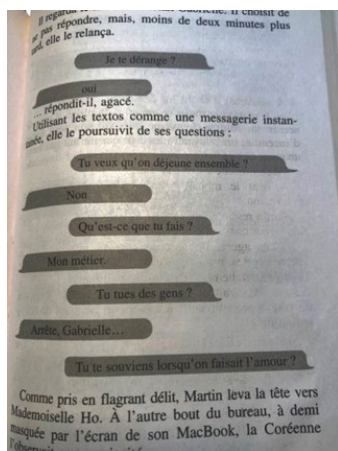
⁹³ «Елісон. Перший флешбек; Еві. Другий флешбек; Марк і Коннор. Перший флеш бек»: Musso G. *Parce que je t'aime*. Paris: XO Editions, 2007, p.115-117.

анімаційний ефект, передаючи і сполох камери “FLASH”, і багатоголосний симультанний потік питань від різних медіа:” **FLASH- FLASH- FLASH** Alyson! *Par ici, Alyson! FLASH- FLASH Vous tenez le coup, Alyson? FLASH Quelles relations aviez-vous avec votre PÈRE? Il paraît que vous étiez fâchés. Et la DROGUE, c’est fini? Alyson! FLASH- FLASH*⁹⁴

Складна графіка тексту в романах Мюссо спрямована на те, щоб побудувати кінокадр, тому що твори письменника – це фактично готовий сценарний план і для режисера, і для оператора.

Відмінною рисою жанрової парадигми детективів Мюссо є «письмо в картинках» – особлива графіка текстів його романів, яка відтворює різні форми сучасного цифрового тексту, візуалізованого в творах письменника. Графічно оформлені різні дискурси: репортажі з медіа, СМС телефонів, скріншоти з текстом електронних листів, записки, нібито наклеєні в тесті творів, схеми, намальовані від руки, ресторанный меню, етикетки шампанського, фотографії татуажу, відео з *YouTube* і т.д. – перетворюють процес читання роману не лише на стрімке слідування захоплюючій інтризі, а й на відео сприйняття того, що відбувається.

⁹⁴«ФЛЕШ-ФЛЕШ-ФЛЕШ Елісон! Сюди, Елісон! ФЛЕШ-ФЛЕШ Ти тримаєшся, Елісон? ФЛЕШ Які у вас були стосунки з БАТЬКОМ? Здавалося, ти розлютилася. АНАРКОТИКИ закінчилися? Елісон! ФЛЕШ-ФЛЕШ» Musso G. Parce que je t'aime. Paris: XO Editions, 2007, p.78.

Так, вступаючи на чужі території, творячи свій фенотекст з різних текстів культури, змішуючи різні культурні коди та жанри, Мюссо руйнує герметизм жанрової конструкції детективу як одного з найканонічніших і регулярних жанрів, і створює свої психоаналітичні детективи. Цей нехарактерний для детектива у різних його жанрових модифікаціях багатошаровий дискурс, що поєднує різні регістри і коди великого Тексту культури: літературний, рекламний, науковий, кінематографічний, музичний – максимально розширює сприйняття читача, оскільки, як стверджував Маршалл Маклюен, канал повідомлення і є суть повідомлення.

Інтертекстуальність допомагає письменнику грати з читачем «у чотири руки». Сам письменник неодноразово говорив про це у своїх численних інтерв'ю: “L’écriture est un jeu qui se joue à deux. Paul Auster disait qu’un roman est une contribution à part égale entre celui qui l’écrit et celui qui le lit”⁹⁵. Однак, зберігаючи канонічну для жанру адресовану читачеві пропозицію зіграти у гру з розгадки таємниці та імені злочинця, Мюссо підключає до такої забавки гру з претекстами, змушуючи читача шукати розгадку через назву розділів, епіграфи, літературні алюзії, якими сповнені тексти всіх романів письменника,

⁹⁵ «Письмо — це гра, в яку грають двоє. Поль Остер сказав, що роман — це рівний внесок того, хто його пише, і того, хто його читає»: Guillaume Musso : “Ça m’exaspère les gens qui s’arrogent le droit de dire qui est écrivain et qui ne l’est pas” (2019, Avril 2). Franceinfo Radio France. URL : https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/le-monde-d-elodie/guillaume-musso-ca-mexaspere-les-gens-qui-s-arrogent-le-droit-de-dire-qui-est-ecrivain-et-qui-ne-l-est-pas_3239561.html

позначених літературністю. Часто самі назви його романів вже запускають механізм гри у впізнавання першоджерела, який підказує і сюжет, і тональність роману. Ця гра має і просвітницьку по відношенню до читача функцію, змушуючи його не тільки впізнавати і пригадувати тексти різних творів, а й дізнаватися про невідомі йому літературні твори, що потрапили до структури романів, на перший погляд, розрахованих на масового читача.

Активна роль читача зумовлює бажання письменника бути почутим багатьма, а не вузьким колом знавців літератури. Установка на використання ґештальтів масової літератури для Мюссо принципова позиція. В одному з своїх перших інтерв'ю *Franceinfo* письменник пояснює важливість подібного принципу: “J’ai toujours essayé de faire cours aux 30 élèves de ma classe et pas seulement aux dix du premier rang. L’écriture, c’est un peu pareil. C’est facile d’écrire pour un tout petit nombre, c’est difficile d’arriver à écrire pour tout le monde.”⁹⁶. Мюссо усвідомлено орієнтується на різні читацькі верстви: і еліту, і масового читача, декларуючи це у багатьох своїх інтерв'ю як програмну установку. Відповідаючи на запитання кореспондента *L'Express* Анес Лоран, Мюссо зауважив: “C’est difficile de faire une “sociologisation”. Je suis lu par des gens qui ont des niveaux culturels et économiques complètement différents, venus d’horizons divers, des ados, des profs de fac, des grands-mères... et dans 40 pays. A un instant T, mes livres les fédèrent, alors qu’ils y cherchent des plaisirs différents”⁹⁷. Підзаголовок до цього інтерв'ю формулює важливу роль письменника, як її бачить Г.Мюссо: “*L’écrivain aux 35 millions de livres vendus revendique son rôle*

⁹⁶ «Я завжди намагався навчати 30 учнів у своєму класі, а не лише десятих у першому ряду. Письмо – це майже те саме. Легко писати для небагатьох, важко навчитися писати для всіх»: Guillaume Musso : “Ça m’exaspère les gens qui s’arrogent le droit de dire qui est écrivain et qui ne l’est pas” (2019, Avril 2). Franceinfo Radio France. URL : https://www.francetvinfo.fr/replay-radio/le-monde-d-elodie/guillaume-musso-ca-mexaspere-les-gens-qui-s-arrogent-le-droit-de-dire-qui-est-ecrivain-et-qui-ne-l-est-pas_3239561.html

⁹⁷ «Важко здійснити “соціологізацію”. Мене читають люди з абсолютно різним культурним і економічним рівнем, з різним походженням, підлітки, викладачі коледжу, бабусі... і в 40 країнах. У певний момент мої книги об’єднують їх, хоча вони шукають різних задовольнень»: “L’inconnue de la Seine” de Guillaume Musso : le nouveau roman de l’auteur le plus lu en France. (2021, Septembre 25). Francetvinfo. URL : https://www.francetvinfo.fr/culture/livres/roman/l-inconnue-de-la-seine-de-guillaume-musso-le-nouveau-roman-de-l-auteur-le-plus-lu-en-france_4778765.html

de "divertisseur". La meilleure manière, selon lui, de contrer l'influence grandissante des écrans"⁹⁸.

Саме ця унікальність, несхожість з іншими детективними романами і є маркером феномена Гійома Мюссо, який своєю багаторічною вражаючою незмінним читацьким успіхом творчістю доводить, що роман і детектив не такі вже далекі один від одного жанри, і сміливо включає до жанрової парадигми своїх творів і фундує роман історію кохання, і маркуючу детектив обов'язкову розгадку злочину, що зумовлює стрімкий рух сюжету. А інтермедіальність його текстів запліднює естетику романів як сучасних прозових творів, що органічно входять до постмодерністських процесів розмивання жанрових, родових, видових берегів і формування різноголосої музики нашого часу, де є місце і традиційним формам, і віртуалізації картини світу, і візуальним спробам у примарному поєднанні відтворити голос часу, що для Мюссо має програмне значення. Відповідаючи на запитання про метод написання романів, Мюссо каже: "Au début, je respire l'air du temps, je regarde des films, je lis... j'observe"⁹⁹.

У цьому багатоголосному хорі є партія і елітарної культури та її споживачів, і культури масової, популярної, яку просвітник Мюссо збагачує новими темами, знаннями, новими формами дискурсу, втілюючи у неординарній жанровій формі своїх романів характерні для постмодернізму процеси інтермедіальності, гібридизації жанрів, розмивання межі між елітарним та масовим художнім дискурсом. Будучи не тільки транслятором цього Тексту часу, а й його частиною, Мюссо, виходить із Тексту, втручаючись у реальність, і починає впливати на вже написаний Текст, змінюючи його та творячи свою історію. Можливо, саме це і забезпечує

⁹⁸ «Письменник, який продав 35 мільйонів книг, претендує на роль "розважальника". Кращий спосіб, на його думку, протистояти зростаючому впливу екранів» "L'inconnue de la Seine" de Guillaume Musso : le nouveau roman de l'auteur le plus lu en France. (2021, Septembre 25). Francetvinfo. Retrieved from https://www.francetvinfo.fr/culture/livres/roman/l-inconnue-de-la-seine-de-guillaume-musso-le-nouveau-roman-de-l-auteur-le-plus-lu-en-france_4778765.html

⁹⁹ «Спочатку я вдихаю повітря часу, я дивлюся фільми, я читаю. ...я спостерігаю»: Comme au cinéma. Interview de Guillaume Musso. Propos recueillis par Mélanie Carpentier pour Evene.fr. (2006). URL : <http://www.evene.fr/livres/actualite/interview-guillaume-musso-ecrivain-seras-tu-la-290.php>

популярність його детективним історіям, нафантазованим у формі кримінально-психоаналітичних “romans a suspense” (романів-саспенс).

3.2 Нові формати мистецтва.

3.2.1 Мультимедійні постмодерністські художні простори

Мистецтво дедалі більше стає суттєвим сегментом ринку найприбутковіших товарів. Навіть під час пандемії, коли закриття кордонів практично унеможливило нормальне функціонування міжнародної торгівлі, на мистецькому чорному ринку прибуток склав \$ 10 мільярдів доларів (€ 9 мільярдів) лише за два роки. Беручи до уваги вартість світових колекцій культурних цінностей – \$50 мільярдів (€ 45 мільярдів), легко зрозуміти, що 5% відсотків від цієї вартості, що припадають саме на нелегальну торгівлю виробами мистецтва, це величезні суми, які краще було б спрямувати на підтримку мистецької галузі та на збереження культурної спадщини людства і кожної окремої держави, важливою складовою економічної незалежності яких є саме культурні цінності.

Мистецькі аукціони, що здійснюють процес взаємообміну між різними культурами та народами, керуючись міжнародними правилами легальної торгівлі виробами мистецтва, сприяють не тільки зближенню культур світу, а й визначенню місця арт-ринку у розвитку сучасних культурних практик. Вони стають і платформою, що протистоїть нелегальному мистецькому бізнесу.

Абсолютний рекорд з продажу арт-об'єктів встановлено цієї осені на найвідоміших світових арт-аукціонах Christie's, Sotheby's та Phillips – \$2,65 млрд. Такі гроші аукціони заробили лише протягом двох тижнів! Але для того, щоб це відбулося, працювала потужна і добре організована індустрія, що об'єднує агентів, які займаються пошуком потенційних покупців та продавців мистецьких творів; експертів, які встановлюють автентичність арт-об'єктів, автора, назву, аналізують стан збереження та визначають прогнозну вартість; PR – менеджерів, які займаються рекламною компанією з підготовки майбутніх торгів та оприлюдненням інформації щодо продажів, які відбулися; арт-критиків, які виступають на різних платформах з аналізом тих творів

мистецтва, що стали предметом продажу; аналітиків арт-ринку, які готують прогнози, враховуючи сучасні ринкові тенденції; фахівці арт-сегменту у провідних банках світу; величезної армії спеціалістів з оформлення та організації процедури проведення аукціону.

Аналітики вважають, що головними причинами рекорду осені 2021 р. стали, з одного боку, підйом арт-ринку в цілому, а з іншого – зростання світового добробуту та побоювання з приводу інфляції, що вимагає пошуку сфер надійних інвестицій грошей, серед яких однією з найголовніших є саме арт-ринок. При цьому арт-аукціони все більше привертають увагу власників криптовалюти. Так, директор торрент-клієнта BitTorrent та засновник криптовалюти TRON Джастін Сан купив знамениту скульптуру швейцарського художника Альберто Джакометті «Ніс» за \$78,4 млн.

Альберто Джакометті Скульптура, 1947, 80.9×70.5×40.6 см

Постійно зростаюча ціна на об'єкти мистецтва – типова для мистецьких аукціонів практика, коли один і той самий артефакт від одного його аукціонного продажу до наступного збільшується в ціні у геометричній прогресії (чого варті лише приклад найдорожчої на сьогодні картини – «Спаситель світу» Леонардо да Вінчі, ціна якої з \$ 60 у 1958 р. перетворилася на \$ 450 312 500 у 2017 р.), ілюструє, що придбання культурних цінностей – це найкращий та найнадійніший спосіб інвестування грошей і пояснює зацікавленість колекціонерів всього світу у придбанні бажаних картин, скульптур та інших мистецьких виробів.

Леонардо «Спаситель світу»

Естимейт - \$100 000 000

Продаж - \$ 450 312 500 (за 20 хвилин)

2013 р. - Дмитро Риболовлєв - \$ 127 000 000

2013р.-арт-дилер Ів Був'є –\$ 80 000 000

2005 р. -арт-дилери Роберт Саймон и Алекс Пэрриш –\$ 1000

1958 р.- \$ 60

Останніми роками відомі аукціонні дома фіксують зміни у репертуарі тих об'єктів культури, що привертають увагу покупців і послідовно завоюють позиції у топ-продажах, відтісняючи традиційні класичні твори живопису, графіки, скульптури.

Творцями нових живописних картин стає вже не людина, а штучний інтелект, який формує з відомих за класичними творами мотивів, композиційних рішень, поєднань кольорів та відтінків цілком прийнятні картини, що привертають увагу покупців саме своєю інноваційністю. Так, 25 жовтня 2018 р. з аукціону Christie's у Нью-Йорку було продано за \$ 10 000 картину, створену штучним інтелектом і підписану математичною формулою як авторським підписом.

Сьогодні мистецьким форматом на аукціонах стає навіть порожнеча. «Скульптура, яку можна побачити лише серцем», – так оцінив своє творіння італійський художник Сальваторе Гарау, який у травні 2021 р. продав на аукціоні «Art-Rite» в Мілані свою нематеріальну скульптуру "Io sono" («Я є») за € 15 000 (\$18 300). Сам автор наполягає на тому, що покупець скульптури отримав не повітря, а художнє творіння, тому що порожнеча, насправді, є «простором, що сповнений енергії, яка конденсується і перетворюється на частинки, коротко кажучи, на нас». А щоб ця іматеріальна невидима скульптура могла вміститися у приміщенні, треба вивільнити для неї як найменше 1,5×1,5 м. Скульптура повністю невидима, тому «не може бути відтворена в мережі або скопійована»

Знаковою подією, яка маркує революційні зміни у форматах мистецтва, що виставляється на аукціонах, стала продаж 11 березня 2021 р. з аукціону Christie's цифрового зображення під назвою «Everydays: the first 5000 day» («Щоденно: перші 5000 днів») у форматі JPEG з роздільною здатністю 21 069×21 069 пікселів. Цей колаж з 5000 цифрових зображень, що автор виставляв в інтернеті щодня протягом 13, 5 років, було виставлено за ціною у \$100, а продано за \$ 69.000.000.

Оскільки робота не має фізичного втілення та представлена виключно у формі цифрового файлу, який легко копіюється та тиражується, з аукціону продавався не сам файл з картиною, а пов'язаний з ним унікальний токен (NFT). Цей випадок відкрив еру NFT-токенів – невзаємозамінних (non-fungible token) унікальних записів у блокчейні, що засвідчують право власності на цифровий об'єкт.

Предмети цифрового мистецтва сьогодні дедалі більш популярні. У вигляді NET-токену того ж березня 2021 р. засновник і глава Twitter Джек Дорсі продав перший в історії твіт за 2,9 мільйона доларів. У першому твіті в 2006 році Дорсі написав: "Просто налаштував свій Twtter". 2021 рік завершився ще однією аукціонною подією, коли 22 грудня з аукціону Aguttes за € 107 000 як NFT-токен було продано перше в історії людства SMS – повідомлення. Воно містило лише 15 символів і 2 слова – Merry Christmas («З Різдвом»). Це повідомлення, було надіслано 22-річним програмістом Нілом Папуортом одному з керівників телекомунікаційного оператора Vodafone Річарду Джарвісу.

Так NET-токени стають ще одним способом для людини задовольнити свою мотивацію до колекціонування та володіння чимось унікальним.

Інфраструктура арт-індустрії, пов'язаної з NET-токенами, така ж розгалужена, як і традиційна система арт-ринку. Тут з'являються майданчики та маркетплейси, на яких відбувається купівля-обмін-продаж; сюди приходять традиційні аукціонні будинки типу Christie's та відкривають для традиційних колекціонерів доступ до володіння NET-токенами як сертифікатами на власність на твори і традиційного, і цифрового мистецтва. До цієї інфраструктури входять консультанти, посередники, експерти, аукціонні будинки, галеристи, навіть фахівці, які допомагають "повісити" цифрові картини в будинку або на якомусь просторі шляхом виведення на плазмовий телевізор або іншу цифрову панель.

Чи стане цифровий формат провідним у сучасному мистецтві? Чи може цифрове зображення реально існуючої картини замінити оригінал і чи варто

це робити? Що краще: фізичний чи цифровий вид буття картини? Відповідь на ці питання може дати лише практика¹⁰⁰.

Соціокультурні виклики сучасності, що постають перед людиною нинішнього буремного світу, диктують появу нових форм сприйняття та відображення дійсності, позначеної маркерами воєнних конфліктів, культурного та релігійного протистояння, екологічних катастроф. Класичні форми художнього мислення, що дозволяли системно сприймати та втілювати у художні образи реальність, поступаються місцем незвичайним форматам, які поєднують різні види художнього осмислення людиною сучасної, часто малозрозумілої реальності. Гібридизація, інтермедіальність художнього мислення як знак художньої парадигми постмодернізму залишається актуальною у третьому тисячолітті. Зростаюча роль вторинних знакових систем, вторинних мов культури, які мають особливу, як правило, більш складну структуру, ніж первинні мови, потребує детального аналізу конкретних явищ, що демонструють, як за допомогою вторинних знакових систем відбувається «моделювання» світу, в якому ми живемо, як кодується і зміст реальності.

Аналіз сучасної французької прози дозволив виявити¹⁰¹ різні ракурси симулякрового художнього мислення, показати роль живописного коду та пов'язаних із ним медіа-кодів фотографії, відео-арта, архітектури, реклами, інтернету у наративній стратегії Мішеля Уельбека, одного з провідних учасників літературного процесу Франції XXI ст. в знаковому романі «Карта і територія» (*“La Carte et le Territoire”*), що дозволило позначити деякі загальні закони характерного для постмодерністського мистецтва інтермедіального мислення та уточнити саме поняття інтермедіальності.

¹⁰⁰ Калашнікова О.Л. Нові формати мистецтва: досвід аукціонів// Proceedings of the XXII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic research, innovation and results», Prague, Czech Republic. June 07 – 10, 2022 . – 805 p. – PP. 134-137. ISBN – 979-8-88680-832-2
DOI – 10.46299/ISG.2022.1.22. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2022/06/Multidisciplinary-academic-research-innovation-and-results.pdf>

¹⁰¹ Калашнікова О.Л. Реальність крізь призму живопису: симулякри Мішеля Уельбека/ Вісник Університету імені Альфреда Нобеля.Серія: Філологічні науки, 2023. No 1 (25). – PP/ 115-130/ URL: <https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2023/1/9.pdf> [Scopus].

Актуальність аналізу загальних законів функціонування мультимедійного постмодерністського художнього простору та форм його виявлення у різних дискурсах зумовлює необхідність дослідження цієї проблеми на матеріалі такого знакового для інтермедіального художнього мислення XXI ст. роману, як «Карта і територія» М. Уельбека. Постановка такого завдання тим більш важлива, що вітчизняна наука поки практично не осмислила творчість французького письменника, незважаючи на те, що, починаючи з 2004 р. українською було перекладено деякі романи письменника: «Платформа» («Фоліо», 2004), «Елементарні частинки» («Фоліо», 2005), «Можливість острова» («Фоліо», 2007), «Розширення поля боротьби» («Всесвіт», № 3—4 за 2007 р.), «Життя як супермаркет» (2016), а у 2012 з'явився й український переклад «Карти і території». Одним з перших кроків на шляху осмислення творів Уельбека у вітчизняній науці стала невеличка стаття В. С. Мирошниченко, автор якої, зазначаючи, що проблематика творів Уельбека, як і в цілому його творчість, на жаль, практично не досліджені на пострадянському просторі, зосереджується лише на філософській темі «самотність-спілкування» у поезії, епістолярному дискурсі письменника, його романі «Платформа» [Мирошниченко, 2012]. Ім'я Уельбека фігурує у збірці «Алхімія слова живого», за редакцією В. І. Фесенко (2005), але сам жанр роботи – навчальний посібник для студентів – зумовлює, скоріше інформативний, аніж аналітичний регістр викладеного матеріалу. До того ж, «Карта і територія», написана у 2010 р., опиняється поза хронологічними межами, позначеними у назві посібника: 1945-2000 рр. А у важливій роботі В. І. Фесенко «Новітній французький роман» (2015), де розглянуто актуальні для сучасного літературного процесу Франції проблеми, твори М. Уельбека не аналізуються ані в розділі про автофікціональну форму роману, ані у студіях про пост-постмодерністський новітній роман, ані в главах про представників сучасної масової літератури. Художній матеріал романів Уельбека, на жаль, не стає об'єктом глибокого теоретичного осмислення сучасного роману у фундаментальних роботах Т. В. Бовсунівської

«Теорія літературних жанрів»(2009), «Жанрові модифікації сучасного роману» (2015). Не представлений Уельбек і у підручнику С. К. Криворучко «Література країн Західної Європи межі XX-XXI ст.»(2016).

Здійснений у рамках НДР аналіз природи взаємодії в романі М.Уельбека різних медіа-кодів, кожен з яких є лише віртуальним варіантом, симулякром реальності, дозволив показати, як формується своєрідна картина сучасного інформаційного світу як світу симулякрів в «Карті і території».

Симуляція, імітація картини реального світу, яку замінено в романі численними його «копіями копій» починається вже з найпершої апелятивної структури тексту, якою є назва твору, "*La Carte et le Territoire*", що анонсує як ключовий у романі принцип заміщення реальності (територія) її умовним зображенням (карта), позначаючи ту інтермедіальну призму, яка стане визначальною для відтворення світу у романі.

Увертюра до роману – картина головного герою роману художника Жеда Мартена «Демієн Герст і Джефф Кунс здійснюють поділ арт-ринку» – вже чітко позначає принцип технології моделювання реальності у мистецькому творі: від рекламного фото з глянцевого журналу – до картини, процес створення якої передбачає нове повернення до фотографії, – саме таким показаний алгоритм створення симулякра в «Карті і території». Реальність і живі люди в цьому алгоритмі відсутні, і картина світу народжується з численних різномедійних за своєю природою відображень відображень.

Живопис як одна з найвиразніших форм мистецького відтворення світу представлений в романі як продукт технології помноження симулякрів, яка є провідною для сучасного інформаційного суспільства, де вторинні моделюючі системи займають все більш значне місце. Саме живопис як своєрідний лакмусовий папірець дозволяє Уельбеку показати форми та способи взаємодії і впливу на сучасну людину різних медіа-зон, що формують спотворену картинку реального світу. Живопис фундує інтермедіальний романний дискурс, будучи і професією центрального героя «Карті і території»,

опиняючись у фокусі філософських дискусій персонажів роману, виявляючи свою домінуючу роль у пластичній точності опису картин і фотографій Жеда.

Рух від фотографії до живопису як шлях моделювання картини світу неодноразово римується у творі. Це і біографічна канва історії героя роману, дід якого був фотографом, а батько навчався в паризькій Школі образотворчих мистецтв і був художником форми, хоча так і не відбувся як такий. Це і творчий шлях самого Жеда Мартена, який ніби повторив і долю свого діда, і долю батька. Жед починає з фотоальбому «300 фотографій металовиробів» – «вичерпного каталогу предметів, вироблених людиною в індустріальну епоху», потім переходить до фотографій мішленівських карт, які вже є симулякром території, а на фотографіях художника Жеда Мартена створюється «копія копії», що вже не може давати ніякого уявлення про реальну територію (серія «*Мішлен-Департеман*»). Знаковою є назва жедової виставки світлин мішленівських карт «*КАРТА ЦІКАВИША ЗА ТЕРИТОРІЮ*» (“*LA CARTE EST PLUS INTÉRESSANTE QUE LE TERRITOIRE*”). Потім настає період живопису. Але, хоча у розмові з Уельбеком – персонажем роману – Жед і стверджує, що для живопису недостатньо лише об’єктів, а потрібна людина, сам художник створює портрети не на основі особистого знайомства з персонажами своїх полотен, а через посередництво первинного відображення об’єкта на фотографіях (винятком стає лише Уельбек, який є одним із персонажів роману і вже тому – теж симулякром – аватаром живого Мішеля Уельбека). Ідея симулякра-відображення римована і у серійному принципі мислення героя-художника, який працював спочатку над серією основних професій, а потім над серією корпоративних композицій. Останній період творчості Жеда Мартена контамінує-повторює ідею творчості як відображення-заміщення реальності, коли від картин Жед приходить до особливої технології щосекундної відеозйомки змін об’єктів живої рослинної природи, створюючи з тисяч фотограм таку, де, накладаючи шари численних фотографій один на одного, моделює симультанність картини руйнування світу. Потім ця ж техніка застосовується художником вже до зображення

промислових виробів, а потім і до зображення материнських плат комп'ютерів як символу постіндустріальної, інформаційної епохи, в якій ідея віртуалізації світу стала головною. Завершується творчість героя роману експериментами з фотографіями людей та іграшковими чоловічками, які зображували тих, з ким Жед зустрічався у своєму житті. Щоб візуалізувати процес вмирання свого минулого, Жед обливав ці фотографії та фігурки сірчаною кислотою і фіксував за допомогою свого відеоапарата, як зображення скручуються, розкладаються на шари та зникають під впливом сонця, світла та атмосфери. Так візуалізовано метафору руйнування натури у штучних її відтвореннях.

У романі послідовно здійснюється синхронізація літературного тексту із творами художників – Кунса та Герста, зображенням яких на картині *«Демієн Герс та Джефф Кунс здійснюють поділ арт-ринку»*, відкривається *«Карта і територія»*. Відбувається верифікація живопису словом і навпаки. Текст роману своєрідно ілюструє картини та інсталяції Герста *“A Thousand Years”* (*«Тисяча років»*), *“I Am Become Death, Shatterer of Worlds”* (*«Я – Смерть, Руйнівник Світів»*), відому роботу Джеффа Кунса *“Balloon Flower (Red)”* (*«Повітряна куля-квітка» (Червона)»*), продану на аукціоні Christie's в Лондоні в 2008 р. за \$ 25,8 млн., не менш знакову для інтермедіального мислення Кунса обкладинку альбому Леді Гага *«ARTPOP»*. Вербальний дискурс, ніби страждаючи від ціннісної недостатності, просить в іншого мистецтва свідoctва у достовірності. Ось чому в бесіді Жеда – фотографа мішленівських карт з письменником Бегбедером, який, подібно до Уельбека, теж є персонажем *«Карти і території»* і бере активну участь у житті Жеда, лунає думка про недостатність літературного медіа-коду в нинішньому інформаційному світі: *«Та певно ж, певно, треба бути художником! Література – геть провальний проект»*¹⁰²

Вже на першій сторінці роману позначено ще одну з головних «магічних призм» – рекламу, крізь кристал якої сучасній людині постійно пропонується

¹⁰² Уельбек, М.. Карта і територія (пер. Леонід Кононович). Харків: Фоліо, 2013.– С. 57

бачити реальність і жити в тому віртуальному світі, що візуалізує реклама. Розповідь про творчість художника Жеда Мартена заміщена у «Карті і території» рекламним дискурсом, за допомогою якого здійснюється репрезентація життя художника: написаний Уельбеком – персонажем роману рекламний буклет до виставки Жеда; перша монографія про творчість Мартена китаїця Вонг Фусіня; відгуки про першу виставку художника в пресі, організовані та проплачені Мерілін, менеджером з піару. Розкриваючи сутнісну ідентичність та «симбіоз рестораторів та гламуру», рекламний дискурс доповнений використаними в тексті роману фрагментами з путівника French Touch та рекламних буклетів різних ресторанів та готелів, що змагаються за мішленівські зірки. Рекламні медіа-технології обумовлюють і вибір героєм тих, хто опиняється серед його коханих (Ольга Шереметова – керівник відділу зв'язків із громадськістю у «Мішлен», ліванська ескорт-герл Лайла) та його друзів (Уельбек, Бекбедер, галерист Франц Теллер). Творчість заміщена її симулякром – медіатизованим образом, створеним рекламою.

Корекції крізь призму живопису піддано і матрицю детектива, включену до інтермедіального простору роману, коли вбивцю персонажа Уельбека поліцейські знаходять завдяки тому, що, побачивши на світлинах викладені у формі художньої композиції шматки понівеченого тіла жертви і кривавих п'ятоків, Жед Мартен впізнає «руку» Поллока: *«- Дивно....Схоже на Поллока, якби він раптом вирішив написати монохромну картину, з ним таке бувало, щоправда, рідко...- Ви гадаєте..., що на вбивцю міг справити вплив Джексон Поллок? - Хтозна...Схоже на його роботи. Чимало мистців кінця двадцятого століття обертали своє тіло на мистецький об'єкт, і декотрі прихильники цього діла оголошували себе послідовниками Поллока. Проте тіло іншої людини...Цю межу перейшли тільки аукціоністи у шістдесятих роках...»*¹⁰³

Особливе наповнення простору роману дає і інтернетівський медійний код, і зокрема, включення до тексту численних витягів з «Вікіпедії» без лапок,

¹⁰³ Уельбек, М.. Карта і територія (пер. Леонід Кононович). Харків: Фоліо, 2013.– С. 284

що спричинило відомий судовий процес інтернет-енциклопедії проти французького романіста. Після завершення процесу на користь Уельбека, у виданні «Карти і території» у форматі *livre de poche* у травні 2011 р. письменник визнав використання матеріалів енциклопедії у своєму романі, додавши до списку подяк наприкінці тексту роману і подяку «*Bikinedii*» із зазначенням інтернет-адреси енциклопедії в її блакитному (інтернетівському) варіанті (<http://fr.wikipedia.org>), що залишає читача все у тому ж інтермедіальному просторі нинішнього світу, який прагнув зобразити письменник у своєму романі, знайшовши для цього адекватний інтермедіальний спосіб зображення світу симулякрів.

Різномедійні простори накладаються один на одного, народжуючи інтермедіальний, химерний образ сучасного світу, який послідовно руйнує людина, віддаючи його вторинним знаковим системам. Поєднуючи різні дискурси, Уельбек створює медіальну какофонію, в якій одночасно звучать дискурс сучасного фігуративного живопису, реклами, відео-арту, політичної публіцистики, глянсових журналів, літературної критики, власне художньої літератури в її поетичній редакції, безліч цитат з наукових та квазінаукових творів. Різні медіа-зони створюють єдине полотно сучасного простору культури. Заримована безліч разів ідея симулякру як маркера сучасної культури визначає і форму, і зміст роману Уельбека, який здійснив «реалістично- постмодерністський синтез» через інтермедіальну наративну стратегію.

Обрана Уельбеком наративна стратегія демонстрації вторинності сучасних способів відображення світу має довести читачеві не лише через зміст, але й через саму інтермедіальну оповідну форму, що необхідно отямитися, щоб не загинути у штучному світі створеної людиною «другої природи» – культури, яка, завдяки технічному прогресу, стирає людину з карти планети, залишаючи вільну, покриту рослинними хвилями територію, де немає і не може бути людей. Домінуючий у наративі Уельбека живописний код, крізь призму якого показано реальний світ в романі, демонструє

токсичність принципу моделювання картини світу у творі мистецтва на основі не міметичного механізму, а техніки симуляції, симулякру.

3.2.2 Філософсько-психологічні напрямки вивчення концепції світу в сучасній українській театральній публіцистиці

Актуальність дослідження «Conceptual View of the World and Means of Its Media Interpretation in Modern Theatrical Journalism of Ukraine»¹⁰⁴ полягає в тому, що способи медійної трактовки світогляду виявляються в неоднозначності театального концепту картини світу в сучасному мистецтві, що є важливою проблемою формування наукових інструментів для поєднання різних театральних публіцистичних підходів, які розглядаються навколо індустрії масової культури, враховуючи їхній вплив на розвиток суспільних цінностей у часи воєнної напруги. Концептуальна картина світу в театральній публіцистиці дозволяє всебічно підійти до різноманітного вираження символіки, яку суб'єкти будують і перебудовують у культурному полі, розмежованому в різних інституційних просторах. Розглянуто характеристики та елементи комунікативного контенту культурного та духовного аспектів світогляду в нинішньому просторі театальної журналістики.

Результати роботи визначили, що концепція сучасного світогляду України дає змогу історично відновити культурні традиції та їхнє вираження як взірць аналізу культурної структури. Театр, як культурний елемент людини, формує її особистість, починаючи з паралельних подій сьогодення, заснованих на наборі принципів суспільства та культури. Філософські структури, релігії чи політичні системи можуть становити певний світогляд, оскільки вони забезпечують інтерпретаційну основу, де створені бачення є

¹⁰⁴ Valentyna Galatska, Viktoria Filipenko, Inna Mamchych, Nataliia Dashko, Svitlana Nechyporenko. Conceptual View of the World and Means of Its Media Interpretation in Modern Theatrical Journalism of Ukraine // Studies in Media and Communication, Vol. 10, No. 3; Desember, 2022, p.84-91. (Scopus) Код доступу: <https://redfame.com/journal/index.php/smc/article/view/5837>

складними, а іноді й стійкими до змін. Було виділено, що питання про світ нерозривно пов'язані з розвитком культури та мистецтва. Можливі відповіді на ці питання сконцентровані в мистецьких роботах, структура яких спирається на оригінальні інтуїції, концепції, категорії, істини розуму, аксіоми та символи. Усі ці фактори створюють семантичну мережу, яка матеріалізується в істотних аспектах будь-якої людської спільноти.

Було виявлено, що на сьогодні частина опублікованих журналістських творів передає карикатури на події, оскільки більша частка часу приділяється контексту, у якому вони відбуваються. Серед найпоширеніших критеріїв, які формують основну ланку театральної публіцистики, можна назвати: потребу розповідати про минуле з точки зору тих, хто допомагає будувати сьогодення України; порушення історичного мовчання. Також зосереджено увагу на тому, що театральна журналістика вимагає постійного заклику спостерігати, щоб розплутувати факти, оскільки вона намагається продемонструвати, що історія не є риторикою без наслідків і її слід розглядати як безперервність у часі, оскільки вона завжди існуватиме як в прихованих, так і відкритих аспектах, що потребують постійного перегляду. Використання людських елементів подій надає достовірності викладеним фактам, що призводить до перетворення сучасних героїв на персонажів з достоїнствами та вадами.

Історія, як символічна конструкція, стає структурним інструментом комунікації та знання. У цьому напрямку мас-медіа і особливо журналістський дискурс, гарантують надання та колективне конструювання соціального знання, образів, через які сприймаються «світи». Сучасні культурні зміни призводять до появи мистецьких форм, що розвиваються в громадських місцях і досліджують експериментальні форми соціалізації. Періодичні видання «Кіно – Театр», «Український театр», інтернет-видання «Театрально-концертний Київ», «Дзеркало тижня» розглядають конституцію нового художнього режиму у час агресії з боку Російської Федерації, її артикуляцію та інтеграцію з різними політичними вимірами і виробництвом автономних суб'єктів театру. Ця спроба зблизити мистецтво та політику стала ще більш

актуальною в останні роки, особливо з 2014 року з початком вторгнення Росії на Донбас. Дійсно, за короткий проміжок часу сфера мистецького формування культури, відмінна від модерної та постмодерністських похідних, не лише змінила естетику та саме поняття авангарду, ставлячи під сумнів формати, а також створила різноманітні ініціативи митців, спрямовані на участь великих груп людей у проєктах, сформувала основні аспекти, у яких інтерпретація вигадок або зображень сьогодення пов'язана з окупацією локальних просторів і дослідженням експериментальних форм помноженої соціалізації. Формування нових культурних та естетичних парадигм породжує набір мистецьких практик, які ґрунтуються на визнанні соціальної функції мистецтва, відданості громадянству, зміні глядача у творчому процесі та втручанні в громадський простір. Усе це відбувається в соціальному контексті, позначеному дискурсом, що наголошує на участі громадянського суспільства як привілейованій стратегії руху до процесів радикалізації демократії, поглиблення громадянства та побудови емансипованих суб'єктів.

Сучасна театральна публіцистика України в переломну для України епоху боротьби за свою незалежність позиціонує цінності людського буття, національні пріоритети, які в сучасному соціокультурному просторі України мають суспільний резонанс та формують громадську думку й патріотичний вплив на свідомість. У сенсі картини світу, сучасна війна — це театральне мистецтво: театр, у якому застосування сили представлено у всій своїй жорсткості та грубості, призначених для передачі трансцендентних націоналістичних ідей. На сьогодні у зв'язку з російською агресією у театрі поєднуються живі приклади естетичних провокацій. (Цікавим проявом такої діяльності на малих сценах деяких театрів являється вистава театру «Сузір'я» за п'єсою Василя Сігарєва. Це інсценізація Павла Юрова — театального режисера, що народився на Луганщині, який був ув'язнений під час бойових дій на сході України).

Таким чином, у результаті дослідження вдалося з'ясувати, що у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні споживання культурного контенту

зазнає значних змін щодо практик і способів художнього виробництва та формування концептуальної картини світу. Крім того, до різноманітних медійних засобів, призначених для населення, додається технічний розвиток, що забезпечує постійну адаптацію та оновлення концепції світогляду. Отже, це свого роду розширення поняття культури, породжене соціальними, політичними, технічними та економічними змінами, що впливає на висвітлення культурних сфер театральною публіцистикою. Культурна особливість журналістики є і одним із втілень і векторів, завдяки яким вона підтримується. Соціально-історичний обхід, запропонований картиною сучасного світу, дає змогу краще зрозуміти пружини культурної журналістики. Це стосується перш за все критичного, навіть політичного виміру театральних періодичних видань, які виступають притулком для свободи вираження. З початком воєнного становища критика зазнала певної кількості змін, які, включені в більш загальний рух розширення методів збору й обробки інформації, що назавжди змінили публіцистику. Було виявлено, що своєрідність трагіко-драматичної картини світу є вирішальним історичним етапом у колективній уяві театральної журналістики, яка бере за орієнтир громадянську місію, духовну та культурну незалежність і розвиток.

Вдалося встановити, що в результаті переходу від модерності до постмодерності концепт картини світу виражений через занурення у візуальний контекст, де образи є знаками та модальностями для побудови соціальних відносин у достатньо агресивний час для України. Під спільним впливом політичних і культурних контекстів концепція візуального світогляду має розпливчасте визначення. Що стосується основного її поняття, то вона має як символічне так і формальне значення, поєднуючи в собі культурно-репрезентативну функцію картини світу. Така ідея є наслідком роздумів про спосіб мислення, розуміння дійсності та ставлення до життя в сучасну епоху. Таким чином, дане поняття подається для театральної публіцистики більш оригінально, шукаючи причини та універсальні передумови його виникнення. Було визначено, що найважливішою детермінантною цих часів є дослідницька

наука, яка підпорядкована певному методологічному порядку, що розглядає відмінності між медійними засобами інтерпретації світогляду у воєнний час. Мета дослідження була досягнута, а питання теми для подальшого вивчення концепту картини світу може бути розглянуто в контексті сучасного світорозуміння 21 століття театральними журналістами й публіцистами.

У статті *«The mediametaphor of contemporary Ukrainian theatre (based on specialised printed publications of the period of Independence)»*¹⁰⁵ розглянуто вплив медіа на всі аспекти людського життя. Це стає важливим для розуміння культурних подій у постмодерній парадигмі. Театральна публіцистика є окремим семантичним уявленням про художню реальність, що поєднує художню та масову літературу для надання унікальних інтерпретацій зображення світу в драматичній формі. У поєднанні мистецьких реалій сучасна театральна журналістика артикулює та висвітлює фундаментальні категорії театру як важливі медіа-події, причому медіаметафора виступає в якості основного поняття – концептуального інструменту, який використовує метафоричну мову для опису чи розуміння світу й людини та різних медіа феноменів.

У соціокультурному контексті сучасної України медіаметафора використовується для відображення сценічного життя в медійних публікаціях через духовно-культурне та чуттєво-просторове сприйняття світу. Ця форма художньої реалізації аналітично втілюється в драматичній концепції дійсності, що проявляється в різноманітних жанрах, таких як рецензія, проблемна стаття, есе, тематичне інтерв'ю. Крім того, дослідники застосовують поняття художнього дискурсу, стверджуючи, що розуміння його характеристик і взаємодії між автором і читачем у контексті конкретних історичних і

¹⁰⁵ Valentyna Galatska, Nataliia Dashko, Zharko Svitlana, Kornilova Kateryna, Tiahlo Liubov . The mediametaphor of contemporary Ukrainian theatre (based on specialised printed publications of the period of Independence). Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias. Vol. 3, 6 March, 2024. p.1-9. [View of The mediametaphor of contemporary Ukrainian theatre \(based on specialised printed publications of the period of Independence\)](#)

соціокультурних середовищ може бути корисним у вивченні медіа метафори в культурі та сучасному театральному просторі.

Відсутність системної державної культурної політики за багато років призвела до деградації театру як виду мистецтва. Сучасне українське суспільство виявляє обмежений інтерес до театральної сфери, що призводить до непопулярності критики. У цьому контексті медіаметафора театру може відігравати вирішальну роль, допомагаючи театральній критиці генерувати та відтворювати образи, ідеї та концепції через різні медіаплатформи.

Сучасний театр долає традиційні межі, поєднуючи різні форми мистецтва, такі як література, акторська майстерність, живопис, музика та наука. Такі інновації, як комп'ютерні технології та мультимедіа допомагають створити складне мультимедійне театральне мистецтво.

Сучасній художній культурі, яка враховує принципи постмодернізму, притаманні еклектика, пародійність, наслідування, цитатність, новаторська відкритість. Цей підхід прагне сприймати світ як текст, гру знаків і смислів, будуючи його не на рефлексії, а на моделюванні реальності. У наш час формується новий тип творчих стосунків між художником і машиною, що дозволяє їм сприймати світ у віртуальному просторі. Цей симбіоз мистецтва та сучасних технологій необхідний для пошуку оптимальних творчих рішень, моделювання сценографії та режисерського процесу відповідно до потреб сучасного глядача.

Дослідження встановило, що 21 століття відкрило період інновацій у театральному мистецтві, який характеризується демонтажем стереотипних уявлень, експериментуючи з продуктивним контентом, технологічною трансформацією та інтеграцією з медіа. Фундаментальним концептом, який лежить в основі цих трансформацій, є медіаметафора сучасного українського театру.

IV. ЦИФРОВІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У СФЕРІ КУЛЬТУРИ

4.1. Цифрове мистецтво, авторське право та мистецький ринок

Аналіз аукціонної практики останніх років та правових аспектів розвитку сучасного мистецтва дозволив виявити важливі проблеми як фінансового, так і правового характеру, пов'язані із практикою сучасних форм мистецтва. Інформаційна цивілізація дедалі більше прагне замінити людину-творця штучним інтелектом, що, з одного боку, безмежно розширює можливості і результати культуротворчої діяльності людини, а з іншого. – породжує безліч проблем і морального, і правового, і фінансового характеру.

Останніми роками відомі аукціонні дома фіксують зміни у репертуарі тих об'єктів культури, що привертають увагу покупців і послідовно завоюють позиції у топ-продажах, відтісняючи традиційні класичні твори живопису, графіки, скульптури. Нові формати, зумовлені загальними тенденціями розвитку інформаційного суспільства, поставили коло проблем як перед самими авторами художніх творів, мистецтвознавцями, психологами, галеристами так і перед правознавцями.

Інформаційна ера наочно позначилася у мистецтві 25 жовтня 2018 р., коли на аукціоні Christie's за \$432 500 було продано першу картину, написану штучним інтелектом і підписану математичною формулою як авторським підписом: «*Портрет Едмона Беламі*» (полотно, золота рама), що входить до серії «*Сім'я Беламі*», створеної французьким арт-колективом *Obvious* за допомогою штучного інтелекту, який вивчив 15 тисяч портретів XIV-XX століть та згенерував «*Портрет Едмона Беламі*». Метою *Obvious* – тріо 25-річних французьких студентів – було «пояснити та демократизувати» штучний інтелект за допомогою мистецтва, навчивши машину автономному створенню зображень. Потім вони вибрали певну картинку, надрукували її та продали, отримавши нагороду за продаж цього портрету. При цьому програмісти, які розробили штучні нейронні мережі та використовували алгоритми, не були зазначені і не отримали ніяких доходів від продажу

картини. Більше того постала проблема авторства коду GAN, за допомогою якого було згенеровано цей портрет, коли 19-річний художник, випускник середньої школи Роббі Баррат, який у своєму твіттері опублікував картину, продану на аукціоні майже за півмільйона доларів, і свої роботи, що він створив за допомогою нейромереж, зазначивши, що ще за рік до всіх подій він поділився своїми алгоритмами в Інтернеті через ліцензію з відкритим кодом, а також той факт, що французькі студенти зверталися до нього по допомогу для створення картини. Учасники Obvious не заперечували, що запозичили значну частину коду Баррата, але донедавна не оприлюднювали цей факт. До того ж Баррат пояснив, що у своїх роботах він завжди вказував автора оригінального твору, а не видавав роботи штучного інтелекту за свої власні.

Цей унікальний феномен одразу позначив і **проблему визначення авторських прав на подібний твір, отже, і прав на отримання нагороди.** А оскільки інвестування у виробу мистецтва є найнадійнішою формою не лише збереження, а й збільшення витрачених на купівлю художніх творів грошей, то стає очевидним факт, наскільки важливим є **питання надійності механізму визначення авторського права та майнових прав на такі феномени.**

Привабливість інвестування у мистецтво зросла останнім часом. Так , лише за два роки пандемії на чорному мистецькому ринку прибуток склав

\$ 10 млрд. (9 млрд. євро), а на офіційних торгах постійно встановлюються нові рекорди продажу виробів мистецтва. Лише на останньому осінньому продажі один з найвідоміших аукціонних домів світу Christie's (Нью-Йорк, листопад 2022) заробив 1 млрд. 500 тис. дол. за колекцію Пола Аллена з 60 лотів, кожен з яких продали за декілька млн. доларів.

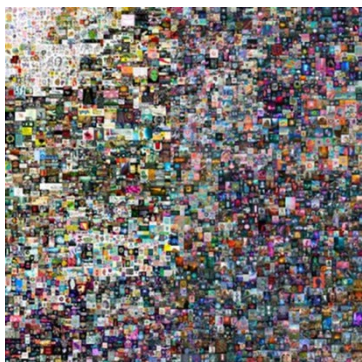
LOT 22
VINCENT VAN GOGH (1853-1890)
Verger avec cyprès
Estimate on request
Price Realised
USD 117,180,000

LOT 27
EDOUARD MANET (1832-1883)
Le Grand Canal à Venise
Estimate
USD 45,000,000 - 65,000,000
Price Realised
USD 51,915,000

Рекордсменом цього разу стала картина Жоржа Сьора «Натурниці. Разом» (зменшений варіант) («*Les Poseuses, Ensemble*» (*small version*)). 1888, яку продали за \$149.240.000 (£131.000.000), що, за думкою експертів, пояснюється тим, що надбагаті люди розглядають мистецтво як безпечну інвестицію в умовах бурхливої світової економіки та війни Росії в Україні.

Знаковою подією, яка маркує революційні зміни у форматах мистецтва, що виставляється на аукціонах, стала продаж 11 березня 2021 р. з аукціону Christie's цифрового зображення під назвою «*Everydays: the first 5000 day*» («Щоденно: перші 5000 днів») у форматі JPEG з роздільною здатністю 21 069×21 069 пікселів. Цей колаж з 5000 цифрових зображень, що автор виставляв в інтернеті щодня протягом 13, 5 років, було виставлено за ціною у \$100, а продано за \$ 69.000.000.

Оскільки робота не має фізичного втілення та представлена виключно у формі цифрового файлу, який легко копіюється та тиражується, з аукціону продавався не сам файл з картиною, а пов'язаний з ним унікальний токен (NFT). Цей випадок відкрив еру **NFT-токенів** – невзаємозамінних (non-fungible token) унікальних записів у блокчейні, що засвідчують право власності на цифровий об'єкт.

Ще у квітні 2021 Андрес Гуадамус, старший викладач права інтелектуальної власності (Університет Сассекса, Велика Британія), зазначав, що «одним з найгучніших феноменів 2021 р. стало зростання популярності невзаємозамінного токена (NFT), найновішого хайпу в світі розподілених реєстрів і криптовалют. Ця революційна технологія штурмом захопила світ мистецтва та технологій». Сама назва статті «*Non-fungible tokens (NFTs) and copyright*» позначає і проблему визначення авторського права на твір, невзаємозамінний токен якого придбав власник токenu, як одну з ключових : «Навколо прав, які набувають покупці, купуючи NFT, повсюдно плутанина. Дехто думає, що придбав твір мистецтва, що лежить в основі, і всі супутні права, але насправді вони просто купують метадані, пов'язані з твором; а не саму роботу».

Оскільки вважається, що NFT може позначати лише DIGITAL- об'єкт і бути і СТВОРЕНИМ В ЦИФРОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ, багато художників просто перемальовують свої картини, щоб вони були оригінальними у цифрі і потім їх уже продають. Або, коли картина існує у двох середовищах – цифровому та фізичному – оригінальна фізична картина спалюється, як відбулося з картиною Бенксі «*Morons (White)*» («*Придурки (Білі)*»), яку блокчейн-компанія *Injective Protocol* у грудні 2020 р. придбала у нью-йоркської галереї *Taglialatella* за \$95 000, а 4 березня 2021 на YouTube-каналі *BurntBanksy* спалила її у прямому ефірі. Перед спаленням за допомогою

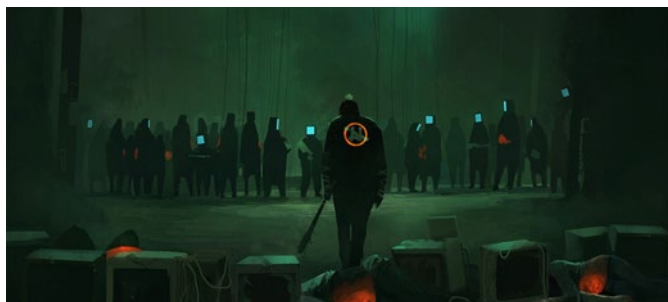
блокчейн-технології компанія «конвертувала» своє придбання в цифровий актив - так званий токен (NFT), декларувавши, що на відміну від фізичної картини, цінність якої завжди буде укладена у матеріальному предметі та його стані, у блокчейн-системі завдяки смарт-контракту конкретний NFT-актив гарантовано збережеться в єдиному екземплярі, а цінність фізичної картини назавжди перейде в невзаємозамінний токен. NFT-токен картини продали за 228,69 ETH (Ethereum) – \$400 000.

Цей продаж позначив ще одну проблему: чи стала блокчейн-компанія Injective Protocol, власником самого твору? Чи отримала вона майнові права на об'єкт? Питання зв'язку між правом власності на об'єкт мистецтва та –NFT – ідентифікуючим його записом у блокчейні – залишається дискусійним.¹⁰⁶ Українські правознавці орієнтуються на позицію Відомства з інтелектуальної власності Європейського Союзу (EUIPO) та Відомства з патентів і товарних знаків США (USPTO) і розглядають NFT, як окремий об'єкт («унікальний цифровий сертифікат»), що відрізняється від цифрового об'єкту (файлу), який ідентифікується за допомогою NFT. Олександр Мисенко, аналізуючи це питання, позначає додаткові проблеми: «(1) який саме цифровий об'єкт ідентифікується NFT: твір [об'єкт авторського права] або файл [об'єкт права власності], у якому міститься інформація, що закодована (у вигляді одиниць та нулів), про твір; (2) чим є NFT, як «унікальний цифровий сертифікат» [якщо він відрізняється від цифрового об'єкту, який ідентифікується NFT]». А враховуючи те, що «обидва об'єкти – NFT та цифровий об'єкт (файл) – є об'єктами права власності», важливо брати до уваги те, що «Оскільки NFT ідентифікує саме цифровий об'єкт (файл), особа, що створює NFT повинна бути власником цифрового об'єкту (файл), аби створення NFT було

¹⁰⁶ Andres Guadamuz. Non-fungible tokens (NFTs) and copyright/WIPO Magazine. – 2021. – 4. URL: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2021/04/article_0007.html).

правомірним». На практиці ця умова не завжди здійснюється, що породжує подальший ланцюжок проблем¹⁰⁷.

AI-мистецтво (*artificial intelligence* – штучний інтелект) знаходиться на початку свого шляху, тому навколо цього сектора відбувається багато неоднозначних подій і явищ. Десять AI-роботи виграють конкурси, в інших місцях AI-роботи жорстоко баняться, а ті, хто використовує інструменти, зазнають гонінь. Наприклад, груповий позов від імені художниць Сари Андерсен, Келлі МакКірнан та Карли Ортіз, поданий 6 січня 2023 р. проти *Stability AI та Midjourney* — двох найбільших компаній, які займаються розробкою AI-інструментів, що дозволяють генерувати зображення на основі текстових запитів., а також проти сайту *DeviantArt* за порушення авторських прав, права постраждалих на поширення, порушення правил *DeviantArt*, і низку законів і несправедливої конкуренції у Каліфорнії. Йдеться про новий спосіб синтезу зображень, заснований на навчанні нейромережі на основі мільйонів існуючих робіт. Самі синтезовані зображення в рамках закону не порушують авторських прав, проте процес навчання нейромереж на основі робіт, автори яких не давали на те прямої згоди, знаходиться в сірій зоні.

Не менш знаковими стають забанення digital-зображень, де, ніби-то не відчувається власний стиль : бан на сабреддіті *r/Art*

роботи художника відомого під ніком Ben Moran, «*A Muse in Warzone (Муза у зоні війни)*» (8 січня 2023).

Або відмова у визнанні авторського права на такі зображення, оскільки редагування кожної картинки, подібної до існуючих у інтернет-просторі, було визнано«надто незначним та непомітним, щоб забезпечити необхідну

¹⁰⁷ Мисенко О. Про NFT – Про смарт-контракти – Про те, скільки коштує зберігання 1 КБ даних у блокчейні Ethereum – І про використання NFT організаціями колективного управління/ ЛІГА. Блоги. 09.11.2022. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/profile>

креативність для захисту авторських прав". (24.02.2023 комікс «*Zarya of the Dawn*, (Зоря на світанку)» американської художниці Кріс Каштанової).

Отже, на цей момент у сфері авторського права на digital-art виробу проблем більше, ніж шляхів їх вирішення¹⁰⁸

4.2 Діджиталізація як спосіб пізнання культурної спадщини людства

Однією з відчутних сфер сучасної культури, яка розвивається швидкими темпами та потребує використання емоційної інтелігенції для розробки технологій, які підтримують та взаємодіють з користувачем, є сфера технології та віртуальної реальності. Використання VR можливе для створення ситуацій для тренувань та розвитку навичок емоційної інтелігенції, які вкрай важливі для командної роботи та управління¹⁰⁹.

Крім того доведено, що діджиталізація як процес переведення різноманітної інформації у всіх її формах — текстовій, звуковій, графічній — у цифровий формат, зрозумілий сучасним гаджетам, а також різні форми створення віртуальної реальності можуть послуговувати розповсюдженню знань про національну культуру та культури інших народів світу. Діджиталізація дозволяє національним культурам стати більш доступними та відкритими для світу. Такий підхід сприяв зростанню інтересу до способів відображення сучасного світу і минулого у мистецтві різних народів світу. Об'єктом аналізу у цьому контексті мистецтво Іспанії XV – XVI ст. Виявлені

¹⁰⁸ Kalashnikova O.L. Digital art, copyright and the art market//Digital transformations in culture: Scientific monograph Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2023. 384p.– PP. 222-240. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-13>

¹⁰⁹ Маценко М.О., доц.Башкеєва О.М. Керування емоціями як актуальна проблема сучасності. – Там само. С. 75-76

під час дослідження риси іспанського мистецтва різних століть: принцип гуманізму, утвердження гідності і краси реальної людини, її розуму та волі, її творчих сил, світський характер та антропоцентризм, розмаїття стилів, технік дозволили осмислити багатий спадок та глибоке культурне значення Іспанії для студентської молоді XXI ст.¹¹⁰ Технології 3D-моделювання та доповненої реальності допомагають по-новому поглянути на процеси залучення широкої аудиторії до культурних цінностей та набуті зовсім інший, відмінний від традиційного, досвід осягнення мистецтва, що необхідно широко використовувати в тому числі і в освітньому процесі вищих навчальних закладів України.

Розвідка **«Національні культури в епоху діджиталізації: виклики та можливості»**¹¹¹ торкається таких важливих аспектів як розвиток і збереження національних культур, адже сучасний світ постійно зазнає змін. У результаті проведеного дослідження було виявлено, що діджиталізація радикально змінює соціальні та культурні процеси, створюючи нові можливості для збереження та розвитку національних культур. Національні ідентичності, що раніше передавалися виключно через традиційні форми освіти, тепер доступні у цифровому форматі, завдяки чому вдається не лише зберігати культурне надбання, а й популяризувати його на міжнародному рівні.

Діджиталізація відкриває нові можливості для збереження національних традицій і культурної спадщини. Оцифрування культурних артефактів, що здійснюється бібліотеками, музеями та архівами, забезпечує вільний доступ до культурних об'єктів у всьому світі, завдяки чому унікальні пам'ятки стають доступними для ширшої аудиторії, сприяючи їхньому збереженню й популяризації. Цифрові платформи також створюють умови для відтворення

¹¹⁰ Хмара Д.О., Шинкарьова В.А., доц.Башкеева О.М. Сучасність і минуле: мистецтво Іспанії XV-XVI століть. Золотий вік Іспанії. – Там само. С. 126-128]

¹¹¹ Дашко Н.С., Ковальчук А.О. Національні культури в епоху діджиталізації: виклики та можливості. Збірник тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р. Дніпро. С. 218-219.

народних ремесел і мистецтв, дозволяючи майстрам і художникам представляти свої твори, зберігаючи й популяризуючи традиційні навички та майстерність. Віртуальні екскурсії й виставки роблять унікальні культурні об'єкти доступними для огляду через віртуальні тури, забезпечуючи новий рівень залученості й інтересу до національних культур.

Діджиталізація та культурний діалог відкривають нові форми взаємодії, розширюючи можливості міжкультурного спілкування завдяки сучасним технологіям. Соціальні мережі, такі як Instagram, YouTube та Facebook, створюють середовище для обміну культурними традиціями й мистецтвом, сприяючи взаємному ознайомленню з культурними особливостями різних народів. Цифрові форуми та фестивалі об'єднують представників різних культур на онлайн-платформах, де можна проводити майстер-класи, лекції та дискусії у форматі реального часу, що сприяє глибшому культурному взаєморозумінню. Інтерактивні програми й освітні ресурси, зокрема застосунки для вивчення мов, музики та традицій, роблять культурний обмін доступнішим і легшим для кожного.

Діджиталізація значно впливає на розвиток національної культури, змінюючи традиційні культурні форми та створюючи нові види взаємодії. Цифрові технології трансформують культурні практики, змінюючи способи подачі й сприйняття мистецтва. Це виявляється, зокрема, у віртуальних виставах, діджитал-арті та цифрових версіях фольклорних традицій, що робить культуру доступнішою для сучасної аудиторії. Цифрові платформи також відкривають економічні можливості для представників творчих професій, дозволяючи їм монетизувати свої роботи та розвивати креативну економіку на національному рівні. Крім того, діджиталізація сприяє виникненню нових форм культурного вираження, таких як VR-мистецтво, цифрова фотографія та онлайн-калейдоскопи народних танців, що додає багатогранності національному культурному середовищу.

Втім, діджиталізація не позбавлена викликів і ризиків. Глобалізація і культурна уніфікація, зумовлені цифровими платформами, створюють

глобальний інформаційний простір, що може сприяти стандартизації та поступовому стиранню унікальних культурних елементів. Крім того, у деяких країнах можливі цензура та контроль доступу до цифрових культурних ресурсів, що обмежує культурний обмін і знижує доступність національних культур для міжнародної аудиторії. Адаптація культурних форм до цифрових платформ іноді може призводити до втрати автентичності, коли культурні об'єкти змінюють свій первісний вигляд та сенс, пристосовуючись до нових форматів і технологічних вимог.

Разом з тим, діджиталізація надає потужні інструменти для розвитку міжкультурного діалогу, відкриваючи нові можливості для культурного обміну. Цифрова культурна дипломатія стає важливим засобом, завдяки якому держави використовують цифрові платформи для презентації своєї культури на міжнародній арені, сприяючи зміцненню культурних зв'язків. Освітні програми та онлайн-курси значно розширюють доступ до культурних надбань, роблячи їх доступними для студентів і науковців з усього світу. Крім того, цифровий формат забезпечує інклюзію й доступність, надаючи можливість людям з обмеженими можливостями та мешканцям віддалених регіонів брати участь у культурному житті.

Таким чином, діджиталізація створює нові можливості для збереження, популяризації та розвитку національних культур. Вона допомагає зберігати унікальні культурні форми, адаптувати їх до сучасних умов і сприяє культурному діалогу між народами. Водночас важливо враховувати можливі ризики й дотримуватися балансу між глобалізацією і збереженням культурної самобутності. Сучасний світ швидко змінюється під впливом діджиталізації, яка стає не лише важливою частиною економічного та соціального розвитку, а й новим середовищем для культурного діалогу, що допомагає зберігати, популяризувати й трансформувати національні культури.

V. ШЛЯХИ ТА УМОВИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ У ГУМАНІТАРНІЙ СФЕРІ

5.1 Охорона та популяризація розмаїття форм культурного самовираження як виклик ХХІ століття: завдання кафедри ЮНЕСКО. Проблеми становлення екологічного мислення і формування екологічної культури людини

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну гостро поставило завдання збереження національної культурної спадщини, без якої неможливо забезпечити економічну і політичну незалежність держави. Здійснений в доповіді Національного Інституту Стратегічних Досліджень аналіз сучасних викликів, що постали перед Україною в умовах російської агресії, а також в контексті євроінтеграційного курсу України на набуття статусу кандидата до членства в ЄС, доводить важливість «оновлення підходів до формування та реалізації державної політики охорони культурної спадщини<...> Це передбачає вдосконалення національного законодавства щодо захисту культурної спадщини України, закріплення беззаперечного значення культурної спадщини українського народу для збереження національної ідентичності, забезпечення стійкості та потенціалу повоєнного відновлення України»¹¹².

Визнаючи нагальну потребу у захисті і охороні культурної спадщини України в умовах військової агресії Росії, 7 вересня 2023 р. ЮНЕСКО внесло 20 об'єктів культурної спадщини України до Міжнародного списку культурних цінностей, які перебувають під посиленим захистом, а на черговому 18 засіданні Комітету ЮНЕСКО із захисту культурних цінностей у разі збройного конфлікту (15 грудня 2023 р.) до цього списку внесено ще п'ять об'єктів культурної спадщини України: дерев'яні церкви Карпатського регіону. Церква Архангела Михаїла, Ужок, Закарпатська обл.; дерев'яна

церква Св. Юра, Дрогобич, Львівська обл.; будівля Одеського Національного академічного театру опери та балету; будівля Одеської обласної філармонії імені Давида Ойстраха; Спасо-Преображенський собор міста Чернігів. Відповідно до статті 12 Другого протоколу 1999 року об'єкти, внесені до Списку ЮНЕСКО під посиленням захистом, отримують міжнародний імунітет від перетворення їх в об'єкти нападу, що значно посилює міжнародну кримінальну відповідальність за такі злочини.

За таких умов пошуки нових форм збереження, охорони, захисту культурних цінностей є завданням державного значення, одним з можливих шляхів розв'язання якого є проєкт з відкриття кафедри ЮНЕСКО «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція» на базі кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ¹¹³.

Наш регіон, який з повним правом можна вважати колискою української культури, сьогодні опинився майже в епіцентрі воєнних дій російського агресора, що вимагає активної роботи зі збереження, ретельної інвентаризації та захисту матеріальної та нематеріальної спадщини нашого краю та всієї України.

Тільки у списку нематеріальної культурної спадщини України, прийнятому ЮНЕСКО, половина з 6 зазначених елементів є феноменами культури нашого регіону: петриківський розпис, козацькі пісні Дніпропетровщини, культура хліба (хлібна культура і традиції). А якщо додати Список Всесвітньої культурної спадщини (матеріальної культури) то, роль культурного внеску України у розвиток людства стає ще більш відчутною.

Конвенції ЮНЕСКО, і зокрема, Конвенція про охорону нематеріальної спадщини (2003 р.) підкреслюють важливість заходів, «спрямованих на

¹¹³ Калашнікова О.Л. Охорона та популяризація розмаїття форм культурного самовираження як виклик XXI століття: завдання кафедри ЮНЕСКО. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики» 24 травня 2024 р. Дніпро. С. 286-289. URL: <https://drive.google.com/file/d/1e2-9SYAY0ZhSw2xFWm-LB5x2bGr-ig1y/view>

забезпечення життєздатності нематеріальної культурної спадщини, у тому числі її ідентифікації, документування, дослідження, збереження, захисту, популяризацію, підвищення її ролі, її передачу, зокрема шляхом формальної та неформальної освіти, а також відродження різних аспектів такої спадщини».

Для реалізації таких завдань визначено чотири напрями діяльності кафедри «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція»:

1. Освіта: підготовка перших в Україні фахівців з ідентифікації культурних цінностей у рамках освітньої програми «Експертиза культурних цінностей»; організація та проведення в Україні спільно з ЮНЕСКО семінарів з проблем збереження культурних цінностей; проведення в УМСФ на базі Регіонального центру ВМО серії навчальних семінарів для працівників поліції, митниці, Міністерства культури за темами ідентифікації, збереження, обліку та контролю за переміщенням через кордон культурних цінностей, що як одну з пріоритетних задач позначає ЮНЕСКО; **2. Популяризація** культурної спадщини України та, зокрема, Придніпров'я, через Центр підтримки культурної спадщини УМСФ; **3. Збереження:** розробка стандарту каталогізації, опису та реєстрації об'єктів культури відповідно до світових стандартів спільно із закладами культури, митними та правоохоронними органами; **4. Наука:** розробка довгострокових наукових програм дослідження археологічних місць, якими багатий регіон, відкриття нових та збереження тих історичних і культурних пам'яток, що вже відомі, інтегрування культурної спадщини Придніпров'я до Всесвітньої мережі ЮНЕСКО; оприлюднення результатів спільних досліджень.

Реалізація проєкту відкриття кафедри ЮНЕСКО «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція» може стати продуктивною у рішенні існуючих у сфері збереження культурної спадщини проблем, пов'язаних з обліком та каталогізацією музейних колекцій України, вдосконаленням національного законодавства щодо захисту культурної спадщини та регулювання ринку мистецтва, юридичного супроводження в частині

проведення виставок культурних цінностей, а також правового регулювання процесів купівлі-продажу об'єктів культури, що пов'язані із їх переміщенням з території однієї держави в іншу і в разі виникнення правового спору.

Відкриття кафедри сприятиме реалізації місії ЮНЕСКО щодо побудови міжкультурного діалогу через освіту, науку, культуру для забезпечення збереження та реституції культурної спадщини України в умовах воєнного часу та у післявоєнний період.

5.2 Проблемні аспекти підготовки судових експертів: мистецтвознавча експертиза. Мотивації до вивчення латинської мови у майбутніх експертів культурних цінностей.

Підготовка кваліфікованих кадрів з такого складного виду судової експертизи, як мистецтвознавча експертиза, є сьогодні завданням державного значення¹¹⁴.

Культурні цінності, як відомо, великою мірою забезпечують економічну незалежність держави, отже, їх збереження, особливо в умовах російської агресії проти України, коли певна частина нашої території окупована і контролювати стан збереження культурних цінностей, на жаль, неможливо, є сьогодні дуже актуальним. Ще у 2016 р. було оприлюднено дані про приблизну кількість тих об'єктів культури, що опинилися на територіях так званих ДНР та ЛНР: це колекції 26 музеїв у Донецькій області і 18 музеїв у Луганській області. На анексованих територіях втрачено близько 2 млн. культурних цінностей, багато з яких було вивезено на територію РФ. Прийнята у ДНР 16.10.2015 р. Постанова про затвердження Тимчасового порядку оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через митний кордон Донецької Народної Республіки давала цьому неконтрольованому з боку України процесу «законний» характер. Не менш вражаючими є цифри втрачених або

¹¹⁴ Калашнікова О.Л. Проблемні аспекти підготовки судових експертів: мистецтвознавча експертиза. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Актуальні питання призначення та проведення судових економічних експертів в сучасних умовах»*. 12 грудня 2024 р. Дніпро. С.

пошкоджених під час військових дій культурних цінностей, наведені в доповіді заступниці міністра культури та інформаційної політики України Анастасії Бондар на 18 засіданні Комітету ЮНЕСКО із захисту культурної спадщини у випадку збройного конфлікту (15 грудня 2023 р.): понад 1700 об'єктів культурної інфраструктури та більше 870 пам'яток культурної спадщини. Це не враховуючи ті об'єкти культури, що опинилися на окупованих територіях з 2014 р.

Ці та багато інших фактів доводять необхідність підготовки фахівців у галузі саме мистецтвознавчої експертизи культурних цінностей. Відчуваючи цю проблему, Університет митної справи та фінансів¹¹⁵ розпочав у 2022 р. підготовку фахівців в галузі експертизи культурних цінностей. На базі кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ було розроблено Освітньо-професійну програму «Експертиза культурних цінностей», за якою у вересні 2022 р. здійснено перший набір студентів в рамках спеціальності «Культурологія». Це перший крок у формуванні фахівців, яких не вистачає сьогодні в Україні і потреба в яких стає дедалі більш актуальною, бо ускладнюється ситуацією війни, яка триває у нашій країні вже третій рік.

«Оновлення підходів до формування та реалізації державної політики охорони культурної спадщини», позначене як одне з пріоритетних завдань в Аналітичній доповіді Національного Інституту Стратегічних Досліджень (вересень 2023 р.), передбачає пошук нових шляхів у вирішенні завдання підготовки фахівців – експертів культурних цінностей. У контексті цих завдань Університет митної справи та фінансів запропонував проєкт з відкриття кафедри ЮНЕСКО «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція» на базі кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ, мета якого: поєднати зусилля академічних науково-дослідних центрів, вищих навчальних закладів, ЮНЕСКО та ВМО у розвитку нових

¹¹⁵ У якому ще у 1998-2014 рр., коли цей вищий навчальний заклад називався Академія митної служби України, готували майбутніх митників до здійснення попередньої експертизи об'єктів культури під час їх переміщення через державний кордон України.

партнерських зв'язків у сфері боротьби з незаконним обігом об'єктів культури і розробки пропозицій з покращення ситуації на національному та міжнародному рівнях. Позначена мета відповідає тим актуальним завданням, що визначені у міжнародних конвенціях ЮНЕСКО 1970, 1972, 1995, 2003, 2005 рр. Діяльність кафедри є актуальною як в умовах воєнного часу, так і в часи післявоєнного відновлення.

Створення кафедри ЮНЕСКО «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція» буде сприяти розв'язанню низки суто юридичних проблем, які виникають у міжкультурній комунікації, що підкреслює важливість створення такої кафедри саме в Науково-навчальному інституті права та міжнародно-правових відносин Університету митної справи та фінансів.

По-перше, це завдання розробки та вдосконалення національного законодавства щодо захисту культурної спадщини та регулювання ринку мистецтва, позначене ЮНЕСКО як одне з головних для захисту культурної спадщини людства.

По-друге, активізація процесу міжкультурної комунікації і культурного обміну між різними країнами потребує удосконалення системи юридичного супроводження в частині проведення виставок культурних цінностей; в сфері правового регулювання процесів купівлі-продажу об'єктів культури, що пов'язані із їх переміщенням з території однієї держави в іншу і в разі виникнення правового спору (оскільки культурні цінності зв'язані більш ніж з однією системою національного права) потребує прийняття рішення про те, яке саме національне право має бути використаним по відношенню до спору. Яскравим доказом актуальності цих питань став судовий процес навколо виставки «Крим: золото і секрети Чорного моря» (02/2014-09/2014). Амстердам-Музей Алларда Пірсона – страхова сума – \$2 млн. (2111 одиниць), що тривав майже 10 років!

Ще одним важливим аспектом діяльності майбутньої кафедри ЮНЕСКО «Культурні цінності: ідентифікація, збереження, реституція» є

робота в напрямку уніфікації системи збереження та обліку об'єктів культури. Вже на Третій нараді держав-учасниць Конвенції ЮНЕСКО про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності (Париж, 18-20 травня 2015 р.) у Звіті Секретаріату про термінові заходи (документ C70/15/3.MSP/8, п. 5с.) було поставлено завдання *«створити актуальну і точну національну систему реєстрів культурних цінностей»* кожної з країн-учасниць з метою *«з'єднання національних баз даних про викрадені культурні цінності із базою даних ІНТЕРПОЛУ»*. Створення такої бази передбачає формування національних систем обліку об'єктів культури на основі єдиного для всіх країн-учасниць стандарту опису та реєстрації пам'яток культури.

Досвід кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ і розроблена нею методика реєстрації та ідентифікації культурних цінностей стануть у пригоді для розробки єдиного стандарту каталогізації артефактів з використанням найновітнішого міжнародного досвіду у цій сфері та уніфікації системи зберігання, вивезення/тимчасового вивезення та розшуку викрадених чи незаконно вивезених культурних цінностей, що в умовах відсутності Державного реєстру національного культурного надбання та резервних каталогів музеїв, в першу чергу, тих, що знаходяться на окупованих територіях, дозволить гармонізувати національні норми та правила із європейськими та міжнародними вимогами та сприятиме удосконаленню процесу міжнародного розшуку та законного повернення в Україну національного культурного надбання.

Зрозуміло, що без системного формування фахівців з питань мистецтвознавчої експертизи культурних цінностей втілити поставлені задачі неможливо. Тому освіта є одним з найважливіших напрямів діяльності кафедри ЮНЕСКО, що передбачає: підготовку у рамках Освітньої програми «Експертиза культурних цінностей» перших в країні фахівців з ідентифікації культурних цінностей, готових до проведення комплексної наукової

експертизи культурних цінностей, у яких має потребу і сфера судової експертизи, і Митна служба України, і Міністерство культури України.

Мотивації до вивчення латинської мови у майбутніх експертів культурних цінностей. Традиційно методика навчання латинської мови спиралася на стандартні завдання, що передбачали ознайомлення студентів з основними граматичними категоріями та лексичними одиницями, лінгвістичним аналізом і формували навички перекладу. Тому не випадково дослідники і викладачі стародавніх мов виявляють активну зацікавленість щодо використання новітніх педагогічних технологій, до тих сучасних можливостей, що з'являються сьогодні. Зокрема в сучасному світі цифрові ресурси є засобом комунікації, який суттєво підвищує мотивацію до вивчення латинської мови. Це зумовлено доступністю і широким вибором наявних електронних ресурсів, за допомогою яких можна опановувати латинську мову. Важливою складовою у формуванні мотивації студентів до вивчення латинської мови є висвітлення її тісних зв'язків з іншими обов'язковими навчальними дисциплінами, оскільки це зумовлено практичними професійними потребами майбутніх експертів культурних цінностей.

Подібно до культурних цінностей, важливість опанування майбутніми експертами латинської мови не визначається часовими межами, оскільки допоможе майбутнім фахівцям зрозуміти й опанувати необхідні інструменти і прийоми, що сприятимуть коректному визначенні вартості об'єктів оцінювання. Тому для посилення мотивації студентів необхідно зосереджувати їхню увагу на міжпредметних зв'язках латинської мови з іншими фундаментальними і професійно-орієнтованими дисциплінами. Наприклад, звертання до текстів першоджерел, доцільно наповнювати матеріал цікавими відомостями з історії культури та Римського права. Це допоможе краще зрозуміти і засвоїти вивчений матеріал. Оскільки діяльність експерта передбачає фахову компетентність як в галузі найсучасніших досягнень, так і глибокі знання історії мистецтва, археології та под. Все це у

поєднанні з володінням латинською мовою забезпечить високий рівень професійної компетентності¹¹⁶.

VI. ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Дослідження прагматичного потенціалу української мови в полікультурному суспільстві було здійснено в таких аспектах:

- окреслено природу та підстави розвитку варіантності мовних одиниць в системі української мови на сучасному етапі її еволюції, а також осмислено основні тенденції цього явища в умовах полікультурного суспільного існування;
- схарактеризовано засоби реалізації варіантності на різних мовних рівнях, зокрема на лексико-граматичному; описано наслідки розширення варіантних одиниць, їх впливу на динаміку сучасних літературних норм, а також перспективи їх закріплення в узусі та увідповіднення мовним нормам;
- обґрунтовано роль мови у формуванні національної ідентичності, соціалізації та консолідації суспільства, збереженні й розвитку духовної спадщини українців;
- доведено, що глобалізаційні процеси провокують культурну асиміляцію, вплив «сильніших» мов на «слабші», зумовлюють необхідність захисту й збереження самобутності української мови.

5.1 Механізми здійснення впливу на адресата засобами української мови

В умовах сучасних трансформацій інформаційного суспільства мова постає визначальним засобом національно-культурної ідентичності і самовираження як окремої особистості, так і певної спільноти. Тому

¹¹⁶ Гапонова Л.Є. Формування мотивації до вивчення латинської мови у майбутніх експертів культурних цінностей. Мова та література в полікультурному суспільстві : матер. Всеукр. інтернет-конф. (17 листопада 2022 р.). Маріуполь : Маріупольський державний університет, 2022.

осмислення прагматичного потенціалу мови в полікультурному суспільстві, виявлення форм лінгвістичної реалізації світогляду мовців у публічних промовах заслуговує на увагу і належить до актуальних питань.

Задля окреслення спектрів маніпулятивних стратегій та вербалізації намірів промовця було досліджено інавгураційну промову, оскільки вона не лише спроектована на формування образу очільника держави, а й вирізняється потужним впливом на масову свідомість. Об'єктом аналізу обрано промову Президента України В. Зеленського.

Було з'ясовано, що інавгураційні промови є своєрідним жанром політичного дискурсу, для якого характерні ознаки офіційно-ділового (регулювання політичних відносин, уживання специфічної нейтральної лексики) і публіцистичного (патетичність, метафоричність тощо) стилів. Цей виступ на гострополітичну тему містить «позитивні чи негативні оцінки, обґрунтування, конкретні факти, накреслені плани, перспективу політичних змін» і має на меті викликати довіру виборців, переконати їх в доцільності сприймання певних думок, ідеологічних настанов. Досягненню окреслених результатів сприяє правильний вибір тактик і засобів впливу на суспільну свідомість.

У ході аналізу інавгураційної промови В. Зеленського було проаналізовано різні класифікації маніпулятивних стратегій і тактик, доведено комплексний характер прийомів прихованого психологічного впливу, реалізованих завдяки мовним засобам.

Установлено, що промову запрограмовано на формування довірливих стосунків між ним, новим очільником держави, та народом. Задля цього президент постає у двох образах. Для народу він покровитель — владна людина, готова бути для нього другом і опорою в складні часи: *«Протягом свого життя я намагався робити все, щоб українці посміхалися <...> Тепер я робитиму все, щоб українці принаймні більше не плакали»*. Формуючи вектор на спільну з народом боротьбу за майбутнє, уживає форми наказового способу, але говорить доброзичливо: *«...Привезіть, будь ласка, свої знання, досвід і*

ментальні цінності»; *«Згадайте, будь ласка, збірну Ісландії...»*. Звертаючись до російськомовних українців, В. Зеленський переходить на російську мову, аби консолідувати наш народ. Апелюючи до політиків, президент постає в образі хазяїна (господаря), готового звільнити високопосадовців, розпустити парламент, ухвалити закони й визначити строк виконання своїх вимог. Він підвищує голос і змінює темп мовлення, використовує форми наказового способу дієслів: *«І я не розумію наш уряд, який тільки розводить руками й каже: ми нічого не можемо зробити. Неправда. Можете. Ви можете... звільнити свої місця... Зробіть це. Зробіть це. Я думаю, що люди це оцінять»*.

В аналізованій промові виявлено такі технології та засоби впливу на свідомість реципієнтів:

- трюїзми: звертаючись до банальних істин, з якими аудиторія не може не погодитися, він ніби навіює свої думки: *«Історія — несправедлива. Це правда. Не ми почали цю війну. Але нам цю війну закінчувати»*;
- прийом контрасту, що працює на основі психологічних автоматизмів. Він допомагає сформувати певну оцінку, додатково підкреслити значущість фактів, обставин: *«...Європа — не десь там. Європа ось тут»*;
- «техніку якоріння»: неодноразово згадуючи дітей, промовець викликає в слухачів почуття відповідальності й загалом приємні емоції: *«Після моєї перемоги на виборах мій шестирічний син сказав: „<...> Виходить, що... я... теж президент?!“ І тоді це прозвучало як жарт дитячий, але згодом я зрозумів, що насправді це істина»*;
- лексеми, що декларують основні цінності та думки українців суспільства і викликають позитивні емоції, апелюють до патріотизму, прагнення жити мирно: «перемога», «вірність», «розквіт», «дім», «гідність», «земля», «об'єднуватися», «національна ідея», «мир», «сміливість», «честь», «повага», «захисник», «армія», «родина»: *«...Нас 65 мільйонів. Тих, кого народила українська земля»*; *«Там, на передовій,*

немає чвар і розбрату, там є сміливість і честь»; «Ті, хто втратив власний дім... І ті, хто відчинив двері власного дому, розділивши біль. І кожен з нас — заробітчанин. Ті, хто не знайшов себе вдома, а знайшов заробіток на чужині... Ті, хто в боротьбі із бідністю змушений втрачати власну гідність»;

- технологію «перенесення позитивного образу» В. Зеленський застосовує, говорячи про Р. Рейган — В. Зеленський (*«Дозвольте мені процитувати одного американського актора...»*). Її поєднано з «методом історичних аналогій», що дозволяє, по-перше, сформулювати лояльність до мовця: президент не випадково вводить незвичний приклад словом «згадайте», у такий спосіб визнаючи слухачів не менш ерудованими за себе. По-друге — зробити текст більш вагомим, адже історія містить приклади майже будь-чого, що становить мету оратора;
- метод «такий самий, як ми всі». В. Зеленський ідентифікує себе з народом, тому наголошує на тому, що кожний українець — президент, а також повторює слова «спільний»: *«Це не моя, це наша спільна перемога. І це — наш спільний шанс. За який ми несемо спільну відповідальність»* тощо. Ефект підсилено частим уживанням займенників «ми» в усіх формах (33 рази) і «наш» (17 разів): *«Ми обрали шлях до Європи»; «І це — наша спільна мрія»* тощо.

Визначено, що досліджувану інавгураційну промову реалізовано як «сценарій „проблема — розв’язання“», у якому мовець позиціонує себе як дієвий «засіб» впоратися із поставленими завданнями. Він описує ситуацію (визначення уряду головною проблемою України); пропонує способи її подолання (заміна попередніх політиків); запевняє аудиторію (виголошення наказів у кінці промови)¹¹⁷.

5.2 Мова як ключова ознака національної ідентичності та її динаміка під призою викликів у сучасному полікультурному середовищі.

¹¹⁷ Жарко С.Ю., Штепа П. Маніпулятивні технології впливу в інавгураційній промові президента В.Зеленського // Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2022, №2 (50). – С. 101 – 107.

Відповідно до мети НДР «Людина в контексті сучасної культури» та поставлених завдань у дослідженнях Жарко С.Ю. послідовно вивчається прагматичний потенціал мови в полікультурному суспільстві та вплив позалінгвальних – суспільно-політичних, культурних та інших – чинників на динаміку української мови. Сучасний стан української мови позначений інтенсивним уходженням і функціонуванням варіантних одиниць, зокрема на лексико-граматичному рівні, що зумовлено пошуками найоптимальніших природних для мови засобів вербалізації, що відповідають не лише законам граматики та словотворення сучасної української мови, а й естетичним взірцям.

У ході дослідження було з'ясовано, що формування варіантів в українській мові пов'язане з різними позалінгвальними явищами. Так, на початку ХХ ст. воно було спричинене відсутністю державності й посиленням національно-визвольного руху в країні, пошуками прийнятного літературного стандарту на основі діалектних мовленнєвих практик. Продукування мовних дублетів зумовив розвиток структурних можливостей мовної системи, вплив польської та російської мов. Природа «новітніх» варіантів, що з'явилися упродовж ХХІ століття, окреслена цілком протилежними тенденціями: з одного боку, орієнтованістю суспільства на стандарти й цінності західних країн, культивуванням престижності західноєвропейських мов; з іншого – зацікавленістю рідною культурою, традиціями та прагненням до національної самоідентифікації.

Мовленнєві практики засвідчують стрімке накопичення семантичних дублетів завдяки активізації застарілої лексики або окремих її фонетичних чи морфологічних варіантів під впливом пуристичних тенденцій – відродження та утворення питомих слів замість росіянізмів та інших запозичень, щоб запобігти денаціоналізації української мови. Семантичні паралелізми, марковані ознаками «наявне» – «актуалізоване застаріле», забезпечують одну

з важливих ознак мовленнєвої культури – багатство мовних засобів, а також гнучкість мовних норм.

Доведено, що збільшення іншомовних варіантів до власне мовних (цькування – булінг, тренер (наставник) – коуч, навички – скіл, роботодавець – стейкголдер, зміст – контент тощо) негативно позначається на стані мовної системи, призводить до її засмічення, втрати унікальності і викликає цілком виправдані застереження мовознавців від необдуманого їх уживання. Надмірність іншомовних слів ускладнює комунікацію, гальмує мислення, адже запозичення не формують жодних асоціативних образів, вони не представлені в культурному коді народу, не відображають способу сприйняття світу, ставлення до дійсності, систему цінностей нації. Натомість власне мовні викликають цілу мережу асоціативних образів, що відображають культурні стереотипи, уявлення, їх інтуїтивно розпізнають носії мови. Варіанти лексеми не повинні стримувати розвиток мови, руйнувати її своєрідність, а, навпаки, сприяти її розбудові, утвердженню мовних зразків та консолідації суспільства. Наслідком пуристичних тенденцій в українській мові є активне пристосування іншомовних слів до питомих афіксами. При цьому спостерігається усунення раніше уживаних гібридних суфіксів шляхом заміщення питомими, як-от: банковий – банківський, інтернетний – інтернетовий, котеджний – котеджевий.

Досліджуючи особливості новітніх варіантних одиниць в українській мові, було зафіксовано, що розвитку варіантності на лексичному рівні сприяють словотвірні процеси. Вони демонструють свободу вибору дериваційних засобів, формування нових слів за власне мовними моделями. Прикметно, що словотвірні варіанти на зразок відвідування – відвідини, зауваження – зауваги, забій – забиття, гасання – гасанина, грабіж – грабунок уживаються паралельно, але згодом можливий їх перерозподіл. Наприклад, уживаний у другій половині XX ст. іменник креслення на початку XXI ст. в наукових та навчально-методичних працях почали заміщувати його варіантом кресленик.

Обґрунтовано положення про те, що варіантність – прикмета динаміки мови, прояв її системних можливостей, паралелізму мовних засобів. Варіантність пронизує різні мовні рівні, тому традиційно виділяють такі види варіантів: фонетичні (фонологічні), орфоепічні, акцентуаційні, орфографічні, морфологічні, семантичні, або лексико-семантичні, фразеологічні і синтаксичні.

Збільшення варіантів, дублетних номінацій позначається на динаміці літературних норм. Учені переконані, що завдяки варіантам як своєрідним перехідним формам різної якості норми змінюються. Тому на різних етапах еволюції мови варіанти стають поштовхом до розбудови мовної системи й коригування літературних норм.

Було проаналізовано останню редакцію «Українського правопису» 2019р. та обґрунтовано причини узаконення цим документом цілої низки семантично однакових словоформ. Зокрема йдеться про вилучені з українських граматик та словників у 1933 році граматичні, фонетичні форми, які збереглися лише в західноукраїнських діалектах та мовленні представників української діаспори. Вони стали предметом гострих дискусій в українському суспільстві, тому було обрано компромісне рішення – кодифікувати варіантні моделі. Отже, з'явилися варіанти граматичних форм родового відмінка іменників жіночого роду III відміни з основою на **-ст-** та деяких інших із закінченнями **-і** та **-и**: (радост-і – радост-и, гідност-і – гідност-и, любов-і – любов-и, осен-і – осен-и); фонетичні паралелі ірод, ірій або ирод, ирій. Узаконено різні форми написання запозичених прізвищ та імен з літерами **г** та **ґ** відповідно до різних традицій передавання звука [g] (Вергілій – Верґілій, Гарсія – Гарсія, Гете – Ґете, Гуллівер – Ґуллівер тощо) та давньогрецьких запозичень на зразок: ефір – етер, кафедра – катедра, Марта – Марфа, аудиторія – авдиторія, лауреат – лавреат, пауза – павза тощо).

Зазначені варіанти спричинені функціонуванням в мовній практиці одночасно норм кількох правописів української мови, зокрема 1928 р., 1990 р., 1993 р. «Український правопис» 2019 року – своєрідний компроміс поміж

переліченими, тому вирізняється кількістю варіантних норм літературної мови. Подальшу долю таких варіантів визначить суспільство, оскільки, як показує практика, одні варіанти «уживаються» між собою і балансують в різних мовленнєвих практиках, а інші – витісняють своїх конкурентів на периферію або в окрему сферу.

Доведено, що позитивною ознакою варіантності в сучасній українській мові є її перегляд з метою наближення усталених мовних норм «до національної специфіки української мови (національно-мовний аспект) і досягнення більшої точності та стилістичної адекватності в найменуванні». Але не варто надмірно послуговуватися варіантами в нормативних і довідкових джерелах, у підручниках і посібниках.¹¹⁸

Перспективними постають дослідження мови як культурного коду нації, оскільки в мові виявляються унікальні особливості світогляду народу, його морально-етичні орієнтири, ментальні цінності. Утиски мови, обмеження функціонування, зокрема в освітянській галузі, науці, безперечно, спрямовані на гальмування її розвитку. Так відбувалося з українською мовою в Російській імперії: Валуєвський циркуляр (1863) призупинив видання україномовної літератури, а Емський указ (1876) забороняв не лише її друкування, а й увезення з-за кордону.

Доведено, що заборони мови як засобу спілкування є початком нищення нації. Після Першої світової війни та підписання Ризького миру в 1921 році значна частина українських земель — Західна Україна, включно з Галичиною,

¹¹⁸ Жарко С.Ю. Варіантність як ознака динамічності сучасної української мови / Modern research in science and education. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2024. Pp.394-398. URL: <https://sciconf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-inscience-and-education-7-9-03-2024-chikago-ssha-arhiv/>. ISBN 978-1-73981-123-5.

Жарко, С., Шпітько, І. Тенденції варіантності як іманентної ознаки сучасної української мови. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», 57, 2024.

Волинню та Поліссям — опинилася під владою Польщі. Польський уряд прагнув інтегрувати ці території й асимілювати українське населення, тому розпочав цілеспрямовану політику, налаштовану на ополячення українців. Мова як важливий носій національної культури та ідентичності стала однією з перших мішеней польської держави, що намагалася знищити культурні відмінності на анексованих українських територіях.

Мовна політика, спрямована на розвиток мови, укріплення її самобутності, поширення на теренах держави, сприяє збереженню й національної культури. Мова як засіб соціалізації та консолідації суспільства, інструмент комунікації, завдяки якому люди обмінюються інформацією, звичаями, традиціями, впливає на формування особистості кожного її носія, уможливорює взаєморозуміння між представниками одного етносу. Як явище суспільне, вона утримує в одному духовному полі національної культури всіх українців. Підтвердженням цьому є українські діаспори, представники яких особливо дбають про своє національне коріння і культуру пращурів.¹¹⁹

В умовах сучасних політичних і культурних викликів актуальними постають дослідження мови як важливого чиннику у формуванні національної ідентичності. Повномасштабне вторгнення російської федерації у 2022 році посилює значення української мови як символу незалежності й суверенітету. Вочевидь зростає кількість україномовного населення під час війни, що свідчить про пробудження свідомості суспільства, його ставлення до власної держави, її культури, історії, майбутнього. Для українців рідна мова постала об'єднавчим інструментом, що демонструє осмислення власної етнокультурної сутності. Вона слугує проявом патріотизму та консолідації суспільства в боротьбі з ворогом, засобом власного волевиявлення й опору

3.Жарко С.Ю., Макаринська Ю.В. Мовна ідентичність і національна мова: роль української мови у формуванні національної ідентичності. Збірник тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р. Дніпро. С. 108-109.

російській агресії. Такі зміни формують сприятливі умови для подальшого утвердження ментальних цінностей української нації.

Зазначено, що взірцем мовної політики для українців є досвід інших країн, наприклад Литви, Латвії та Естонії, оскільки в цих державах віддають належне національній мові як ключовому чиннику у формуванні національних засад. Українська мова як важлива складова національної культури потребує дбайливого ставлення задля подальшого розвитку та зміцнення.

Зроблено висновки, що зміцнення статусу української мови як державної та зростання її ролі в суспільстві постає надійною запорукою формування національної свідомості й забезпечення стабільного майбутнього для наступних поколінь українців.

Невпинність глобалізаційних процесів позначилася на різних суспільних сферах і не оминула культурне середовище, торкнулася мовних систем. Саме тому важливим постає питання, як беззастережний рух до універсальності й колективності впливає на етнічно-культурну картину. Очевидно, що зближення культур, вплив «сильніших» мов на «слабші» призводить до розмивання кордонів між країнами і створення так званого “глобального села” – єдине середовище для існування світового суспільства, провокує культурну асиміляцію, нівелювання національних та етнічних особливостей. Це викликало серйозні занепокоєння науковців і, як наслідок, формування нового напрямку мовознавства – еколінгвістики. Завдання еколінгвістики – дбати про стан і перспективи розвитку мов; зокрема “загрожених та покривджених мов, мовних меншин, діалектного середовища як частини національного і глобального лінгвофонду”, а також визначити мовну ситуацію і за необхідності виправити деформації. Фундатором еколінгвістики американський лінгвіст Ейнара Хаугена у доповіді “Екологія мови” (1970) обґрунтував взаємодію мови і суспільства, що використовує цю мову як один із своїх кодів.

У ході дослідження доведено, що під впливом суспільно-політичних та економічних трансформацій в нашій державі і змін глобального рівня,

загострюється необхідність збереження самобутності української мови, що тривалий час перебувала під тиском російської, зазнала непоправних втручань і потребує оздоровлення. Як наслідок в Україні побутує суржик, поширені скальковані слова, які потребують усунення. Занепокоєння викликає й тотальна англізація. Немає підстав уживати іншомовну лексику, якщо є власні відповідники, оскільки це не вирішує лінгвістичних завдань. До того ж уживання запозичень замість рідних слів провокує пасивізацію корінних одиниць і створює дисбаланс у лексиконі мови. Запозичення не сприяють збагаченню мови, а навпаки – зневиразнюють її національні риси, призводять до втрати мовної унікальності. Надмірність іншомовних слів ускладнює комунікацію, гальмує мислення, адже запозичення не формують жодних асоціативних образів, вони не представлені в культурному коді народу, не відображають способу сприйняття світу, ставлення до дійсності, систему цінностей нації. А власне мовні викликають цілу мережу асоціативних образів, ... що відображають культурні стереотипи, уявлення..., їх інтуїтивно розпізнають носії мови. Відтак немає підстав замість *цькування* уживати *булінг*, замість *тренер (наставник)* – *коуч*, замість *навички* – *скіл*, *роботодавця* називати *стейкголдером тощо*).

Отже, глобалізаційні процеси провокують мовну експансію, втрату самобутності окремих мов, і українська не становить винятку, а навпаки. Тому суспільство повинне сприяти оздоровленню мови і захисту від надмірних запозичень, якщо вони не задовольняють лінгвальних потреб, а лише дублюють власні номінації¹²⁰

¹²⁰ Жарко С.Ю. Глобалізаційні процеси та їх вияви в сучасній українській мові // *Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики* : матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, м. Дніпро, 24 травня 2024 р. С.

ВИСНОВКИ

Протягом трьох років (2022-2024) в рамках виконання завдань за темою НДР «Людина в контексті сучасної культури» було узагальнено та систематизовано форми буття сучасної людини та зміни її світогляду в умовах глобальних проблем сучасної цивілізації. Здійснювався аналіз стандартів у галузі експертизи культурних цінностей.

Проведений аналіз історико-філософського аспекту феномену «Self-made-man» показує, що ідея Self-made-man, яка зароджується ще в античному світі і поступово поширюється в західній культурі Середньовіччя, раннього Модерну та особливо Просвітництва, отримує потужні додаткові імпульси в контексті кантівського переосмислення метафізичних основ теорії пізнання та моралі. Чи не найважливішим наслідком цього переосмислення стало системне теоретичне обґрунтування здатності індивіда користуватися власним розумом, його інтелектуальної, а відтак і моральної автономії, свободи волі як фундаментальних засад особистого самовизначення (Self-determination) та самореалізації (Self-realization). Це в свою чергу стало теоретичним та морально-правовим підґрунтям подальшої легітимації в модерному та постмодерному світі ідеалу людини, яка створює себе сама.

Окреслено проблему єдності буття українського етносу та значення збереження самобутнього «духу народності» українців в умовах сучасних викликів, що дозволило конкретизувати уявлення про природу етносу, а також про деякі форми його буття та єдності.

Показано об'єктивну необхідність перегляду ролі гуманітарної складової сучасної освіти не лише для абітурієнтів та студентства, але й для прогресивно налаштованої більшості громадян України. Досліджено специфіку прояву в сучасних умовах буття духовного: особистого (як набуття свого «Я», сенсу життя через свідомість, самосвідомість, волю та діяльність) та надособистого,

надіндивідуального (як існуючих у суспільстві норм, традицій, ідей, ідеалів, досвіду попередніх поколінь).

Проаналізовано сучасний синдром «емоційного вигорання», який називають синдромом ХХІ століття, та його складові; виявлено роль емоційного інтелекту у розв'язанні конфліктів.

Позначено деякі аспекти феномену «культури зірваного якоря», типового для сучасного мультикультуралізму глобалізованого світу.

Поставлено актуальну для українців в умовах війни міграційну проблему.

Проаналізовано сучасну конструктивістську методологічну парадигму дослідження як сукупність постулатів і принципів світоглядного та логіко-методологічного характеру з акцентуацією на аксіологічному вимірі на прикладі комунікативних практик Ізраїлю: досвід для України;

На основі принципів синергетики і світоглядно-методологічної парадигми конструктивізму досліджено ефективність комунікативних практик у сучасних міжкультурних відносинах на тлі цивілізаційних особливостей взаємодіючих сторін. З'ясовано дійсний стан характеру комунікацій у контексті конфліктності і на цій основі сформовано висновок щодо виходу на новий рівень ефективності комунікативних практик в міжнародних відносинах, шляхів створення конгруентних комунікацій в інтрасоцієтальній системі.

Визначено соціально-психологічні та онтологічні чинники, які обумовлюють демотивацію українського учнівства: брак Іншого, підміна Людини штучним інтелектом (в школі, родині, бізнесі) – фактори, які посилюють відчуження людини в сучасному світі. Ми стоїмо перед необхідністю заборони або обмеження використання смартфонів серед молоді заради спасіння покоління. «Людині потрібна людина».

Продемонстровано, як в різних комунікаційних просторах занедбана тема турботи про себе, також виявлено соціальні перешкоди, звички, які заважають самопізнанню.

Досліджено проблеми розвитку світової культури та ролі української культури, діалог як спосіб сучасної міжкультурної комунікації, визначено деякі можливі практичні шляхи подолання цивілізаційних викликів, що формують парадигму стосунків людини та культури у ХХІ ст.

Досліджено специфіку прояву в сучасних умовах буття духовного: особистого (як набуття свого «Я», сенсу життя через свідомість, самосвідомість, волю та діяльність) та надособистого, надіндивідуального (як існуючих у суспільстві норм, традицій, ідей, ідеалів, досвіду попередніх поколінь).

Проаналізовано сучасний синдром «емоційного вигорання», який називають синдромом ХХІ століття, та його складові; виявлено роль емоційного інтелекту у розв'язанні конфліктів.

Позначено деякі аспекти феномену «культури зірваного якоря», типового для сучасного мультикультуралізму глобалізованого світу.

Досліджено особливості культурної дипломатії України як інструмента «м'якої сили», обміну ідеями, інформацією, творами мистецтва та іншими компонентами культури між державами та народами з метою зміцнення взаєморозуміння.

Проведено археологічні розвідки пам'яток культури, виявлених на території Нехворощанського монастиря, які розкривають багатий культурний шар, що охоплює період козацтва та добу бронзи. Окрім того, виявлені артефакти, зокрема фрагменти денця ліпної посудини, відображають техніку та художній стиль того часу. Важливим результатом цього напрямку НДР стало відкриття нового поселення доби бронзи.

Окреслено напрями діяльності та новітні технології сучасних українських музеїв, як центрів міжкультурної комунікації ХХІ ст.

Представлено результати мистецтвознавчого дослідження творчої спадщини художника-символіста Михайла Сапожникова, розкрито стильові особливості та генезу його символістської творчості, уточнено атрибуцію й датування двох серій символістських робіт митця.

Позначено особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинниках формування особистості в умовах постмодерного світу.

Проаналізовано нові формати мистецтва, зумовлені комерціалізацією художньої культури XXI ст., що яскраво втілюється в аукціонній практиці найвідоміших мистецьких міжнародних аукціонів.

Окреслено напрями у пошуку художньою літературою відповідей на соціокультурні виклики сучасності, що постають перед людиною нинішнього буремного світу. Позначено деякі відчутні тенденції розвитку сучасної літератури: поєднання філософської та художньої парадигм, що обумовлює незвичайні нові жанрові форми і особливу роль літератури. Продовжено вивчення концепції людини й світу в сучасній європейській прозі та українській новелістиці.

Позначено особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинниках формування особистості в умовах постмодерного світу.

Схарактеризовано наративні стратегії сучасних авторів, що дозволило окреслити деякі загальні закони характерного для постмодерністського мистецтва інтермедіального мислення та уточнити саме поняття інтермедіальності.

Визначено роль та функції коду живопису та пов'язаних із ним медіа-кодів фотографії, відео-арта, архітектури, реклами, інтернету у формуванні своєрідної картини сучасного інформаційного світу як світу симулякрів.

Досліджено концептуальну картину світу в сучасній українській театральній публіцистиці та механізми впливу індустрії масової культури на розвиток суспільних цінностей у часи воєнної напруги.

Доведено, що у зв'язку з початком повномасштабної війни в Україні споживання культурного контенту зазнає значних змін щодо практик і

способів художнього виробництва та формування концептуальної картини світу. Крім того, до різноманітних медійних засобів, призначених для населення, додається технічний розвиток, що забезпечує постійну адаптацію та оновлення концепції світогляду. Отже, це свого роду розширення поняття культури, породжене соціальними, політичними, технічними та економічними змінами, що впливає на висвітлення культурних сфер театальною публіцистикою.

Вдалося встановити, що в результаті переходу від модерності до постмодерності концепт картини світу виражений через занурення у візуальний контекст, де образи є знаками та модальностями для побудови соціальних відносин у достатньо агресивний час для України.

Визначено нові формати мистецтва, зумовлені загальними тенденціями розвитку інформаційного суспільства та комерціалізацією художньої культури XXI ст.

На основі аналізу аукціонної практики останніх років та правових аспектів розвитку сучасного мистецтва позначено коло проблем, що постають як перед самими авторами художніх творів, мистецтвознавцями, психологами, галеристами, так і перед правознавцями.

Виявлено, що домінуючі у сучасних культурних практиках технології 3D-моделювання та доповненої реальності допомагають по-новому поглянути на процеси залучення широкої аудиторії до культурних цінностей та набути зовсім інший, відмінний від традиційного, досвід осягнення мистецтва, що необхідно широко використовувати в тому числі і в освітньому процесі вищих навчальних закладів України

Виявлено й досліджено механізми комунікації та взаємодетермінації людини в соціально-культурному просторі та сучасних інформаційно-комунікативних і цифрових технологіях.

Позначено завдання кафедри ЮНЕСКО.

На матеріалі навчальної практики з викладання латинської та української мов окреслено шляхи та умови запровадження в Україні європейських

стандартів підготовки фахівців із вищою освітою у гуманітарній сфері: висвітлено методичні засади викладання латинської мови, розроблено методичні принципи її викладання на крос-культурній основі; удосконалено програму гуманітарної дисципліни “Латинська мова” у системі фахової підготовки студентів з урахуванням трансферу виховних та освітніх моделей з Західної Європи в Україну; позначено шляхи та умови запровадження в Україні європейських стандартів підготовки фахівців із вищою освітою в гуманітарній та поведінковій сферах.

Осмилено прагматичний потенціал мови в полікультурному суспільстві та визначено форми лінгвістичної реалізації намірів мовців, що сприяють позиціонуванню конкретної особистості та створенню її іміджу під час виголошування публічних промов.

Досліджено особливості інавгураційної промови як різновиду політичного дискурсу, схарактеризовано її жанрові та стильові риси.

Окреслено природу та підстави розвитку варіантності мовних одиниць в системі української мови на сучасному етапі її еволюції, а також осмилено основні тенденції цього явища в умовах полікультурного суспільного існування;

Схарактеризовано засоби реалізації варіантності на різних мовних рівнях, зокрема на лексико-граматичному; описано наслідки розширення варіантних одиниць, їх впливу на динаміку сучасних літературних норм, а також перспективи їх закріплення в узусі та увідповіднення мовним нормам;

Обґрунтовано роль мови у формуванні національної ідентичності, соціалізації та консолідації суспільства, збереженні й розвитку духовної спадщини українців;

Доведено, що глобалізаційні процеси провокують культурну асиміляцію, вплив «сильніших» мов на «слабші», зумовлюють необхідність захисту й збереження самобутності української мови.

Проаналізовано комунікативні технології і стратегії впливу на масову свідомість, визначено потенціал лінгвістичних засобів, застосовуваних в

інаугураційній промові як одному із жанрових різновидів політичної комунікації.

Окреслено напрями діяльності та новітні технології сучасних українських музеїв, як центрів міжкультурної комунікації ХХІ ст.

Позначено особливості художньої реалізації світогляду та пошуків ідентичності людиною епохи мультикультуралізму та транскультуралізму у мистецтві та літературі як важливих чинниках формування особистості в умовах постмодерного світу.

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

Антонова В.Ю., Корх О.М. Україна в контексті глобальних проблем сучасної цивілізації / Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції «Modern Directions Of Scientific Research Development», 15-17 червня 2022 р., Чикаго, США. – URL: <https://sci-conf.com.ua>

Башкеєва О.М., Алімова С.Г. Психічне здоров'я особистості в сучасних умовах / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 53-54.

Башкеєва О.М., Безгубенко К.І. Людина і мультикультуралізм глобалізованого світу емоціями / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 105-106.

Башкеєва О.М., Білецька М.І. Чи є ми єдиною розвиненою космічною цивілізацією: проблеми діалогу Розвиток теорій менеджменту у контексті культури / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 19-20.

Башкеєва О.М., Голенко М.К. Мистецтво бути собою: методики керування емоціями / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 79-80.

Башкеєва О.М., Заскока В.А. Психологічні теорії особистості: значення для формування молоді XXI ст. / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 59-60.

Башкеєва О.М., Ількова М.В. Перша соціальна кодифікована пам'ятка Київської Русі / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 29-31.

Башкеєва О.М., Іщенко І.В. Комунікативні практики публічної дипломатії Ізраїлю: досвід для України / Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії, 2023, № 3 (17). – С. 260 – 278. DOI: 10.29038 /2524-2679-2023-03-260-278. URL:

<https://relint.vnu.edu.ua/index.php/relint/issue/view/20>

Башкеєва О.М., Іщенко І.В. Комунікативні практики в міжнародних відносинах: цивілізаційний вимір. Філософія та політологія в контексті

сучасної культури. – 2024, Т. 16, № 1. – С. 171-179 [фахове, категорія Б].
<https://doi.org/10.15421/352433>. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=filipol_2024_16_1_24

Башкеєва О.М., Казімірова Е.В. Діалог національних культур: релігія / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 8-10.

Башкеєва О.М., Козурман В.П. Інтерпретація історичних подій в Україні у світлі теорії поколінь / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 47-48.

Башкеєва О.М., Кононенко А.О. Гуманітарна підготовка фахівців-культурологів в умовах сучасних міжкультурних процесів / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 163-164.

Башкеєва О.М., Кручковський М.С. Людина і сучасна культура: проблеми діалогу / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 108-109.

Башкеєва О.М., Ліщук М.В. Діалектика та культурна ідентичність / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 101-102.

Башкеєва О.М., Маценко М.О. Керування емоціями як актуальна проблема сучасності / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 75-76.

Башкеєва О.М., Монат І.О. Стратегії управління сучасним бізнесом в умовах глобалізації / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 227-228.

Башкеєва О.М., Самокиш А.І. Культурна дипломатія України: співпраця та взаєморозуміння / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 219-220.

Башкеєва О.М., Семиноженко А.Д. Людина і світ «братів наших менших» / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 124-125.

Башкеєва О.М., Хмара Д.О., Шинкарьова В.А. Сучасність і минуле: мистецтво Іспанії XV-XVI століть. Золотий вік Іспанії / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 126-128.

Башкеєва О.М., Хомідова А.З. Діалог національних культур України та Південної Кореї / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 18-19.

Гапонова Л.Є. Моделі культури в контексті роману Г. Гессе “Гра в бісер” / Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філологія / Збірка наукових праць. – 2022, Вип. 28. – С. 58-65. URL: https://visnyk-filologia.mdu.in.ua/ARHIV-uk/28/2023_28.pdf

Гапонова Л.Є. Роль музики в романі Г. Гессе “Гра в бісер” / Дебют: Збірка тез доповідей студентів факультету філології та масових комунікацій за результатами участі в Декаді студентської науки. 11.03-21.03.2022. – Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2022. – С. 73-85.

Гапонова Л.Є. Формування мотивації до вивчення латинської мови у майбутніх експертів культурних цінностей / Мова та література в полікультурному суспільстві: матер. Всеукр. інтернет-конф. (17 листопада 2022 р.). – Маріуполь: Маріупольський державний університет, 2022. – С. 35-46.

Дашко Н.С. Проблема національної ідентичності в малій прозі Людмили Таран / Wroclawska Ukrainistyka: Lingua. Litterae. Sermo: Monografia. – Wrocław, 2022. – С. 293-300.

Дашко Н.С. Домінанти мовної картини світу в новелах Богдана Мельничука (на прикладі аналізу збірки «Суд без суду») / Slavica Wroclaviensia CLXXV. – Wrocław, 2022. – С. 197-205. (Index Copernicus, ERIH+).

Дашко Н.С. Художня інтерпретація мотиву мандрів у новелістиці Людмили Таран / Закарпатські філологічні студії. – Ужгород: Видавничий дім

«Гельветика», 2023. – Вип. 32. Том 1. – С. 174-177. URL: http://zfs-journal.uzhnu.uz.ua/archive/32/part_1/33.pdf

Дашко Н.С. Урбаністичний дискурс у сучасній українській прозі. Література: інтегрований підхід у викладанні: матеріали всеукраїнського

науково-педагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 р., Львів – Торунь: Liha-Pres, 2024. – С. 43-44.

Дашко Н.С., Жарко С.Ю. Практикум з ділової української мови: навчальний посібник. – Дніпро: ТОВ ВКФ «Візіон», 2024. – С.

Дашко Н.С., Ковальчук М.О. Вплив сучасної культури на формування ідентичності та ціннісних орієнтирів особистості / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 103-104.

Дашко Н.С., Ковальчук А.О. Національні культури в епоху діджиталізації: виклики та можливості / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 218-219.

Дашко Н.С., Мозуленко З.О. Україна – місце культурного діалогу та різноманіття / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023, Дніпро. – С. 17-18. URL: <https://udhtu.edu.ua/viddil-ndrs/studentskinaukovizahodu>

Дашко Н.С., Пугач В.А. Актуальні проблеми сучасних міжнародних відносин / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023, Дніпро. – С. 201-202. URL: <https://udhtu.edu.ua/viddil-ndrs/studentskinaukovizahodu>

Дашко Н.С., Риси́ч-Шафранець Ю.Й. Різновиди самоплагіату і форми боротьби з ним / Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики», 26 травня 2023, Дніпро. – С. 126-127 URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/1f8e62b3-360a-4f1c-aa9b-1118222a02d3/content>

Дашко Н.С., Риси́ч-Шафранець Ю.Й. Дискурс війни в сучасній українській літературі. Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали IV міжнародної науково-практичної конференції, 24 травня 2024 р., Дніпро. – С. 274-275.

Дашко Н.С., Хвостенко К.І. Тематичне розмаїття сучасної світової літератури / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 26-27.

Дашко Н.С., Цикало П.С. Новела Валер'яна Підмогильного «Гайдамака»: екзистенційний вимір. Образне слово Придніпров'я: матеріали VI

Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції, 20 березня 2024 р., Дніпро. – С. 79-82.

Жарко С.Ю. Глобалізаційні процеси та їх вияви в сучасній українській мові / Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. – С. 280-282. URL:<https://drive.google.com/file/d/1e2-9SYAY0ZhSw2xFWm-LB5x2bGr-ig1y/view>

Жарко С.Ю. Варіантність як ознака динамічності сучасної української мови / Modern research in science and education. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. BoScience Publisher, Chicago, USA, 2024. – P. 394-398. URL: <https://sciconf.com.ua/vii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-modern-research-inscience-and-education-7-9-03-2024-chikago-ssha-arhiv/>

Жарко С.Ю., Кабардинська К.Д. Роль художньої літератури у розвитку суспільства та формуванні національних цінностей / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 128-129.

Жарко С.Ю., Лайчук В.Б. Мова – прояв культури / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро.

Жарко С.Ю., Макаринська Ю.В. Мовна ідентичність і національна мова: роль української мови у формуванні національної ідентичності / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 108-109.

Жарко С.Ю., Мусієнко О., Самарська В. Іншомовна лексика як результат міжкультурної комунікації / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023, Дніпро. – С. 41-42.

Жарко С.Ю., Насірова А.Р. Етнокультурні стереотипи / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023, Дніпро. – С. 110-111.

Жарко С.Ю., Шнітько І. Тенденції варіантності як іманентної ознаки сучасної української мови / Проблеми гуманітарних наук: Збірка наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія», № 57, 2024. – С. 23-29. DOI:

<https://doi.org/10.24919/2522-4565.2023.57.3>

URL:

<http://filol.dspu.in.ua/index.php/filol/article/view/393>

Жарко С.Ю., Шмена П. Маніпулятивні технології впливу в інавгураційній промові президента В. Зеленського / Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації. 2022, № 2 (50). – С. 101-107.

Заєць О.М. Соціально-психологічні та онтологічні чинники демотивації в сучасному навчанні / Актуальні проблеми філософії та соціології. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. № 46. – С. 192-199 (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v046.2024.32>

Заєць О.М. Екзистенціально-психоаналітичний вимір турботи про себе в наш час / Актуальні проблеми філософії та соціології. – Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2024. – Вип. № 47. – С. 157-162 (Index Copernicus). DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.28>

Заєць О.М., Калмикова А.О. Альбер Камю: філософія абсурду / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 112-113.

Заєць О.М., Кошак М.А. Чому люди вдаються до насильства? / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 126-127.

Заєць О.М., Кривошей А.А. «Смерть Бога»: вплив Ніцше на сучасну мораль і культуру / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 116-117.

Заєць О.М., Кузяков Б.О. Бути одержимим чи бути як усі / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 121-122.

Заєць О.М., Молодецька Г.В. Вплив затяжної війни на українців: чому ми більше не можемо плакати / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 132-133.

Заєць О.М., Шинкарьок Е.М. Чому ми не звертаємося до психолога? / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 134-135.

Заєць О.М., Шишов П.О. Штучний інтелект: аналіз філософського трактату Станіслава Лема «Голем XIV» / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ:

діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 229-231.

Калашнікова О.Л. «І в горі, і в радості»: невідома автодокументальна проза. International periodic scientific journal SWorldJournal_ / – Issue No23 . Part 3. January 2024 / Published by: SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria www.sworldjournal.com world Journal on 1 / Issue 23 / Part 3. С. 119-127 URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/issue/view/swj23-03/swj23-03> { Index Copernicus }

Калашнікова О.Л. Нові формати мистецтва: досвід аукціонів / Proceedings of the XXII International Scientific and Practical Conference «Multidisciplinary academic research, innovation and results», June 07-10, Prague, Czech Republic, 2022. – P. 134-137. DOI: 10.46299/ISG.2022.1.22. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2022/06/Multidisciplinary-academic-research-innovation-and-results.pdf> K

Калашнікова О.Л. Червоне, чорне та біле: зіткнення стереотипів в іронічних картинах Е. Шевіяра / Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика, 2022, Том 33 (72), № 4. Ч. 2. – С. 143-152. DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2022.4.2/24>. URL: http://philol.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/4_2022/part_2/24.pdf

Калашнікова О.Л. Чудернацька реальність, явлена у вигадливому слові: художній код Олександра Вельтмана / Слово як факт і фактор літератури: Монографія. – Дніпро: «Візіон», 2022. – С. 206-224.

Калашнікова О.Л. Bizzar Reality Revealed in a Fancy Word: A. Weltmann's Artistic Code/Word as a Fact and Factor of Literature. Monograph. Dnipro. 2022. PP. 206-224.

Калашнікова О.Л. Digital-art у правовому вимірі / Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики», 26 травня 2023, Дніпро. – С. 173-177 URL: <https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/1f8e62b3-360a-4f1c-aa9b-1118222a02d3/content>

Калашнікова О.Л. Охорона та популяризація розмаїття форм культурного самовираження як виклик XXI століття: завдання кафедри ЮНЕСКО Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «УКРАЇНСЬКИЙ ПРАВОВИЙ ВИМІР: ПОШУК ВІДПОВІДЕЙ НА ГЛОБАЛЬНІ МІЖНАРОДНІ ВИКЛИКИ». Дніпро, 24 травня 2024. С.

Калашнікова О.Л. Реальність крізь призму живопису: симулякри Мішеля Уельбека / Вісник Університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки, 2023, № 1 (25). – С. 115-130. [Scopus]. URL: <http://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2023/1/9.pdf>

Калашнікова О.Л. Проблемні аспекти підготовки судових експертів: мистецтвознавча експертиза / Матеріали Всеукр. інтернет-конф. «Актуальні питання призначення та проведення судових економічних експертиз в сучасних умовах», 12 грудня 2024 р., Дніпро. – С.

Калашнікова О.Л. Охорона та популяризація розмаїття форм культурного самовираження як виклик XXI століття: завдання кафедри ЮНЕСКО. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики», 24 травня 2024 р., Дніпро. – С. 286-289. URL: <https://drive.google.com/file/d/1e2-9SYAY0ZhSw2xFWm-LB5x2bGr-ig1y/view>

Калашнікова О.Л. «І в горі, і в радості»: невідома автодокументальна проза / International periodic scientific journal SWorldJournal. Published by: SWorld & D.A. Tsenov Academy of Economics, Svishtov, Bulgaria, 2024. – Issue 23, Part 3. – С. 119-127. (Index Copernicus). URL: <https://www.sworldjournal.com/index.php/swj/issue/view/swj23-03/swj23-03>

Калашнікова О.Л., Кий О.В. Міжкультурний діалог в музеях Дніпра / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 26-28. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/ukrayna-svit-dialog-kultur_2023.pdf

Калашнікова О.Л., Кононенко А.Т. Міжкультурна комунікація в музеях українського живопису / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 23-25.

Калашнікова О.Л., Некраса В.А. Відчуй Дніпро. Дніпровські скульптурні мініатюри – багатоголосний хор митців / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 105-107.

Калашнікова О.Л., Пащенко Є.Д. Зв'язок української культури та ісламу: внесок Агатангела Кримського в дослідження мусульманства в Україні / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 29-30.

Калашнікова О.Л., Сушко О.В. Дохристиянські вірування слов'ян у контексті світової культури / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 23-

25. URL: https://udhtu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/ukrayna-svit-dialog-kultur_2023.pdf

Калашнікова О.Л., Сушко О.В. Внесок Ю.В. Кнорозова в дешифровку писемності мая / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 21 листопада 2024 р., Дніпро. – С. 13-15.

Корх О.М. Витоки морально-правової легітимації ідеї людини, яка створила себе сама / Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції. – Дніпро: Університет митної справи та фінансів, 2024. – С. 293-295.

Корх О.М. Людина і держава в контексті постмодерних трансформацій / Український правовий вимір: пошук відповідей на глобальні міжнародні виклики: матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 26 трав. 2023 р. – Дніпро: Ун-т мит. справи та фінансів, 2023. – С. 295-297.

Мисенко О. Про NFT – Про смарт-контракти – Про те, скільки коштує зберігання 1 КБ даних у блокчейні Ethereum – І про використання NFT організаціями колективного управління / ЛІГА. Блоги. 09.11.2022. URL: <https://blog.liga.net/user/amyisenko/profile>

Несмачний С.М. Колекція творів художника-символіста Михайла Сапожникова в зібранні Дніпровського художнього музею / Культура і сучасність: альманах. 2023. № 1. – С. 150–155. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.1.2023.286799>. URL: <https://journals.uran.ua/kis/article/view/286799>

Несмачний С.М. Міфологічні й релігійні засади символістського живопису Михайла Сапожникова. Мистецтвознавчі записки: зб. наук. пр. 2023. Вип. 44. – С. 75–81. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-2180.44.2023.293921>. URL: <https://journals.uran.ua/mz/article/view/293921>

Несмачний С.М. Символістський живопис Михайла Сапожникова: від задуму – до втілення / Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. журнал. 2022. № 3. – С. 149–155. DOI: <https://doi.org/10.32461/2226-3209.3.2022.266095>. URL: <https://journals.uran.ua/visnyknakkkim/article/view/266095>

Савич А.В., Гапонова Л.Є. Екологізація – індекс сучасної цивілізації. Вчені записки кафедри документознавства та інформаційної діяльності (КДІД): зб. наук. праць. Вип. 4 / ред. кол.: О.В. Михайлюк (гол. ред.) й ін. – Дніпро: УДУНТ, 2022. – С. 59-62.

Сидоренко М.С., Корх О.М. Постмодерн як явище культури живопису / Збірка тез доповідей Всеукр. інтернет-конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених «Україна – світ: діалог культур» (До Міжнародного дня філософії), 22 листопада 2023 р., Дніпро. – С. 116-117.

Старік О.В., Башмак Н.В., Безотосний І.Ю., Божко А.Р. Кераміка Нехворощанського монастиря Успіння Пресвятої Богородиці / Матеріали Круглого столу Метасвіт української кераміки: питання збереження, реконструкції, оцифрування, експонування в умовах інформаційних викликів, 11 грудня 2023, Київ. – С. 96-111.

Andres Guadamuz. Non-fungible tokens (NFTs) and copyright /WIPO Magazine. – 2021. – 4. URL: https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2021/04/article_0007.html)

Belkaïd Meryme. L'effacement du réel dans la fiction policière contemporaine. (Torino Benacquista, Pascal Garnier, Marcus Malte, Fred Vargas та Tanguy Viel). (Phd Thèse).Paris: Un-té ParisIII-Sorbonne Nouvelle, 2012.

Camus A. En haine du roman: «La marquise toujours recommencée» d'Éric Chevillard. Ed. el. www.revue-analyses.org. Vol. 5, n° 3, automne 2010. P. 121-138 /M. Barraband & J.F. Hamel ed. URL: <https://www.academia.edu/8944155>

/En_haine_du_roman_la_marquise_toujours_recommenc%C3%A9_d%C3%89ric_Chevillard (дата звернення: 02.02.2022).

Camus A. Roman et antiroman: Chevillard, Senges, Volodine. Littérature. 2015. 4 (N° 180). P. 92 - 104. URL:<https://www.cairn.info/revue-litterature-2015-4-page-92.htm> (дата звернення: 03.02.2022).

Chevillard É. Oreille rouge. LES ÉDITIONS DE MINUIT pour la présente édition électronique. www.leseditionsdeminuit.fr., 2012 .URL: <https://ua1lib.org/book/4148512/3b4dfb> (дата звернення: 12.02.2022). (переклад мій – О.К.)

Compère Daniel. (Dir.). Dictionnaire du roman populaire francophone. Paris: Nouveau monde editions, 2021.

Dashko N.S. Features of the Implementation of the Motif of Journeys in the Collection «Journeys of Love» by Lydmyla Taran / Modern research in science and education. Proceedings of the 7th International scientific and practical conference. BoScience Publisher, Chicago, USA, 2024. – P. 374-399. URL: MODERN RESEARCH IN SCIENCE AND EDUCATION 7-9.03.2024 (2).pdf «Écrire pour contre-attaquer», entretien avec Olivier Bessard-Banquy. Europe. 2001. n° 868-869, août-sept. URL: <https://www.eric-chevillard.net/e-europe2001.html> (дата звернення: 08.02.2022).

Galatska Valentyna, Filipenko Viktoria, Mamchych Inna, Dashko Nataliia. Conceptual View of the World and Means of Its Media Interpretation in Modern Theatrical Journalism of Ukraine / Studies in Media and Communication, Vol. 10, № 3, 2022. – P. 84-91.URL: <https://redfame.com/journal/index.php/smc/article/view/5837>

Galatska Valentyna, Dashko Nataliia, Zharko Svitlana, Kornilova Kateryna, Tiahlo Liubov. The mediametaphor of contemporary Ukrainian theatre (based

on specialised printed publications of the period of Independence). Salud, Ciencia y Tecnología - Serie de Conferencias, 6 March, 2024, . – Vol. 3. – P. 1-9. [Scopus, Web of Science]. DOI: 10.56294 /sctconf20241088. URL: <https://conferencias.ageditor.ar/index.php/sctconf/article/view/792/875>

Galatska Valentyna, Dashko Nataliia, Antonova Viktoria, Filipenko Viktoria, Davydenko Inna. A person in the modern theatrical life of Ukraine: A journalistic perspective. Heranca - History, Heritage and Culture Journal, November, 2023, Vol. 6, № 1. – P. 232-243. [Scopus, WoS]. URL: <https://revistaheranca.com/index.php/heranca/article/view/790/702>

Kalashnikova O.L. Digital art, copyright and the art market / Digital transformations in culture: Scientific monograph. – Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2023. – P. 222-240. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-319-4-13>

Kalashnikova O.L. «Quelqu'un d'autre»: le paradigme des romans policiers de Guillaume Musso / Alfred Nobel University Journal of Philology, 2024, № 2 (28). – P. 58-76. DOI: <https://doi.org/10.32342/3041-217X-2024-2-28-4>

Korkh O.M., Antonova V.Y. Metaphysical and Anthropological Principles of the Self-Made-Man Idea in Western Philosophy of the 17th Century / Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2023, № 23. – P. 95-104. [Web of Science]. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i23.283610>. URL: <http://ampr.diit.edu.ua/article/view/283610/277908>

Korkh O.M., Antonova V.Y. Formation of the "self-made-man" idea in the Worldview of the Renaissance and Reformation. Антропологічні виміри філософських досліджень [Web of Science CC (Emerging Sources Citation Index), DOAJ, Google Scholar, elibrary.ru, Bielefeld Academic Search Engine, citefactor, infobase Index, Index Copernicus], 2022, № 21. – P. 94-102. – URL: <http://ampr.diit.edu.ua/issue/view/15572>

Korkh O.M., Khmil V.V. Kant's Philosophy and the Idea of the Self-Made-Man. Anthropological Measurements of Philosophical Research, 2024, № 25. – P. 124-132. DOI: <https://doi.org/10.15802/ampr.v0i25.307669>. <https://ampr.ust.edu.ua/article/view/307669/299240>

Mesplède Claude. (Dir.). Dictionnaire des littératures policières. Nantes: Joseph K., coll. "Temps noir"? 2003.

Corcuff Philippe. Polars, philosophie et critique sociale. Paris: Textuel, 2013.

Panorama des différents genres du roman policier. URL: <https://alivreouvert.net/2015/06/29/panorama-des-differents-genres-du-roman-policier/>

Todorov Tzvetan. Poétique de la prose. Paris: Ed. du Seuil, 1971.

Vanoncini André. Le roman policier, (QUE SAIS-JE ?). Paris: Presses Universitaires de France, 2002.

Умови одержання звіту: за договором, Київ – 171, вул. Горького, 180, УкрІНТЕІ.

УДК 338.242.2:332.146.2:334.7:339.138

КП _____

№ держреєстрації 0122U000217

Інв.№ _____

Калашнікова Ольга Леонідівна
49095, м. Дніпро, вул. Сімферопольська, буд. 19, кв. 13

ЗВІТ

ПРО НАУКОВО-ДОСЛІДНУ РОБОТУ

ЛЮДИНА В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ (ПРИКЛАДНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ) (ЗАКЛЮЧНИЙ)

підпис _____

О.Л. Калашнікова

Рукопис закінчено «20» грудня 2024 р.

Розроблено оригінальну методику ідентифікації та реєстрації культурних цінностей, уперше в Україні розроблено Освітньо-професійну програму «Експертиза культурних цінностей», розроблено і надано до штабквартири ЮНЕСКО заяву про відкриття кафедри ЮНЕСКО на базі кафедри експертизи культурних цінностей та дизайну УМСФ

Дніпро
2024